Нар. Библиотека, София.
37

ИЗВЕСТИЯ

НА

ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СОФИЯ

Книга X.

(1930)

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1931.

HA
1

НАР. БИБЛИОТЕКА-СОФИЯ
1931 г. № 435

А 814

Нар. Библиотека, София.

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО
ВЪ СОФИЯ

Книга X.
(1930)

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1931.

Нар. Библиотека, София

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.

1. **Д. П. Димитровъ,** Исторически мотивъ въ драмата „Резосъ“ . . . 1

2. **Юрд. Трифоновъ,** Плѣвенъ въ трако-римско и старобълг. време:

  - а) Първо Кайлъшко селище 20
  - б) Кайлъшкото селище става тракийско 23
  - в) Какъ се наричало самото Кайлъшкото селище 26
  - г) Сторгозия — римски градъ 30
  - д) Славяно-български Плѣвенъ 44

3. **В. Н. Златарски,** Моливдовулътъ на Алусиана 49

4. **К. Крачуновъ,** Разломъ на Санстефанска България 64

5. **Исторически материали:**

  - **Н. Трайковъ,** а) Споменитѣ на капитанъ Василъ Вълковъ . . 87
  - б) Страданията на капитанъ Василъ Вълковъ въ Влашко и осжждането му на каторжна работа въ Телега 98
  - в) Документи 114

6. **Вести и оценки:**

  - а) Черно море отъ М. Фасмеръ 133
  - б) Два турски документа отъ 16 и 17 вѣкъ изъ Самоковско отъ В. Миковъ 136
  - в) Fr. Hibl, Dějiny národa Bulharského. Dil. I a II v Praze 1930 разглежда Юрд. Трифоновъ 139
  - г) Pierre de Coubertin, Histoire Universelle. 4 vol. Aix-en-Provence 1930, разглежда Ив. Дуйчевъ 151

7. **Библиография** по история на българитѣ и българскитѣ земи за 1929 157

8. **Отчетъ** на настоятелството на Историческото дружество въ София за 1929—1930 година 169

9. **Съдържание** на „Известията на Историческото дружество въ София“ (I—IX книги) 178

10. **Списъкъ на членоветѣ** на Историческото д-во презъ 1929—30 г. 181

Нар. Библиотека, София.

Исторически мотиви въ драмата „Резосъ“

Отъ **Д. П. Димитровъ**

Изъ между малкото драми дошли до насъ подъ името на Еврипида се намира и трагедията „Резосъ“, автентичностьта на която още въ древностьта е извикала съмнение.[1] Докато александрийскитѣ литературни критици сж съзирали въ нея по-скоро произведение, писано въ духа на Софокола,[2] старитѣ граматици Кратесъ, Дионизидоръ и Парменискъ сж схващали трагедията като едно отъ младенческитѣ произведения на Еврипида. Това несъгласие между ученитѣ на древностьта, което и днешнитѣ класически филолози не можаха да изгладятъ, се дължи, първо, на обстоятелството, че една драма съ заглавие „Резосъ“ Еврипидъ е билъ, наистина, писалъ, както се съобщава въ дидаскалиитѣ[3] и, второ, че нашата драма по стилъ, композиция и по дълбочина на замисъла се различава твърде много отъ дошлитѣ до насъ истински трагедии на Еврипида като Медеа, Хиполитъ, Вакханки и др.[4]

Като най-важенъ представитель на модернитѣ учени,[5] които сж се изказали противъ автентичностьта на драмата, се явява Wilamowitz v. Moellendorff. Въ тая драма той съзира творение, писано въ Софокловъ духъ, обаче отъ една сравнително по-късна епоха, отъ времето на втория атински морски съюзъ (378 г. пр. Хр.), когато интереситѣ на Атина били привлечени отново къмъ Тракия.[6] Това мнение бѣше възприето почти отъ всички учени. — „Personne ne croit plus que le „Rhese“ soit d'Euripide“, казва въ една своя бележка Perdrizet.[1] Изглеждаше, че тежкиятъ авторитетъ на W. v. Moellendorff се е наложилъ, и спорътъ около произхода на драмата е приключенъ, когато въ излѣзлата презъ 1915 г. книжка на „The Journal of hellenic studies“ английскиятъ филологъ W. Leaf[2] публикува една статия подъ надсловъ „Rhesos of Thrace“, въ която между другото се помѫчи да докаже, че драмата „Резосъ“ е написана въ свързка съ основаването на Амфиполъ отъ атинянитѣ въ 437 г. и че нейното възникване е имало за цель да подготви, единъ видъ, общественото мнение за предстоящето военно предприятие. По-късно презъ 1926 г. другъ единъ английски ученъ W. Ridgeway[3] отново подхвана идеята за Еврипидовата принадлежность на драмата, и така въпросътъ относно авторството на тази драма и времето на нейното създаване се отново откри за разглеждане.

---

[1] Hypothesis, Rhesos, Euripides Tragoediae II ed. A. Nauck.

[2] Christ-Schmid, Geschichte der griechischen Literatur, II 376,

[3] Hypothesis, ц. м.

[4] Christ-Schmid, ц. м.

[5] Вж. различнитѣ мнения по този въпросъ и цитир. лит. у Christ-Schmid, ц. м.

[6] Wilamonitz v. Moellendorff, Einleitung in die griech. Tragödie. Berlin 1910, 22, 38; 41, 81;

Разбира се, че ние въ настоящата статия ще бѫдемъ далечъ отъ мисъльта не само да разрешаваме този така преплетенъ въпросъ, но дори и да се занимаваме съ него. Нашиятъ интересъ и задача ще бѫдатъ насочени въ съвсемъ друга посока, а именно, да се види дали въ драмата „Резосъ“, наредъ съ легендарнитѣ мотиви, не сѫ намѣрили мѣсто и нѣкои исторически елементи и дали подъ булото на митичнитѣ образи не се криятъ нѣкои исторически личности. Поводъ за изследването на този въпросъ ни даде статията на Sittig за Резоса,[4] гдето се разглежда подробно както митологическиятъ характеръ на този тракийски герой, така и въпросътъ, свързанъ съ неговия култъ. Sittig отдѣля нѣколко реда и за нашата драма и, като отхвърля автентичностьта ѝ, прави следната забележка: Die Zuteilung dieses

---

[1] P. Perdrizet. Les cultes et mythes du Pangée, Annales de l'est, XXIV, 16. 1. Съ мнението на W. Moellendorff е съгласенъ напълно Sittig, Pauly — Wissowa, Realenc. klass. Altert. I-a, 627; Вж. Croiset, Histoire de la litterature grecque. III² p. 388; противъ Еврипидовата принадлежность на драмата е и W. Schmid. Christ-Schmid ц. м.

[2] W. Leaf, Rhesos of Thrace. The Journal of hellenic studies. XXXV. 1915. 8.

[3] W. Ridgeway, Euripides in Macedon Classical Quarterly, XX 1926, 8-19. За жалость тази статия не ни бѣше достѫпна. Цитирана е у L. Laurand, Manuel des études grecques et latines. Paris 1928, fasc II 165.

[4] Sittig. Pauly-Wissowa. Realenc. klass. Altert. I-a. 627.

Stückes an Euripides erklärt sich dadurch, dass unter den Dramen des Dichters tatsächlich ein „Ῥῆσος“ in den Didascalien verzeichnet war: dieses echte Drama wird vielleicht damals verfasst sein, als die Züge des Sitalkes das Interesse Athens auf sich lenkten.“ Тѣзи именно нѣколко думи ни посочиха и изходната точка на нашето изследване.

За предметъ на нашата драма е послужила легендата за тракийския князъ Резосъ, притежатель на чудни, бѣли коне, по бързи отъ вихъра и на блѣскаво оржжие и златна колесница, достойни само за единъ богъ. На чело на своитѣ траки, той се явилъ подъ стенитѣ на Илионъ въ помощь на троянцитѣ, но предаденъ отъ Долона, троянски съгледвачъ, още сжщата нощь билъ убитъ отъ Одисея и Диомеда, които отнесли съ себе си неговитѣ божествени коне. Така предава Илиадата най-старата форма на легендата за Резоса.[1] Както изглежда, сказанията и култътъ на този тракийски герой сж били разпространени по цѣлата онази земя отъ р. Стримонъ до Витиния, но за жалость, както значението на този култъ, така и първичната тракийска ядка на легендата съ многобройнитѣ ѝ разновидности, каквито, несъмнено, сжществували, сж били още въ древностьта затъмнени отъ гръцкия епосъ.[2] За гръцкитѣ представи Резосъ е напълно откжснатъ отъ своя култъ и превърнатъ въ смъртенъ герой, съ когото гръцката легенда си играе по-нататъкъ, както желае.[3] Само името на героя — Резосъ — и представата за неговитѣ божествени, бѣли коне все още напомнятъ за първичната ядка на тракийската легенда. Напротивъ, сказанието за неговата смърть подъ стенитѣ на Троя и заграбването на неговитѣ коне отъ Диомеда е едно чисто гръцко творение, първообразътъ на което е възникналъ нѣкжде по тракийското бѣломорско крайбрѣжие, споредъ Bethe въ околноститѣ на Абдера, Марония и Еносъ.[4] То отразява, вѣроятно, не само кървавитѣ борби между староседелското тракийско население съ пришълцитѣ гръцки колонисти, но и борбата за надмощие между два култа: — стария, мѣстенъ култъ на Резоса съ новодонесения гръцки на Диомеда. Отъ този първообразъ, умело вмъкнатъ въ цикъла на троянскитѣ сказания, е билъ създаденъ единъ епизодъ отъ троянската война, който епизодъ намѣрилъ веднажъ мѣсто въ Илиадата, по-нататъкъ авторитетътъ на Хомера лесно е могълъ да наложи на гръцкитѣ митографи и поети.[1]) Но макаръ, че Хомеровскиятъ митъ за Резоса въ главнитѣ си моменти да е останалъ мѣродавенъ въ гръцката поезия и митология, все пакъ измѣненията по отношение подробноститѣ сѫ били неизбѣжни. Тѣ сѫ се наложили, било отъ нуждата да се пояснятъ нѣкои тъмни и необясними мѣста, било за разнобразяване и разширяване на самия разказъ. И така постепенно, постепенно къмъ стария Хомеровски митъ сѫ се вливали все по-нови и по-нови струи, прибавяли сѫ се все по-нови и по-нови черти, докато се е развилъ онзи разнообразенъ и обширенъ разказъ за Резоса, който ни поднася приписвата на Еврипида драма.[2])

---

[1] Il. X., особенно отъ 435 стихъ нататъкъ.

[2] Ср. Jessen, у Roscher, Lexicon der griechischen und römischen Mythologie, IV 99.; За по кжснитѣ вариации на легендата вж. G. Seure, Le roi Rhésos et le héros chasseur. Extrait de la Revue de Philologie, LIV 1928. 10.

[3] Erwin Rohde. Psyche I^3. 161.

[4] Ср. Erich Bethe, Die Sage vom Troischen Kriege. Homer, Dichtung und Sage. Bd. III 1927. 64; Д. Дечевъ, Очеркъ на религията на древнитѣ траки. Българска Историческа библиотека. I 1928, кн. III, 32.

Ето и самото сказание за Резоса въ тази му форма, въ каквато ни го предава нашата драма:

Резосъ билъ рожба на тайна любовь между рѣчния богъ Стримонъ и една отъ деветтѣхъ музи. Когато последнитѣ отивали къмъ планината Пангей на състезание съ изкусния тракийски пѣвецъ Тамирисъ, прелитайки надъ буйнитѣ вълни на Стримона, една отъ тѣхъ се докоснала тайно до леглото на рѣчния богъ. А когато се родилъ Резосъ, Музата, понеже се срамувала отъ своитѣ сестри, предала детето на неговия баща, който отъ своя страна го повѣрилъ на нимфитѣ, покровителки на рѣчния изворъ. Така отгледанъ отъ безсмъртни, Резосъ свналъ най-силниятъ отъ мѫжетѣ на тракийската земя. Но избухнала троянската война. Илионъ билъ обсаденъ отъ аргивцитѣ. Хекторъ разпратилъ вестители до близки и далечни народи, негови съюзници и приятели, да ги моли за помощь. Посолство пратилъ и до Резоса, когото съ Хектора свързвало не само племенно родство, но и благодарность за минала услуга, тъй като нѣкога самъ Хекторъ улеснилъ Резоса въ борбитѣ му съ храбритѣ траки отъ Пангей и Пеонскитѣ полета и му помогналъ да достигне най-могѫщата власть въ тракийската земя. Едно следъ друго пристигали троянскитѣ посолства при Резоса, но той все се бавѣлъ. Причина за това била избухналата война съ скититѣ при брѣговетѣ на Понта. Но щомъ като сломилъ силата на вразитѣ, незабавно той потеглилъ съ грамадна войска за Троя, въпрѣки молбитѣ на неговитѣ божествени родители, които предугаждали гибельта, що го очаквала подъ стенитѣ на Илионъ.

---

[1]) Ср. Е. Bethe, ibid.. — Д. Дечевъ, ibid.

[2]) За този процесъ при гръцкитѣ сказания вж. Carl Robert, Die griechische Heldensage. I 1920, 2 и 3 стр.

Посрѣдъ нощь пристига Резосъ въ стана на троянцитѣ, приличенъ на богъ, правъ въ златна колесница, теглена отъ бързи, по-бѣли отъ снѣга коне, сияещи въ нощьта. Щитътъ бронзовъ, украсенъ съ златни изображения, блести на плещитѣ му, а горгонитѣ, поставени по една върху челото на всѣки конь, пръскатъ ужасъ. Посрещнатъ съ упреци отъ Хектора заради така ненавременната и вече безъ значение помощь, Резосъ се зарича още призори самъ да срази ахейцитѣ и следъ това да връхлетя и на самата агривска земя, та като я опустоши съ копието си, да отмъсти стократно за всички беди, сторени на своитѣ приятели.

Въ сѫщата тази нощь Одисей и Диомедъ, излѣзли на разузнаване, залавятъ троянския съгледвачъ Долона. Следъ като научаватъ отъ него паролата, тѣ се отправятъ къмъ неприятелския лагеръ съ надежда да убиятъ Хектора или нѣкой другъ отъ троянскитѣ вождове. Тукъ двамата аргивци научаватъ за първи пѫть отъ богинята Атина за току що пристигналитѣ нови съюзници на троянцитѣ и подбудени отъ самата богиня, която била чула страшнитѣ закани на Резоса, тѣ се промъкватъ въ стана на безгрижно спящитѣ вече траки, убиватъ Резоса и заграбватъ неговитѣ чудни коне.

Смутъ изпълня сърдцата на троянцитѣ, когато коларьтъ на Резоса, облѣнъ въ кръвь, се явява предъ тѣхъ и имъ разправя страшния край на своя господарь. Въ това време се явява и майката на тракийския князъ, уважаваната отъ всички Муза, която горко оплаквайки участьта на своя синъ, изказва надеждата, едничката нейна утеха, че той макаръ и никога вече да не се върне при нея, на бѣлия свѣтъ, все пакъ нѣма да отиде и въ Ада, но, горещо измоленъ отъ Персефона, подземната нимфа, той ще заживѣе въ пещеритѣ на богатата съ сребро земя като ἀνθρωποδαίμων, сѫщо така, както обитава скалистия Пангей и прорицательтъ на Диониса.[1]

Легендата за Резоса въ този си видъ показва значителни отклонения отъ вариациитѣ, които намираме у Хомера,[2] Хипонакса,[3] Пиндара[4] и у нѣколко други по-късни автори.[5] Наредъ съ мотивитѣ, които следватъ най-старата редакция на сказанието — Хомировата, въ нашата легенда сѫ намѣрили мѣсто и много други елементи отъ най-разнообразенъ произходъ и естество, които обаче авторътъ на драмата така майсторски е свързалъ едни съ други, така умело ги е преплелъ около една централна ось, за каквато му е послужила легендата отъ Долонеята (Il.X), щото съ право може да се каже, че нашата драма представлява „Iliadis carmen diductum in actus“[6]

Като се изключатъ мотивитѣ, заети отъ Хомера, каквито сѫ, напр., блѣскавиятъ образъ на Резоса съ неговитѣ бѣли коне, златна колесница и чудно орѫжие, образитѣ на Долона, на Резосовия коларь и на богинята Атина, убиването на тракийския князъ отъ Диомеда и грабването на конетѣ отъ Одисея,[7] въ нашата драма могатъ да се разграничатъ още следнитѣ три групи елементи:

Първо, елементи, които, може би, произхождатъ непосредствено отъ тракийското народно сказание, разпространено въ Долнострумската область, каквито могатъ да бѫдатъ генеалогията на Резоса[8] и повѣрието за неговото безсмъртие.[9]

---

[1] Така схваща значението на стиховетѣ 970-973 E. Maas, Orpheus 67. Друго четене у Perdrizet, ц. с. 22 и сл.

[2] Il. X особено отъ 437 и сл.

[3] Hipponax fr. 41 (42). Antologia lyrika Diehl, vol. I. Teubner 1925.

[4] A. Böckh. De metris Pindari libri tres. Beroll. 1811—21 Fragmenta Pindari, 181.

[5] За тѣзи сказания вж. Jessen, Roscher Lexikon IV. 108 и сл.

[6] Christ-Schmid, ц. с. 376.

[7] Вж. Jessen у Roscher Lexikon IV 101.

[8] Ср. Jessen ц. с. 107, 110.

[9] ibid. 107.

Второ, елементи, които сигурно сѫ създадени отъ нашия авторъ, но по образеца на други известни сказния отъ грѫцката митология. Къмъ тази група могатъ да се причислятъ: раждането на Резоса,[1]) неговото отглеждане,[2]) появата на Музата предъ трупа на загиналия свой синъ и неговото оплакване

И най-после, въ третата група ще трѣбва да се поставятъ онѣзи елементи, които съставятъ, тъй да се каже, „историята“ на тракийския владетель. Това сѫ елементи, които сѫ не само напълно чужди на останалитѣ редакции на легендата за Резоса, но ние напразно бихме ги търсили и въ други сказания отъ грѫцката митология. Ето защо нашето внимание при разглеждане на интересуващия ни въпросъ трѣбва да се насочи изключително къмъ тѣхъ.

По своята сѫдба така поне, както тя е изтъкната въ нашата драма, Резосъ трѣбва да се сближи съ онази плеада герои отъ грѫцката митология, които Reinach[3]) нарича „héros souffrants“. Такива сѫ Ахилъ, Адонисъ, Хиполитъ, Фаетонъ, Пентей и много други.[4]) Тѣ всички ставатъ жертва на своето неблагоразумие, на една грѣшка, която оправдава тѣхната жестока сѫдба. Тѣ всички сѫ горко оплаквани отъ своитѣ божествени близки и най-после, което е най-важно, благодарение на тѣзи жалби, тѣ всички сѫ изтръгнати отъ дълбинитѣ на Ада и така спасени оставатъ да живѣятъ скрити отъ очитѣ на хората, като герои, полубогове, готови да се притекатъ всѣки моментъ на помощь на своитѣ почитатели.

Явно е, че въ тѣзи легенди за „héros souffrants“ имаме работа съ една схема. Последнитѣ два мотива на тази схема „жалнитѣ оплаквания“ и „освобождаването отъ подземния свѣтъ“, представляватъ късни прибавки къмъ първичния митъ, вѣроятно, създадени и прибавени тогава, когато вече на съответния герой билъ установенъ култъ.[1]) Въ такъвъ случай тѣзи нови мотиви къмъ стария митъ иматъ за цель да обяснятъ тъкмо възникването на култа на така късно обезсмъртения герой, който въ старитѣ предания се е схващалъ само като единъ смъртенъ, надаренъ съ необикновени качества юнакъ.

---

[1]) Hiller de Gaertringen Fr., De graecorum fabulis ad Thraces pertinentibus, 81.

[2]) Адонисъ е, напр., сѫщо отъ нимфи отгледанъ. Ср. Ovidi Met. 10,514.

[3]) Reinach, Phaéthon. Revue hist. rélig. 1908, 2 стр.

[4]) За Ахила вж. Fleischer у Roscher Lexicon I 54 — Quint. Smyrn 3. 766 и сл. За Адониса виж. Roscher у Roscher Lexikon I 72. — Theocrit id. 15. 102, 136 и сл. 144. За другитѣ герои вж. съответнитѣ статии въ Roscher Lexicon.

Появата на една mater dolorosa въ нашата драма, единствената утеха на която е надеждата, че съ настойчивитѣ си молби ще избави отъ Тартара своя синъ, безъ съмнение стои въ тѣсна връзка съ споменатитѣ мотиви отъ легендитѣ за „héros souffrants". Като оставимъ на страна, че Резосъ по своя външенъ образъ, както е билъ представянъ още въ гръцкия епосъ като притежатель на златна колесница и блестящи бѣли коне, вече значително се е сближавалъ съ нѣкои отъ „héros souffrants", напр., съ Хиполита, Фаетона, отъ решаваще значение за възникването на „теофанията" въ нашата драма ще да е било обстоятелството, че докато отъ Хомера, Хипонакса, Пиндара гърцитѣ сж познавали Резоса само като единъ владетель на тракитѣ, загиналъ на троянска земя, гдето и въ Перикливо време се е посочвалъ гроба му,[2]) а въ V в. вече култътъ на безсмъртния Резосъ отъ околноститѣ на пл. Пангей е билъ известенъ на гърцитѣ.[3]) Какъ да се свържатъ сега тѣзи два различни не само по произходъ, но и по сжщество образа на Резоса? Тукъ идва вече на помощь познатата схема на „héros souffrants" отъ гръцката митология. Трѣбва и Резосъ да бжде горко оплаканъ, въ случая, отъ своята майка. Трѣбва тѣзи майчини вопли да сж така жалостни и настойчиви, щото да трогнатъ подземнитѣ богове.

— „Никога не ще иде той подъ черната земя. Толкозъ много ще моля азъ подземната, даряваща плодове, богиня, любимото чедо на Деметра",[4]) така оставя поетътъ да говори Музата, и съ този монологъ връзката между страта легенда и единъ съвременъ религиозенъ моментъ е установена.[5])

---

[1]) За култа на споменатитѣ герои вж. съответнитѣ статии у Roscher Lexicon.

[2]) Polyaen, 6.54 цитир. у Jessen ц. м. 107.

[3]) Erwin Rohde, Psyche. I³, 161.

[4]) Rhes. 962 и сл.

[5]) Д. Дечевъ, ц. с. стр. 32, изказва мисъльта, че нашата драма представя компромисъ между гръцкото схващане, че Резосъ е тракийски царь, и чисто тракийското, че той е безсмъртно всевластно божество.

Нар. Библиотека, София

Тукъ за първи пжть въ нашата драма ние се натъкваме на единъ мотивъ, наистина, построенъ по известенъ шаблонъ, но създаването на който е било предизвикано отъ сжществуването на дадени религиозни отношения. И ето защо краятъ на нашата драма, именно „теофанията“, се изтъква отъ повечето модерни автори като единъ важенъ исторически изворъ за религиознитѣ отношения въ Пангейската область презъ онази епоха.[1]

Едно друго интересно мѣсто въ нашата драма представя диалогътъ между Хектора и Резоса. Тракийскиятъ владетель, който идва на помощь на троянцитѣ едва въ края на десетата година отъ обсадата на Илионъ, бива посрещнатъ съ укори отъ Хектора:

„Ти, който си едноплеменникъ и варваринъ, остави насъ варваритѣ на елинитѣ“[2] и по-нататъкъ:

„Тѣзи, които не сж отъ нашата раса, отдавна сж вече тукъ“.[3]

Отъ тѣзи думи, вложени въ устата на Хектора, може да се заключи, че нашиятъ авторъ има предвидъ нѣкакво племенно родство между траки и троянци. Наистина, днесъ въ историческата наука се смѣта почти за доказано, че жителитѣ на шестия градъ Троя сж били отъ тракийско потекло.[4] Тази обаче теория се обосновава изключително на археологически и лингвистични данни. Исторически сведения за това липсватъ. И ето защо въ една друга малка статия,[5] като разглеждаме по-подробно това известие на нашата драма за трако-троянското племенно родство, изказахме мнение, че то не отговаря на историческитѣ познания на древнитѣ гърци, но че то представлява фикция на самия авторъ, която има за цель, може би, да обясни идването на Резоса чакъ отъ далечна Тракия на помощь на троянцитѣ. Обаче въ сѫщата тази статийка ние посочихме, че представата за това племенно родство не е възникнала съвсемъ произволно у нашия авторъ. Въ драмата троянцитѣ твърде често се наричатъ фригийци, троянската земя — фригийска, дори Еней се назовава най-умразния отъ фригитѣ".[1]) Това отъждествяване на легендарнитѣ троянци съ историческитѣ фригийци се среща не рѣдко и въ по-къснитѣ грѫцки и римски поети.[2]) И това отъждествяване е можело много лесно да стане, тъй като Троя се е издигала въ земитѣ, гдето въ историческо време сѫ живѣли фригитѣ. За тѣзи фриги вече гърцитѣ сѫ знаели, че иматъ общъ произходъ съ балканскитѣ траки, за което още Херодотъ намеква.[3]) При такова положение ние вече лесно можемъ да си обяснимъ, какъ нашиятъ авторъ е могълъ да дойде до представата за трако-троянското кръвно родство. Безъ съмнение нему ще е билъ известенъ отъ грѫцкитѣ историографи факта, че тракитѣ сѫ родствени съ фригитѣ, а веднажъ отъждествени последнитѣ съ троянцитѣ, то напълно логически е било да станатъ и тракитѣ еднокръвни съ троянцитѣ. Въ този случай ние можемъ да установимъ още единъ пѫть, какъ нашитѣ авторъ за разработването на даденъ митологически сюжетъ не се е отказвалъ да се възползува и отъ нѣкои съвременни или исторически моменти, като умѣло е свързвалъ легендарното съ действителното, въ случая единъ исторически фактъ съ митически představи.

---

[1] Perdrizet ц. с. 27. — E. Maas Orpheus. 66. — Дечевъ, ц. с. 31, — Jessen ц. с. 107. — E. Bethe ц. с. 64.

[2] Rhes. 403: Σὺ δ'ἐγγενὴς ὢν βάρβαρός τε βαρβάρους
Ἕλλησιν ἡμᾶς προύπεις τὸ σὸν μέρος.

[3] Rhes. 413: Οἱ δ'οὐδὲν ἡμῖν ἐγγενεῖς πεφυκότες
πάλαι παρόντες.

[4] Г. И. Кацаровъ, Ролята на старитѣ траки въ предисторията и протоисторията на Балканския полуостровъ и М.-Азия. IV отчетъ на Бълг. Арх. Инст. стр. 35.

[5] Едно антично известие за трако-троянско племенно родство, която ще се печати въ Известия на Бълг. Арх. Инст. VI т.

Тази именно тенденция на нашия авторъ отбелязана вече на две мѣста, ни кара да бѫдемъ особено внимателни при тълкуването и на онѣзи елементи въ нашата драма, които, казахме, съставятъ историята на тракийския владетель до пристигането му въ Троя. Ето и самата история така, както е изложена въ нѣколко отдѣлни монолози:

Хекторъ, упреквайки Резоса за не на време оказаната помощь, припомня нѣкогашнитѣ свои заслуги, когато, борейки се около планината Пангей и въ Пеонскитѣ полета съ найхрабритѣ отъ тракитѣ, той сломилъ тѣхната мощь, и като предалъ на Резоса подчинения вече народъ, съ собствената си ржка издигналъ имащия до тогава незначителна власть тракийски князъ въ единъ могжщъ владетель.[1]) Резосъ отъ своя страна, изтъквайки причинитѣ, които сж го заставили да се забави, разказва, че въ момента, когато искалъ да се отправи за Илионъ, скититѣ му отворили война. Но той, като повелъ тракийската войска къмъ брѣговетѣ на Понта, сразилъ тамъ неприятелитѣ и, следъ като получилъ тѣхнитѣ деца въ залогъ и имъ наложилъ годишенъ данъкъ, тръгналъ къмъ Троя съ грамадна войска.[2]) „Не можешъ сметна броя на тази войска, казва вестительтъ, обръщайки се къмъ Хектора, толкова е огромна на видъ! Безбройни конници и пелтасти, многобройни стрелци, множество леко въоржжени и всички въ тракийско одеяние“.[3])

---

[1]) Rhes. 75, 191, 357, 585 и мн. др. мѣста.

[2]) Ср. напр. Ovidi Ars amandi 1.54, 625; 2.714.

[3]) Herod. 6.45; 7.73.

Тѣзи нѣколко събития изъ живота на Резоса сж такаестествено описани и въ тѣхъ липсва до толкова чудното и легендарното, щото първото ни впечатление е, че въ тѣхъ се отразява нѣкаква действителность. На тази мисъль ни навежда и обстоятелството, че въ тѣзи събития сж намѣрили мѣсто и нѣкои етнически и географски понятия, като, напр., Пеония, Пангей, скититѣ, Понта Евксински,—понятия, които сж особено свързани съ политическата история на тракийскитѣ земи презъ V в. пр. Хр. Но доколко влиянието на съвременната, и то тракийска действителность е било силно върху нашия авторъ, личи най-ясно при описанието на Резосовата войска. Въ грамадната армия на легендарнитѣ траки нашата драма споменува само конница, пелтасти, стрелци и леко въоржжени, точно тѣзи родове оржжия, които всички антични автори изтъкватъ като присжщи на тракийския воененъ строй презъ класическата епоха.[4]) Ако това изброяване на различнитѣ родове оржжия бѣше направено произволно отъ нашия авторъ, безъ огледъ на действителностьта, просто само да се даде единъ по-внушителенъ образъ на тази грамадна армия, или пъкъ ако то ставаше подъ впечатление на гръцката военна уредба, то ние бихме очаквали, напримѣръ, да се споменатъ и хоплититѣ, които сѫ характерни за гръцката войска, а у тракитѣ не сѫ засвидетелствувани почти нийде.1) Напротивъ, нашиятъ авторъ споменува стрелцитѣ, които у гърцитѣ се срещатъ само като наемници и не играятъ голѣма роля,2) когато въ войската на тракитѣ, и то обикновено, като конници стрелци се споменуватъ много често отъ античнитѣ автори. Споменува се сѫщо и за безбройно много конници, които, както знаемъ, въ гръцката стратегия до времето на Епаминонда сѫ играли незначителна роля,3) когато тракийската конница е била винаги една отъ главнитѣ съставни части на тракийската армия. Явно е, прочее, че нашиятъ авторъ при описанието на войската на легендарнитѣ траки, е ималъ предъ очи тъкмо тракийския воененъ строй, и то презъ класическата епоха, тъкмо такъвъ, какъвто го ние познаваме отъ историята, напримѣръ, на Тукидида.4)

---

[1]) Rhes. 404 и сл.

[2]) Rhes. 426 и сл.

[3]) Rhes. 310 и сл.

[4]) За военното изкуство и строй у тракитѣ вж. Г. И. Кацаровъ, Битътъ на старитѣ траки споредъ класическитѣ писатели. Сборн. бълг. акад. на наукитѣ, кн. I. 32.

Резосъ въ нашата драма се изтъква изрично като наймогѫщиятъ владетель въ Тракия. „Рѣчниятъ богъ Стримонъ — разказва Музата5) — не предалъ сина си Резосъ на нѣкой смъртенъ, за да бѫде възпитанъ, но го повѣрилъ на извornитѣ нимфи, и, отгледанъ отъ тѣхъ, той станалъ пръвъ измежду мѫжетѣ на Тракия.“ Докато съ тѣзи думи необикновената сила на тракийския владетель се обяснява съ неговия божественъ произходъ и възпитание, значи, приказниятъ мотивъ все още ясно личи, съвсемъ друго впечатление ние добиваме отъ думитѣ на Хектора,6) който разказва, че Резосъ отначало ималъ незначителна власть и тепърва въ тежкитѣ борби около Пангей и въ Пеония, съ чужда помощь се създало неговото могѫщество. Въ този разказъ вече нѣма нищо необикновено, напротивъ, ние въ него откриваме единъ типъ отъ най-обикновенитѣ и чести истории въ политиче-

---

1) За тракийци съ по-тежко въоръжение съобщава само Plutarch, Aemil. 18. — Liv. 31. 33.

2) Ср. Ernst Kalinka, Die griechischen Bogenschützen. Klio. Bd. IV n. f. Heft 3, 250 и сл., особено 260 стр.

3) Ср. R. Cagnat у Daremberg—Saglio, Dictionnaire des antiquités, II 752 и сл. — Lammert у Pauly-Wissowa, R. E. I-a 519 и сл.

4) Thuc. II 96-100.

5) Rhes. 926 и сл.

6) Rhes. 404 и сл.

ския животъ на варварскитѣ държавици, особено на Македония и многобройнитѣ тракийски княжества, чиито князчета, не рѣдко подпомогнати отвънъ, особено отъ Атина, презъ V и началото на IV ст. сѫ сполучвали да обединятъ повечко племена подъ своя скиптъръ и да играятъ значителна роля.

Докато Хомеръ[1]) съвсемъ неопредѣлено нарича Резоса царь на тракитѣ, безъ да посочи по-точно, на коя часть отъ Тракия е властувалъ, докато Хипонаксъ[2]) локализира неговото царство само около гр. Еносъ, докато по-къснитѣ автори сочатъ Долно-струмската областъ, Страбонъ[3]) още по-опредѣлено — земитѣ на одоманти, бизалти и еднони, а Помпоний Мела[4]) — областьта около Бизанте и Кипсела, единствена нашата драма дава най-голѣмъ просторъ на Резосовата държава. Макаръ и не изрично, но можемъ ясно да схванемъ, че тя се простира отъ областьта на пеонцитѣ до брѣговетѣ на Понта, гдето сѫ били сломени скититѣ. Интересно е да се отбележи, че точно толкова обширни граници отъ изтокъ къмъ западъ дава и Тукидидъ[5]) на тракийското царство на одриситѣ, и то въ царуването на най-могѫщия неговъ владетель Ситалка (431—424). „Ситалкъ, казва Тукидидъ, повикалъ подъ орѫжие най-напредъ живущитѣ между Хемусъ и Родопитѣ траки, надъ които властувалъ чакъ до морето (именно до Понта Евксински и до Хелеспонта). Освенъ това подигналъ и агрианитѣ, леитѣ и други нему подчинени пеонски племена. Тѣ били крайни народи на държавата му“.

Сѫщо както могѫществото на Резоса се създава въ борбитѣ по Пеонскитѣ полета, гдето храбритѣ тракийци сѫ били покорени, така и Ситалкъ, следъ като завзелъ одриския престолъ, по какъвъ начинъ неизвестно, най-напредъ, изглежда, е разширилъ държавата си въ тази область. Поне това се долавя отъ историята на Тукидида, който казва, че Ситалкъ, владетельтъ на толкова голѣма земя... като тръгналъ, вървѣлъ тамъ по сѫщия пѫть, който по-рано въ похода срещу пеонцитѣ самичъкъ си пробилъ.[1]) Може би, въ този походъ да сѫ били подчинени и гореспоменатитѣ пеонски племена.

---

[1]) Il. 10. 434 и сл.

[2]) Hipponax, fr. 41(42).

[3]) Strab. 7. fr. 36,

[4]) Pomp. Melas II 2. 23.

[5]) Thucyd. 2. 96.

Особено интересно е да се отбележи, че и борбата на Резоса съ скититѣ намира своята успоредица въ историята на тракийския царь Ситалка. Сведения за единъ воененъ конфликтъ между траки и скити, и то единствения, който познаваме, сѫ запазени у Херодота. Срещу Скилеса, скитски царь, разказва Херодотъ, възстаналъ неговиятъ несѫщъ братъ Октамасадесъ. Онзи, като научилъ, какво е извършено срещу него, и причинитѣ, поради които е станалъ превратътъ, избѣгалъ въ Тракия. Научилъ за неговото бѣгство, Октамасадесъ потеглилъ срещу тракитѣ, които го срещнали при Дунава, обаче до сражение не се дошло, защото Ситалкъ направилъ предложение да се помирятъ, като той предаде Скилеса, а нему върнатъ избѣгалия по-рано братъ.[2]) Наистина, краятъ на Резосовия походъ далечъ не свършва така безславно, както походътъ на Ситалка, но и друго не може да се очаква, щомъ като имаме работа съ едно поетическо произведение, което разработва епически сюжетъ.

Интереснитѣ съвпадения отъ легендарната история на Резоса съ реалната на Ситалка ние можемъ да проследимъ още по-нататъкъ. Следъ като Резосъ се справя съ скититѣ, той тръгва къмъ Троя, споредъ думитѣ на неговата майка, убеденъ отъ постояннитѣ посолства на Хектора.[3]) И Ситалкъ сѫщо, убеденъ отъ Нимфодора и пратеницитѣ на атинянитѣ, бива вплетенъ въ пелопонезката война на страната на последнитѣ съ задача да тури край на халкидикийската война.[4])

Походътъ на Ситалка въ 429 г. къмъ Халкидика е билъ, наистина, нѣщо грандиозно. Грамадната му армия наброявала, както казва Тукидидъ,[5]) около 150,000 души. Едно множество, наистина, внушително за тогавашнитѣ стратегически отношения на малкитѣ елински градове-държави. За тази войска Тукидидъ разказва, че презъ време на похода не само не загубила нѣкаква часть, ами, напротивъ, още повече се увеличила. По-голѣмата часть била пехота, приблизително третината конница, а останалата часть смѣсена тълпа, страшна само съ множеството си. И това страшно множество, както и самиятъ походъ на тракийския владетель, направило такова силно впечатление въ грьцкия свѣтъ, щото дълго следъ това ехото отъ бойния шумъ на неизброимата армия не е стихвало. Още въ 421 г., когато на атинската сцена се поставила за първи пѫть комедията на Аристофана „Ахарняни“,[1]) ние чувствуваме, какъ споменътъ за онзи паметенъ походъ отъ 429 г. е още свежъ. „Той (Ситалкъ) тържествено се закле, че ще помогне съ толкова войска, щото атинянитѣ да кажатъ: „Какъ се приближава като облакъ скакалци!“ така говори атинскиятъ пратеникъ въ Аристофановата комедия.[2])

---

[1]) Thucyd. 2. 98.

[2]) Herod. 4. 80. — За това събитие вж. подробно у Добруски, Исторически погледъ върху нумизматиката на тракийскитѣ царе. Мсб. XIV 565 и сл.

[3]) Rhes. 935 и сл.

[4]) Thucyd. 2. 29.

[5]) Thucyd. 2. 98.

И въ нашата драма военниятъ походъ на Резоса е сѫщо така грандиозно описанъ. Като махнемъ онзи блѣсъкъ, който самиятъ Резосъ дава на този походъ, нашиятъ авторъ не е забравилъ да изтъкне и значението на самата тракийска армия, което въ никое отъ дошлитѣ до насъ известия за Резосовата легенда не се среща. „Съ голѣмъ шумъ движейки се, тракийската войска напредваше“, разказва вестительтъ на Хектора. „Не можешъ сметна броя на тази армия, толкова огромна е тя на видъ: безбройна конница и пелтасти, многобройни стрелци и множество леко въоржжени.“[3])

Ситалкъ пристигналъ съ грамадна войска въ Халкидика, както казахме, за да тури край на войната тамъ. И понеже атинянитѣ не дошли, той самъ почналъ военнитѣ действия: „изпраща часть отъ войската си противъ халкидицитѣ и ботиеитѣ, принудилъ ги да се оттеглятъ задъ стенитѣ и опустошавалъ страната имъ. Догдето се намѣрвалъ въ тия мѣста, тесалийцитѣ, които живѣяли на югъ, магнетитѣ и другитѣ поданици на тесалийцитѣ, та и гърцитѣ чакъ до Термопилитѣ се уплашили, да не отиде войската и противъ тѣхъ, и се приготовлявали... И у гърцитѣ, които били въ война съ атинянитѣ, Ситалкъ възбудилъ страхъ. Тѣ се боя-

---

1) Kaibel Aristophanes, y Pauly — Wissowa R. E. II 978.

3) Aristoph. Acharn. 141.

3) Rhes. 290, 310 и сл.

ли, да не би той, повиканъ отъ атинянитѣ възъ основа на съюза, да нападне и тѣхъ."[1]) Явно е прочее, че Елада е била изправена предъ опасностьта отъ едно нашествие на тракийскитѣ пълчища.

И Резосъ пристига въ Троя, за да освободи Илиона отъ обсаждащитѣ го аргивци. Такава е цельта на тракийския владетель и въ Илиадата, и въ Пиндаровия химнъ, и въ всички други вариации на легендата. Само нашата драма влага въ сърдцето на Резоса още едно, и то много страшно желание, да опустоши и самата Елада. „Когато ние освободимъ този градъ отъ неприятелитѣ му и следъ като ти — обръща се Резосъ къмъ Хектора — посветишъ плячката на боговетѣ, азъ искамъ да се отправя съ тебе за Аргивската земя и да опустоша съ копието си цѣла Елада, за да бѫдатъ на свой редъ и тѣ отрупани съ злини."[2]) Елада да бѫде опустошена отъ тракитѣ! Какъ е възникнала тази представа у нашия авторъ? Дали така съвсемъ произволно, или подъ впечатление на нѣкаква действителность? Дали това страшно желание, вложено въ сърдцето на легендарния Резосъ, нѣма за основа тъкмо гореспоменатото мѣсто отъ историята на Тукидида, гдето доволно ясно проличава онзи страхъ, изпитванъ отъ грѣцкия свѣтъ предъ Ситалковитѣ пълчища, които всѣки моментъ сѫ били очаквани да наводнятъ Елада? Това е билъ, наистина, единъ необкиновенъ страхъ, единъ ужасъ, чийто отзвукъ ние можемъ да доловимъ и въ думитѣ на атинския комикъ Хермина, изказани на сцената: „и отъ Ситалка краста за лакедемонцитѣ."[3])

Но ако споменатитѣ моменти отъ легендарната история на Резоса по отдѣлно ние можахме да съпоставимъ съ отдѣлнитѣ главни събития, поне въ тѣхния най-общъ видъ, отъ историята на Ситалка, то още по интересна става тази успоредица, че тѣзи събития, последователно подредени, следватъ една и сѫща относителна хронология и полученитѣ така схеми се покриватъ напълно: Ситалкъ е най-могѫщиятъ тракийски князъ. Заелъ престола, той разширява държавата си на западъ, въ областьта на пеонцитѣ. Пеонскитѣ племена по лѣвия брѣгъ на Стримонъ сѫ подчинени. Държавата сега се простира отъ Пеония до Понта. Скититѣ нахлуватъ. Следъ като се осигурява отъ къмъ тѣхъ, убеденъ отъ атинянитѣ, той взема участие въ пелопонезката война. Отправя се къмъ Халкидика, съ намѣрение да изгони пелопонезцитѣ и следъ това да ги нападне въ самата Елада. (Поне такава опасность е сѫществувала).

---

[1]) Thucyd. 2. 101.

[2]) Rhes. 469 и сл.

[3]) Херминъ, фрагментъ 63(7) цит. у Г. И. Кацаровъ, Сведенията на Тукидада за старитѣ траки. Пер. Сп., кн. 63, 408 стр.

И Резосъ е сѫщо така най-могѫщиятъ тракийски владетель. Отъ незначителенъ князъ той добива грамадна власть следъ успѣшнитѣ борби съ пеонцитѣ, въ които е билъ подкрепенъ отвънъ. Пеонцитѣ сѫ подчинени. Държавата му се простира отъ Пеония до Понта. Скититѣ нападатъ. Следъ като се справя съ тѣхъ, той бива убеденъ отъ троянцитѣ да вземе участие въ войната. Отправя се къмъ Илионъ съ намѣрение да изгони аргивцитѣ и следъ това да ги нападне въ самата Елада.

Както се вижда, само единъ моментъ отъ легендарната история на Резоса остава безъ успоредици въ историята на Ситалка, а именно, въздигането на легендарния тракийски князъ до онова голѣмо величие съ помощьта на чужда сила. На пръвъ погледъ, наистина, това е единъ изолиранъ моментъ и би могло да се схване като фикция на нашия авторъ. Но преди всичко ние не знаемъ, дали Ситалкъ по легитименъ начинъ, дали спокойно, безъ сътресения е наследилъ престола на баща си Тереса. Известно съмнение върху това хвърля Херодотъ,¹) който говори за нѣкакъвъ братъ на Ситалка, избѣгалъ при скититѣ, а Тукидидъ²) сѫщо споменува за единъ неговъ братъ, Спарадокъ, чието име се напълно схожда съ онзи тракийски князъ, сѣкалъ монети преди Ситалка, отъ което се вижда, че се е ползувалъ съ значителна власть.³) Явява се въпросъ: дали въ тѣзи три случая не се касае все за една и сѫща личность, за единъ, напримѣръ, законенъ наследникъ на одриския престолъ, или единъ областенъ владетель, ползуващъ се съ значителна власть, срещу

---

¹) Herod. 6. 80.

²) Thucyd. 2. 101; 4. 101.

³) В. Добруски, ц. с. 565 и сл. — Ср. Н. Мушмовъ, Монетитѣ на тракийскитѣ царе. Год. Народ. Библ. Пловдивъ 1925, 198 и сл.

когото Ситалкъ се е подигналъ и, подпомогнатъ отвънъ, както, напримѣръ,ココсъ е билъ подкрепенъ въ своята агресивна политика отъ Атина,[1]) е изгонилъ своя братъ или съперникъ и е станалъ независимъ самодържецъ? Ако такова предположение би могло да се допусне, тогава и споменатиятъ мотивъ отъ легендарната история на Резоса ще отразява сжщо една действителность, която, за жалость, ние едва можемъ да предугадимъ поради извънредно оскжднитѣ и тъмни сведения на нашата традиция.

Като имаме сега предвидъ гореизложенитѣ успоредици отъ легендата за Резоса и нѣкои моменти отъ историята на Ситалка, като имаме предвидъ, че изобщо гръцката трагедия и комедия не сж оставали безчувствени къмъ политическитѣ и обществени събития, като вземемъ подъ внимание, че Ситалкъ е станалъ, наистина, една отъ най-популярнитѣ личности на втората половина отъ V вѣкъ въ гръцкия свѣтъ, че споменътъ за неговия знаменитъ походъ отъ 429 г. е билъ дълго време запазенъ на атинската сцена и най-после, като отбелязахме и на друго мѣсто, тенденцията на нашия авторъ умело да свързва легендарното съ действителното, съвременни или исторически моменти съ митични представи, не би ли било вѣроятно да приемемъ, че и тукъ нашиятъ авторъ, за да даде по-пълна, по-разнообразна история на легендарния Резосъ, не се е възползувалъ отъ единъ готовъ вече образецъ, какъвто е представлявала историята на тракийския владетель Ситалка? За едно драматично произведение образътъ на Резоса така, както го е рисувала легендата, е изглеждалъ твърде бледъ. Резосъ е трѣбвало да се представи като единъ всесиленъ царь, който е падналъ подъ стенитѣ на Илионъ, следъ като е прекаралъ животъ буренъ, пъленъ съ войни и подвизи. И ето, тракийската действителность е предлагала единъ сжщо такъвъ образъ.

Историческата гръцка литература отъ V и IV столѣтие пр. Хр., доколкото е засѣгала тракийскитѣ отношения презъ време на пелопонезката война, е отдѣляла доволно мѣсто и за дѣлата на Ситалка, единъ отъ участницитѣ въ тази война. При това тя е обрисувала така обстойно и внушително този могжщъ тракийски владетель, щото неговиятъ образъ можелъ

---

1) Г. И. Кацаровъ, България въ древностьта, 21.

да бѫде отлично използуванъ отъ нашия авторъ за основа, върху която да се изтъче съ помощьта на поетическото въображение и волность образа на легендарния тракийски князъ Резосъ, и то въ такъвъ видъ, въ какъвто само той е могълъ да заеме централното мѣсто въ едно драматично произведение. Схванемъ ли възникването на „историята“ на Резоса по този начинъ, на насъ безъ друго ще се наложатъ нѣкои изводи, които вече докосватъ въпроситѣ относно автентичностьта на драмата „Резосъ“ и времето на нейното възникване.

Преди всичко, щомъ като въ нашата драма можемъ да откриемъ мотиви отъ историята на Ситалка и особено единъ отгласъ отъ бележития походъ на тракийския владетель къмъ Халкидика, то напълно правдиво е да поставимъ годината 429, когато се извършва този походъ, като единъ сигуренъ terminus post quem за написването на драмата. Въ такъвъ случай мнението на Leaf, че драмата е възникнала въ връзка съ основаването на Амфиполъ около 437 г. ще трѣбва автоматически да падне. Отъ друга страна възъ основа паралелитѣ, които наведохме отъ Херодота и Тукидида къмъ нѣкои мѣста отъ драмата, ние бихме могли да отидемъ още по-далечъ, като приемемъ, че нашиятъ авторъ при построяване на фабулата, освенъ Илиадата и нѣкои други, може би, поетични и митографически произведения, е ималъ предвидъ и историческитѣ съчинения на Херодота и Тукидида.[1]) И понеже въ такъвъ случай драмата не е могла да бѫде написана по-рано отъ времето, когато е издадена историята на Тукидида, а именно първата половина на IV в. пр. Хр., както обикновено се приема,[2]) то възъ основа и на това обстоятелство драмата „Резосъ“ не трѣбва да се поставя между произведенията на V в., а още по-малко да се приписва на Еврипида, който е живѣлъ само до 406 г.

---

[1]) Това предложение и следващиятъ отъ него изводъ бѣха изказани отъ г. проф. Д. Дечевъ въ заседанпето на Бълг. Арх. Институтъ на 29. XI 1930 г., когато докладвахме нашата работа.

[2]) По въпроса за издаването на Тукидидовата история вж. Г. И. Кацаровъ, Тукидидъ. Приноси къмъ историята на древностьта, 33.

Плѣвенъ въ трако-римско и старобългарско време.

Отъ **Юрд. Трифоновъ**

ПЪРВО КАЙЛЪШКО СЕЛИЩЕ. — Преди да влѣзе въ долината, въ която е разположенъ днесъ гр. Плѣвенъ, Тученишката, или Плѣвенската бара протича презъ едно устие, дълго около 15 километра, което е заградено отъ двѣтѣ страни съ успоредни отвесни канари, високи 20—30 метра и отдалечени една отъ друга на 100—150 метра. Това устие днесъ се нарича съ турското име Кайлъкъ (Каялъкъ), което е преводъ на по-старо българско име Каменецъ, запазено за мѣстностьта между Брѣстовецъ и Къртожабене. Като се почне отъ Плѣвенъ, устието се насочва най-напредъ отъ северъ къмъ югъ, а отъ половината си нататъкъ върви къмъ изтокъ. При северния му входъ, на западна страна, има висока полуостровообразна рътлина, съ повърхнина около 20 декара, която е съединена съ лежещия до нея връхъ само откъмъ западъ, а отъ другитѣ страни е заградена съ канари, високи 12—15 метра. Срещу рътлината, въ източната канара, се намиратъ 3 пещери, отъ които едната е широко отворена, а другитѣ сѫ затулени отъ погледа, та мѫчно се забелѣзватъ. Отворената, която постепенно се стѣснява и снишава навѫтре, е дълбока 43 метра. Първата ѝ половина е широка около 18 метра и висока 5—6 метра. Тя се огрѣва отъ слънцето, затова е суха и сгодна за жилище на първобитни хора. И сега тя се използува за нуждитѣ на горското градско стопанство, което е наринало и изравнило пода ѝ. Подземната рѣчица, която е издълбала тази пещера презъ нѣкогашни хилядилѣтия, отдавна е промѣнила малко пѫтя си, та е образувала въ съседство съ нея къмъ югъ друга вѫтрешна пещера, чийто тѣсенъ и продълговатъ отворъ се открива до дѣсния край на входа, на височина около 3 метра.

Сега водата на рѣчицата (съ дебитъ 5 литри въ секунда) извира изподъ канарата на 25 метра южно отъ пещерата.

Допреди нѣколко години, щомъ върху цепнатината на вѫтрешната пещера, по която цепнатина се спуща водата за къмъ сегашния си излазъ, се турѣлъ дъсченъ улей, водата наново почвала да скача презъ отвора на тази пещера. Не се знае въ кое минало време, е билъ направенъ опитъ да се издълбае изкуственъ каналъ въ камъка, за да се направи, водата да пада отъ височина 2.5 метра направо отъ отвесната канара. Този каналъ има квадратенъ отворъ съ 1.20 метра на всѣка страна; той стигналъ до дълбочина 10 метра, но по-нататъшното му дълбане било напуснато, вѣроятно, защото се разбрало, че посоката му е погрѣшно избрана. Страничната пещера навѫтре е широка и тъмна; по тавана ѝ се лепятъ хиляди прилепи. Тя е описана отъ френския пѫтешественикъ Г. Лежанъ,[1]) когото заинтересували твърденията на нѣкои мѣстни хора, че вѫтре имало езеро, което, ужъ, било толкова голѣмо, щото по него можелъ да плува корабъ и дори малъкъ пароходъ. Той самъ се вмъкналъ навѫтре, но се увѣрилъ, че казанитѣ твърдения били съвсемъ преувеличени: въ пещерата наистина имало басейнъ съ вода, но по него можела да плува най-много дивашка лодка — еднодръвка. (Това е било въ 1867 година). Откакъ иманяри разбили съ барутъ часть отъ канарата при вѫтрешната пукнатина, басейнътъ се изпразднилъ, и водата не може вече да се превежда презъ пукнатината и да скача презъ отвора на вѫтрешната пещера.[2])

На 100-на метра къмъ югъ отъ голѣмата суха пещера, се намира 1-вата отъ двѣтѣ затулени пещери. Въ нея се влиза презъ два тѣсни входа, които лежатъ отъ двѣтѣ ѝ страни. Поради тъмнината и влажностьта си, тя не е била сгодна за човѣшко жилище, но е можела да служи за временно криене и нападане изъ засада. Още по-сгодна за такива цели е другата скрита пещера, която се намира наблизо до тази къмъ югъ, въ дъното на една вдаденина на канарата. Тя е толкова дълбока, колкото и широкотворената (около 40 метра).[3])

Рътлината и намиращата се срещу нея суха голѣма пещера, сгодна да даде подслонъ на нѣколко семейства, рано сѫ привлѣкли вниманието на първобитнитѣ хора, които сѫ устроили тука свое селище, като сѫ прекарвали студеното и дъждовно време въ пещерата, а сухото и топлото — върху рътлината, която е запазена отъ вѣтрове, понеже се намира между високи върхове, и лесно е можела да се брани отъ неприятелски нападения, между друго, и чрезъ засади изъ потуленитѣ две пещери. Че на рътлината е имало селище още въ онова престаро време, когато хората сѫ си служили съ каменни орѫдия, показватъ ни изкопанитѣ тамъ въ 1909 година отъ мѣстното Археологическо дружество кремъченъ ножъ-длето, добре изгладенъ камененъ чукъ, два еленови рога и глинени непечени и печени топки.[1]) Ножътъ е дълъгъ 13 сантиметра, широкъ въ горния край 2.5 сантиметра, а въ горния — 5 сантиметра и дебелъ 3 сантиметра. Чукътъ е дълъгъ 10 сантиметра, широкъ 3—5 сантиметра и дебелъ 3.5 сантиметра; дияметърътъ на дупката е 1.5 сантиметра. Това именно селище, което въ течение на вѣковетѣ е бивало ту унищожавано, ту възобновявано, е първото начало на града, който сега носи името Плѣвенъ.

---

[1]) Lejean, G. Voyage en Bulgarie, въ списанието „Le tour du monde“ Paris, 1873, II semestre, p. 128—130.

[2]) По съобщение отъ инжен. К. Смоляновъ.

[3]) Сведения за последнитѣ две пещери ни даде г. Ив. Дановъ, който ги е оглеждалъ поради правени въ тѣхъ разкопки отъ иманяри.

Има основания да се допусне, че на хората отъ каменната епоха, които сѫ живѣли въ селището на рътлината, се длъжатъ и малкитѣ крѫгли вдлъбнатинки, издълбани въ канарата на разстояние по 12 сантиметра една отъ друга, наредени въ 2 успоредни линии, които отстоятъ една отъ друга по на 10 сантиметра и съдържатъ едната по 6, а другата по 7 вдлъбнатинки. Такива две успоредни линии отъ по 6 и 7 вдлъбнатинки има на 3 мѣста: деветѣ (на 6 метра разстояние едно отъ друго) сѫ на долната часть на източната канара на северъ отъ сухата пещера (до Канджовата воденица), а 3-то — върху скалата („плочата“) въ долинката, която се открива къмъ изтокъ при входа на Кайлъка. На последното мѣсто се намира и група отъ безсистемно изкопани вдлъбнатинки, а близо до тѣхъ и при тѣхъ — издълбани фигури на кръстове (на брой 7), вѣроятно отъ по-късно време.

Първобитнитѣ хора на кайлъшкото селище не сѫ били едничкитѣ обитатели на Плѣвенската околность. На западъ отъ с. Гривица, при дола Нежовецъ, сѫ намѣрени кремъчни ножове,[1] които показватъ, че и тамъ е имало първобитно селище. Такова е имало и при Буковлѫшкото езеро, както показватъ намѣренитѣ тамъ кѫсове отъ стари непечени глинени сѫдове, а вѣроятно, и на други, още непознати, мѣста.

---

[1]) К. Вълевъ, „Разкопки при Плѣвенъ“, въ Известия на Бълг. археол. д-во, книга I (1910), стр. 212—213. Тѣзи находки се пазятъ въ археологическата сбирка на читалището „Съгласие“.

КАЙЛЪШКОТО СЕЛИЩЕ СТАВА ТРАКИЙСКО. — Презъ 2-то хилядолѣтие преди Христа, въ нашитѣ земи се настанява народътъ тракийци, за който гръцкиятъ историкъ Херодотъ казва, че билъ най-голѣмъ следъ индийцитѣ. Той се дѣлѣлъ на много племена, които враждували помежду си. Разпръснати по цѣлата източна половина на Балканския полуостровъ и на северъ отъ Дунава до Карпатитѣ, тракийцитѣ въ продължение на своя почти две хилядогодишенъ животъ сѫ се развивали подъ различни културни влияния, затова животътъ на отдѣлнитѣ племена не е билъ еднакъвъ. Ония отъ тѣхъ, които сѫ били близо до гръцки градове, сѫ имали по-развити занаяти и, изобщо, по-висока култура; а племена, като онова въ днешно Плѣвенско, които сѫ живѣли далечъ отъ гръцкитѣ колонии по черноморския брѣгъ и дунавскитѣ устия и отъ по-сетнешнитѣ погърчени градове въ долината на Марица, сѫ останали съ по-низка култура дори до римско време. Общо взето, обаче, тракийцитѣ сѫ имали доста развита религия, която съ течение на времето се е повлияла отъ гръцката, па и сама е въздействувала върху последната. Освенъ съ земледѣлие и скотовъдство, нѣкои отъ тракийцитѣ се занимавали съ занаяти, особено съ грънчарство и съ обработване на метали, затова въ селищата имъ се намиратъ и стари каменни орѫдия, и глинени сѫдове, и по-нови метални предмети било отъ чуждъ, било отъ мѣстенъ произходъ. Тѣхна изработка ще да сѫ, напр., глиненитѣ сѫдове съ зигзагообразни украшения, части отъ които сѫ изкопани въ старото селище на Кайлъшката долина. Старината на останалитѣ отъ тѣхъ предмети понѣкога може да бѫде опредѣлена приблизително. Много по-сигурно може да се опредѣли старината на предмети, донесени отъ гръцки селища, понеже тѣ сѫ познати по-добре. Въ Плѣвенъ не сѫ намѣрени предмети отъ гръцки произходъ, а и негръцки сѫ намѣрени много малко; но отъ тѣхъ все пакъ може да се види, че кайлъшкото селище е било използувано отъ тракийцитѣ. Най-голѣма важность въ това отношение иматъ желѣзнитѣ предмети, намѣрени въ земята

---

[1] Съобщение отъ плѣвенския гражданинъ Хр. Колевъ.

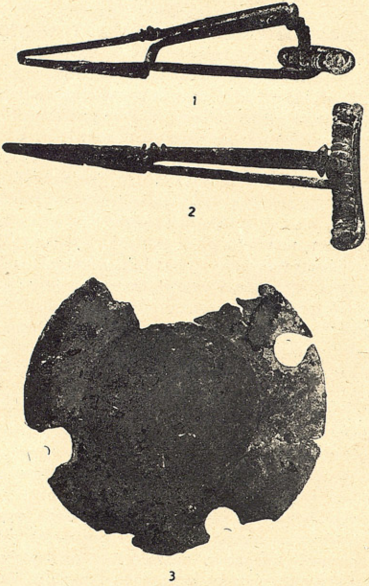

Фиг. 1. — Безопасна игла и щитовъ пѫпъ отъ 200—100 г. пр. Хр.

близо при новия окрѫженъ затворъ, на около 1 километъръ отъ кайлъшкото селище.

Въ тѣхното число влизатъ: 1) външна обковка на щитъ („щитовъ пѫпъ“), широка 19 сантиметра и дебела 1 милиметъръ; 2) 2 върха отъ копия, дълги 48.5 и 49 сантиметра; 3) 1 предпазитель на копие, дългъ 8.1 сантиметра, въ който се е навиралъ върхътъ на едно отъ копията, за да не обожда, окгато не е потрѣбно; 4) 3 криви ножове (фиг. 2), отъ които най-голѣмиятъ е съ пречупенъ връхъ и има запазена дължина 27.6 сантиметра и максимална широчина на острата часть 3 сантиметра, а непречупениятъ е дълъгъ 26.6 сантиметра и има максимална широчина на острата часть 2.7 сатиметра; 5) фибула (безопасна игла), дълга 11.7 сант.; 6) мечъ, който е дълъгъ (наедно съ осьта на дръжката) 92 сантиметра и има максимална широчина 5 сантиметра. Отъ тия предмети най-важни за опредѣляне старината имъ сѫ последнитѣ два — фибулата (фиг. 1) и мечътъ. По тѣхнитѣ особености се сѫди, че тѣ сѫ работени между половината на III вѣкъ и края на II вѣкъ преди Христа. А понеже разглежданитѣ предмети сѫ намѣрени близо до укреплението, нѣма причина да се допусне, че сѫ били донесени отъ друго селище. Има основание, следователно, да се приеме, че кайлъшкото селище е било обитавано отъ тракийци въ II вѣкъ преди Христа. Где сѫ били правени предметитѣ, не се знае; но по своитѣ особености тѣ се отнасятъ къмъ тъй нареченитѣ срѣднолатенски,[1]) които сѫ били работени най-напредъ отъ келтитѣ въ Швейцарско и по севернитѣ склонове на Алпитѣ, а по-сетне и другаде подъ тѣхно влияние.[2])

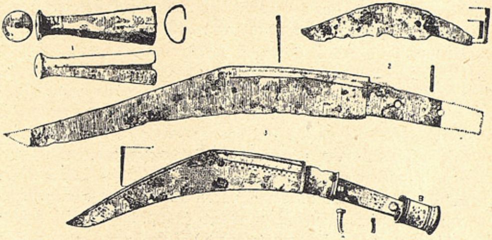

Фиг. 2. — Ножове отъ 200—100 г. пр. Хр.

---

[1]) Ла-Тенъ е мѣстность при Невшателското езеро въ Швейцария.

[2]) Подробно описание на въпроснитѣ предмети и на особеноститѣ, по които се опредѣля старината имъ, даде сегашниятъ директоръ на На-

Освенъ на кайлъшката рътлина срещу голѣмата пещера, тракийско селище имало и при близкото до града днешно село Гривица. Това се вижда отъ релефния образъ на тракийско божество, възседнало на конь („тракийски конникъ“), изкопанъ въ мѣстностьта „Тръстара“, на северъ отъ селото. Плочката съ релефа е отъ мѣстенъ варовникъ, висока 15 сантиметра и широка 12 сантиметра.

Грубата му обработка показва, че той е работенъ отъ не твърде изкусенъ майсторъ.

На около 16 километра отъ кайлъшкото селище, при днешното село Пелешатъ, се е намиралъ тракийски градецъ Гиридава, който се споменува въ единъ надписъ отъ римско време (вѣроятно, отъ началото на III вѣкъ следъ Христа). Последниятъ е издълбанъ върху олтаренъ камъкъ, намѣренъ въ 1896 година въ Пелешатската църква Св. Арх. Михаилъ. Камъкътъ е билъ издигнатъ отъ единъ контрольоръ (conscriptor) въ митнишката станция Димумъ (при сегашното село Бѣлени, на Дунава) отъ благодарность къмъ Юпитера и къмъ всички богове и богини на Гиридава, загдето му повърнали здравето следъ тежка болесть.1) Думата „дава“, или „дева“ се срѣща като съставна часть въ много имена на тракийски селища съ значение на градъ (напр. Бури-дава, Арцидава, Пулпу-дева — Пловдивъ и пр.).

КАКЪ СЕ Е НАРИЧАЛО САМОТО КАЙЛЪШКО СЕЛИЩЕ въ тракийско време, не се знае. Най-вѣроятно е, че то е носѣло сѫщото име Сторгозия, съ което се е наричала въ римско време пѫтната станция, построена до него. Какво значи самото име, сѫщо не е известно. Намъ се вижда вѣроятно, че то е сродно съ името на село Стъргелъ (на изтокъ отъ Арабаконакъ, при началото на Етрополския проходъ) и съ думата „стърга“ (тѣсенъ отворъ, презъ който се прокар-

---

родния ареологически музей Р. Поповъ въ статията си „Новооткрити паметници отъ желѣзната епоха въ България“, напечатана въ Известия на Българския археологически институтъ, V (1928—1929 г.), стр. 274—280. Самитѣ предмети се пазятъ въ музейната сбирка при читалището „Съгласие“ въ Плѣвенъ.

1) Вж. Я. Тодоровъ, Паганизмътъ въ Долна Мизия, стр. 23—4 и 209. Заслужва да се отбележи, че намѣренитѣ златни сѫдове при с. Вълчи-трънъ сѫ лежели много близо до града Гиридава.

вать овцитѣ при доене и стригане) и че значи тѣсенъ излазъ.[1]) Също така не се знае наздраво и името на онова племе, което е населявало градоветѣ Сторгозия и Гиридава съ тѣхнитѣ околности. Александрийскиятъ географъ Клавдий Птоломей, който е живѣлъ въ II вѣкъ следъ Христа, поставя въ срѣдната часть на днешна северна България воеводството (стратегия) Усдикесия, за което казва, че лежело между Сардикийското (Софийското) и Селетийското (въ днешна източна България); а понеже изброенитѣ отъ него воеводства сж наречени повечето по имената на населяващи ги племена, — можемъ да приемемъ, че въ Плѣвенско и Ловченско е живѣло племе усдикесийци.[2]) Но какво значи това име и дали племето наистина е живѣло въ цѣлото воеводство, не се знае.

Тракийска Сторгозия ще да е била неголѣма паланка. Това се вижда отъ обстоятелството, че се е намирала само на 15—16 километра отъ градеца Гиридава (Пелешатъ). Както ще се каже по-долу, търговията по пжтя, който е свръзвалъ селището съ Троянския проходъ, въ тракийско време не била много развита. Значението си Сторгозия е дължела не на търговия, а на удобното за защита отъ врагове положение на своето светилище. Скалистата полуостровообразна рътлина, гдето се е намирало най-напредъ селището, ще да е била укрепена донѣгде още отъ тракийцитѣ. Наистина, пространството ѝ не е голѣмо (около 20 декара), и възходътъ откъмъ северо-западъ не е много недостжпенъ; но нейнитѣ нападатели сж били изложени на засада откъмъ насрещнитѣ пещери и откъмъ югъ. Освенъ това, на около 4 километра на югъ отъ рътлината има друга, пакъ полуостровообразна, по-тѣсна и по-стръмна рътлина, която сжщо е можела да се укрепи лесно и отъ която кайлъшкото устие се вижда по на 2—3 километра на северъ и югъ. На тая рътлина дори до кърджалийскитѣ времена (края на XVIII вѣкъ) сж се намирали църквата и кулата на мънастира Св. Георги. Срѣщу по-голѣмата рътлина, надъ пещерата, има високъ врър̆хъ („Стражата“), отъ който се вижда долината на днешния Плѣвенъ. При нужда, населението отъ цѣлата околность е можело да се събере въ кайлъшкото устие между двѣтѣ рътлини и да се пази лесно чрезъ защита на последнитѣ, осигурено съ изобилна вода. Не по-малко значение за Сторгозия ще да е имало и нейното светилище. Както може да се сжди отъ единъ латински надписъ, намѣренъ въ укреплението, за който ще се говори по-долу, това светилище е било въ честь на богинята на горитѣ, изворитѣ и лова, която римлянитѣ наричали Дияна. То е притежавало и особено свое землище (territorium). Отъ другъ надписъ пакъ на латински, намѣренъ въ дола при Бабукчийската чошма, се вижда, че богинята, наречена отъ римлянитѣ Дияна, е носѣла тракийско име Герметита (Germetitha)[1]. Както сполучливо се досеща проф. Кацаровъ, името Герметита трѣбва да се произведе отъ корена герм.- (горещина), отъ който произлиза и името на езическия обичай „германъ“. Известно е, че при този обичай се прави човѣшка фигура отъ каль, за да се наподоби нѣкакво митическо сжщество, за което момичетата плачатъ, че умрѣло отъ суша („умрѣ Германъ отъ суша за киша“). Има, следователно, основание да се приеме, че тракийската богиня Герметита, покровителка на горитѣ, изворитѣ и лова, се е почитала като защитница отъ болести въ голѣмитѣ лѣтни горещини, които отличаватъ мѣстото и сега. Светилището на богинята изглежда да се е намирало срещу голѣмата кайлъшка пещера, въ укреплението, гдето въ 1909 година разкопкитѣ на мѣстното Археологическо дружество откриха развалини на голѣмъ християнски храмъ, който, може би, стои на мѣстото на по-предишенъ езически.[1])

---

[1]) Преминуването на старо *о* (повечето чрѣзъ у) въ старобългарски ъ се срѣща и въ други думи: лат. bordonus — староб, **брѫдоунъ** (мечъ), лат. dolium — староб. **длъі, длъве** (делва); гр. κορέω (насищамъ) — староб. кръма, гр. μόσχος (момъкъ съ мустачета като мъхъ) — староб. мъхъ, Δορόστολον — Дръстръ; покрай староб. горькъ, среща се и гръкъ, гръка мжка) и пр. К. Иречекъ („Пжтувания" стр. 293) произвежда името „Стъргелъ" отъ староб. глаг. стрѣшти — стрѣгж (пазя), та му дава значение на стража. Но, ако то да имаше такова значение, трѣбваше да си звучи „стража" а не Стъргелъ.

[2]) Кацаровъ Г. и Дечевъ Д. Извори за старата история и география на Тракия и Македония, стр. 167.

---

[1] Надписътъ е издълбанъ върху четиристраненъ жертвеникъ, високъ 75 сантиметра, широкъ 29 сантиметра и дебелъ 22 сантиметра, който сега се пази въ археологическата сбирка при читалището „Съгласие. Той гласи: Deanae Germetithe sacrum M. Julius Niger voto posuit т. е. посвещение на Дияна Герметита. Постави (го) поради оброкъ М. Юлий Нигеръ.“ Паметникътъ е описанъ и прочетенъ отъ проф. Г. Кацаровъ. Вж. Изв. на Истор. дружество въ София, IV (1915 г.), ст. 1—2.

Както се спомена, тракийскитѣ племена обикновено сж живѣли разединено и сж враждували помежду си. Но бивали сж времена, когато голѣма часть отъ тѣхъ сж се обединявали въ една държава. Така, въ V вѣкъ преди Христа, Ситалкъ (431—424 год.), царь на одриситѣ, които живѣели въ долината на Марица, успѣлъ да разпространи властьта си дори до Дунава. Извършеното отъ него обединение траяло и при сина му Севтесъ I (424—405 г.). Тогава гръцкото влияние на северъ отъ Балкана проникវало и откъмъ Тракия, понеже Ситалкъ и Севтесъ не го възпирали. И наистина, въ Ловченско, при селата Радювене и Александрово, сж намѣрени сребърни и бронзови сждове и украшения отъ IV и III вѣкъ преди Христа, които или сж отъ гръцки произходъ, или сж работени подъ гръцко влияние.[2]) Последното е било засилено още повече по време на македонскитѣ царе Филипъ II (359—336 преди Христа) и Александъръ Велики (336—323), които наново обединили тракийцитѣ, понеже основанитѣ отъ Филипа градове въ Тракия (Филипополъ, Кабиле и др.) сж били елинизувани. Поради това бихме чакали да срещнемъ и въ тракийска Сторгозия следи отъ гръцка техника. За това ни даватъ право и следитѣ отъ гръцко влияние въ с. Бѣжаново (въ Луковитско, при р. Витъ), гдето е намѣренъ гръцки надписъ върху обреченъ камъкъ въ честь на Аполона,[3]) а особно въ мѣстностьта Глава-Панига, гдето сж намѣрени 75 гръцки надписи въ светилището на Асклепия, бога на лѣковитостьта.[4]) Макаръ повечето паметници отъ това светилище да сж отъ римско време, именно отъ първитѣ 4 вѣка следъ Христа, но въ него сж намѣрени и монети отпреди рождество Христово, именно 1 отъ Александра Велики и 20 сѣчени въ гр. Дирахиумъ

---

[1]) К. Вълевъ, Разкопки при Плѣвенъ. Известия на Българското археологическо држуество, I (1910 г.), стр. 207—8.

[2]) Вж. статията на проф. Г. Кацаровъ, „Приносъ къмъ древната история на Ловчанско“ въ сборника „Ловечъ и Ловчанско“, кн. I, стр. 76—77.

[3]) Ив. Велковъ, Стари селища и градища по долината на Витъ, стр. 33—34.

[4]) Археологически известия, София, 1907, стр. 33—34.

(Драчъ) между 229 и 100 г. преди Христа[1]); затова има основание да се приеме, че то е сѫществувало и преди римското владичество по тия мѣста. Но следи отъ гръцко влияние въ Плѣвенъ не сѫ открити досега. А това показва, че търговията по пѫтя презъ Троянския проходъ въ тракийско време не е била голѣма. Вмѣсто гръцко, намѣрени сѫ следи отъ келтсло влияние. Последното, както се каза, е засвидетелствувано отъ желѣзнитѣ предмети, намѣрени при новия окрѫженъ затворъ. Пакъ келтско влияние не много далечъ отъ Плѣвенъ сочатъ единъ желѣзенъ мечъ, намѣренъ въ с. Добралево, западно отъ Бѣла-Слатина, и 2 желѣзни юзди, намѣрени въ надгробна могила при Бѣла-Слатина.[2]) Тия предмети иматъ еднакви особености съ подобни келтски отъ III—I вѣкъ преди Христа. На 16 май 1929 година се намѣри при с. Мечка, Никополско, и келтско подражение на македонски сребърни тетрадрахми отъ Филипа II (29 монети) и Александра Велики (1 монета), извършено въ II в. преди Христа. Въпросното келтско влияние може да се е дължело или на келтското царство, основано въ III вѣкъ преди Христа (279—213) съ столица гр. Тиле (Казанлъшко), или на търговски сношения съ главния центъръ на келтската желѣзна индустрия по севернитѣ поли на Алпитѣ. Последното е дори по-вѣроятно, защото келтитѣ въ Тиле сѫ се занимавали повече съ войни и грабежи, а сношения по Дунава несъмнено сѫ сѫществували и въ тракийско време. Плѣвенско е имало такива и съ областитѣ на северъ отъ Дунава, особено съ Влашко и Трансилванскитѣ планини. Отъ последнитѣ е била донасяна соль, а сѫщо и злато, за каквото свидетелествуватъ богатитѣ златни съкровища, намѣрени при селата Вълчи-трънъ[3]) и Николаево.

СТОРГОЗИЯ — РИМСКИ ГРАДЪ. — Въ 29 година преди Христа днешна северна България почнала да подпада подъ римска власть. Отначало мѣстнитѣ князе били оставени на мѣстата си, като признали върховенството на империята; но около 9 год. сл. Христа страната била подчинена направо подъ римска власть и обърната въ провинция съ име Мизия. Днешно Плѣвенско влѣзло въ тази провинция, а Търновско до една линия, която минувала между Янтра и Осъма презъ сегашнитѣ села Хотница, Бутово и Яйджи,[1])—следъ покоряването на Тракия отъ римлянитѣ (44 г. сл. Христа), било присъединено за известно време къмъ провинцията Тракия. Къмъ последната били присъединени и севернитѣ поли на Стара-планина. Поради това подъ римска власть гръцкото влияние, което преобладавало надъ римското въ Тракия, проникнало и на северъ отъ Балкана. Особено силно било то въ основания отъ императора Траяна гр. Никополисъ (при днешния Никюпъ) и въ пазарището (емпориумъ) Дискондуратересъ (при днешното село Гостилица).[2]) Гръцки езикъ се употрѣбявалъ, както видѣхме, и въ Асклепиевото светилище при Глава-Панига. Но Сторгозия и подъ римска власть останала незасегната отъ гръцко влияние и се обърнала въ римски градъ. Когато билъ прокаранъ военниятъ пѫть, който съединявалъ долината на Марица презъ Троянския проходъ съ Дунава при Ескусъ (Гигенъ), въ Сторгозия била построена станция на този пѫть. Най-близки станции до нея на сѫщия пѫть били: къмъ Мелта (Ловечъ) — Дорионибусъ („при дорионцитѣ"), чието мѣсто не се знае точно, а къмъ Дунава — Адпутеа („при изворитѣ", днесъ с. Рибенъ). Где точно е била станцията Сторгозия, не може да се каже съ положителность. Обикновено я поставятъ при кайлъшкото укрепление; но по-вѣроятно е, тя да се е намирала на мѣстото на сетнешния турски керван-сарай, гдето е сега окрѫжната палата. Основитѣ на керван-сарая, както се разкри при разкопаването имъ, сѫ били несъмнено римски. Това личи, както по грамаднитѣ каменни блокове, така и по хоросана.[3]) За тѣхното разкъртване трѣбваше да се прибѣгва до взривове. Много е вѣроятно, че основитѣ на старата римска станция сѫ били използувани и въ старобългарско време. Особно сгодни сѫ били тѣ за керван-сарая, защото и римскитѣ пѫтни станции сѫ имали сгради за нощуване на чиновници и пѫтници и помѣщения за коне.

---

[1]) По опредѣлението на нашия нумизматикъ Н. А. Мушмовъ.

[2]) Годишникъ на Народния музей за 1921 г., стр. 176—9.

[3]) Известия на Българския археологически институтъ, III (1925 г.), стр. 230—3.

---

[1]) Сборникъ за народни умотворения, XVIII, 719—720.

[2]) Годишникъ на Народния музей за 1922—1923 г., стр. 127—137.

[3]) Съобщение отъ инженеръ К. Смоляновъ и архитектъ Никола Л. Войчовъ.

Римската пѫтна станция ще да е била построена тамъ, не само защото мѣстото е било по-широко и по-удобно, отколкото онова въ Кайлъка, а още защото пѫтьтъ откъмъ Троянския проходъ за Ескусъ (Гигенъ) се е пресичалъ тука съ пѫтя откъмъ долината на Вита за Нове (Стъкленъ, при Свищовъ), който пѫть е минувалъ между Търненския връхъ и бранището Кумударъ, покрай мѣстностьта Петь могили. Въ турско време този пѫть се е наричалъ кервански. Сградитѣ, които сѫ се явявали постепенно покрай станцията, ще да сѫ дали първото начало на долната часть на града, сетнешния Плѣвенъ.

Свързанитѣ съ станцията римски чиновници, както и административнитѣ, финансовитѣ и сѫдебни чиновници въ самия градъ, като сѫ употрѣбявали латински езикъ, съдействували сѫ за разпространяването му между населението. Дали въ града е имало и римски, или поримчени преселници, не се знае. Несъмнено е, обаче, че въ него сѫ живѣли както ветерани, така и войници на действителна служба. Наистина, въ близкитѣ околности на Плѣвенъ не сѫ намѣрени надгробни или оброчни камъни, издигнати отъ ветерани, както сѫ намѣрени при не много далечната първа станция къмъ Ескусъ (Гигенъ) — Адпутея (сегашния Рибенъ);[1] но че сѫ живѣли такива, не можемъ да се съмняваме, защото тука сѫ се почитали божества, пренессни по нашитѣ мѣста главно отъ войската. На мѣстото на сегашната винарска изба надъ града е билъ намѣренъ берельефъ на Херкулеса, чието почитание въ Мизия е било разпространявано главно отъ войската. Както е известно, у гърцитѣ Херкулесъ се е почиталъ като герой-полубогъ; но у римлянитѣ въ императорската епоха той, като проява на сила, е билъ издигнатъ до степень на висше държавно божество, та почитането му е носѣло официяяленъ характеръ. Тогава сѫ го титулували победитель (victor) и непобедимъ (invictus)[1].

---

[1] Тамъ сѫ намѣрени 2 надгробни паметника отъ камъкъ. Първиятъ, който е високъ 2.15 м., широкъ 90 сантиметра и дебелъ 26 сантиметра, билъ поставенъ отъ ветерана на XI Клавдиевъ легионъ Аврелий Силванъ; а вториятъ, който е високъ 2.08 м., широкъ 80 сантиметра и дебелъ около 30 сантиметра, е билъ издигнатъ отъ ветерана на V Макед. лег. Луций Вароний Феликсъ. Вж. Годишникъ на Народния музей за 1921 г., стр. 213—4.

Мраморната плоча съ барельефа е висока 30 сантиметра и широка 18 сантиметра отгоре и 19 сантиметра отдолу. Богътъ е представенъ голъ съ наметната на лѣвата му рѫка лъвска кожа; въ дѣсната рѫка държи кривакъ, а съ лѣвата поддържа наметнатата кожа, която стига до земята. Рельефътъ е изработенъ добре; отъ сполучливо изваянитѣ мускули дъха сила. Плочата се пази въ археологическата сбирка при читалището „Съгласие“. Друга мраморна плочка съ рельефъ на Херклеса е намѣрена въ с. Мъртвица, при Вита, на западъ отъ Рибенъ (фиг. 3). Тя е висока 24.5 сантим. и широка 17.5 сантим. И на нея богътъ е представенъ наметнатъ съ кожа, която стига до земята; въ дѣсната си рѫка държи кривакъ. Надъ ральефа стои надписъ: Herculi sancto, а подъ него — M. Valens e voto posuit, което значи „На светия Херкулесъ положи (разбира се: рельефа) М. Валенсъ поради оброкъ“. Името Валенсъ явно е римско (вж. Известия на Археологическо дружество за 1911 г., стр. 276).

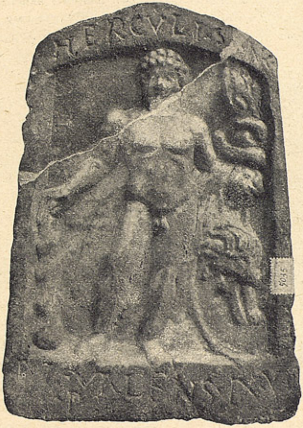

Фги. 3. — Рельефъ на Херкулеса отъ с. Мъртвица.

---

[1] Дяковичъ, Б. Археологически излетъ въ крайдунавска България. Сборникъ за народни умотворения, XX, стр. 34—36. Тодоровъ, Я. Паганизмътъ въ Долна Мизия, стр. 68—70.

Освенъ описания релефъ, въ Плѣвенското землище сѫ намѣрени и две бронзови статуйки на Херкулеса — едната между сегашната окрѫжна болница и кантона на желѣзницата за къмъ Гривица, а другата въ Кайлъшкото укрепление.

Първата е висока 14 сантиметра. Тя представя бога правъ съ насочена напредъ дѣсна рѫка. Прегънатата му лѣва рѫка държи кривака, чийто врѫхъ допира до мишцата ѝ. Върху нея е преметната лъвската кожа. На непокритата му глава е сложенъ лавровъ венецъ съ лента, на която краищата падатъ върху двет̀ѣ рамена. (Краката сега сѫ повредени отъ огънь. (фиг. 4). Втората статуйка представя Херкулеса седналъ върху валчестъ пънъ въ положение, че е готовъ да стане. Лѣвата му рѫка поддържа задната часть на лъвската кожа, която покрива главата и дѣсното рамо, а преднитѣ ѝ крака сѫ свързани предъ гърдитѣ му. Дѣсната рѫка, която ще да е държела кривака, сега е отчупена.

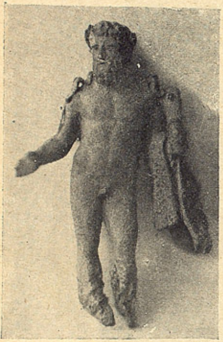

Фиг. 4.
Бронзова статуйка на Херкулеса.

Още по-добре се вижда присѫтствието на войници въ Сторгозия отъ почитането на Митра. Това слънчево божество е принадлежело на иранската религия; но въ I вѣкъ следъ Христа неговото почитание е било пренесено въ Римската империя, а въ II—IV вѣкъ е станало едно отъ най-разпространенитѣ. Главни разпространители на това почитание сѫ били войницитѣ. Въ околноститѣ на Плѣвенъ е била намѣрена мраморна плоча съ релефъ на Митра, която (плоча) е била зазидана въ южната келия на църквата Св. Николай и отново открита при събарянето на келията. Тя е била единъ отъ многото каменни паметници, които, както ще се каже на свое мѣсто, сѫ били събрани отъ околностьта при правенето на църквата (1833—1834 година) и употрѣбени за изграждане на нейнитѣ стени.

Релефътъ (фиг. 5) представя убиването на митичния бикъ отъ бога Митра. Плочката е висока 67 сантим., широка 68 и дебела 18 сантим.

Отъ двеТѣ страни на Митра сѫ представени факлоносци, почитатели на бога, а въ горнитѣ ѫгли — слънцето (отлѣво) и месецътъ (надѣсно). Споредъ иранската митология, убитиятъ отъ бога Митра бикъ е билъ първо творение на върховния богъ Ахура-Мазда (Ормуздъ); отъ частитѣ на бика произлѣзли растенията и животнитѣ. Назѫбениятъ сводъ, който се вижда на релъефа надъ главата на Митра, представя пещера, защото богътъ бикоубиецъ се билъ родилъ отъ скала. Сега плочата се пази въ Народния музей. Описание на плѣвенския релъефъ даде проф. Г. Кацаровъ въ Известия на Бълг. археологическо дружество, т. II, св. I (1911 г.), стр. 53—4.

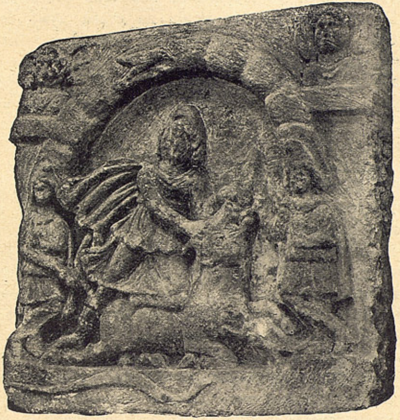

Фиг. 5. — Релъефъ на бога Митра

Но въ Сторгозия сѫ живѣли не само римски ветерани, а и войници на действителна служба. Това ни показватъ керемидитѣ и тухлитѣ съ марка на I италийски легионъ, които сѫ намѣрени въ двора на сегашната казарма на IV Плѣвенска дружина, т. е. въ нѣкогашното турско укрепление „Сарай“. Върху части отъ 3 керемиди, дебели 2.5—3 сантиметра, и отъ тухла, дебела 9.5 сантиметра, се чете Leg. I Ital. Това показва, че на мѣстото е имало сгради, свързани съ

I италийски легионъ. Тамъ е и резервуарътъ, въ който е каптиранъ буйниятъ изворъ, що пои по-голѣмата часть отъ сегашния градъ. Този резервуаръ е сложенъ на самата скала, отъ която блика водата. Неговитѣ основи на височина 1.5 метра отъ скалата сѫ римски.[1]) Мѣстото, заобиколено отъ две страни отъ барата, е напълно достатъчно не само за живѣене, но и за отбрана на войсково отдѣление отъ 100—150 души, за каквото може да става дума въ случая. Само турското укрепление, което е било на това мѣсто и часть отъ което (къмъ югъ) се пази и сега, е обнемало пространство отъ 12,950 кв. метра. А че керемидитѣ и тухлитѣ съ марка на I итал. легионъ сѫ били за войсковата сграда, вижда се оттова, гдето градътъ тогава не е билъ на това мѣсто, па и пѫтната станция не е била тамъ. Не се знае само, дали войсковото отдѣление, което е живѣло въ сградитѣ, е било временно отдѣлена часть отъ I италийски легионъ, чието постоянно мѣстопребивание е било въ Нове (Стъкленъ при Свищовъ), или е било отъ спомагателна войска, на която легионътъ е пращалъ свои тухли и керемиди. И първото предположение е напълно допустимо, защото казаниятъ легионъ е билъ настаненъ въ Нове още въ края на 69 година следъ Христа и е стоялъ тамъ съ малки прекѫсвания (за участие въ далечни войни) дори до началото на великото преселение на народитѣ, т. е. до 70-тѣ години на IV вѣкъ. Още по-възможно е, въ Сторгозия да е живѣло презъ първитѣ времена на римското владичество отдѣление спомагателна войска за пазене на града и пѫтната станция и за държане на мѣстното население въ покорность. Поради това, че кайлъшкото укрепление е било пълно съ градски сгради и не е разполагало съ много вода, войсковото отдѣление ще да е живѣло въ мирно време повече въ сградитѣ си около каптирания изворъ при сегашнитѣ казарми. Впрочемъ, за развитието на града е било безразлично, дали живѣещото въ него отдѣление е било отъ I итал. легионъ, или отъ спомагателна войска, защото последната се е набирала отъ поримчени части на империята, та сѫщо така е влияла за поримчване на мѣстното тракийско население, както и легионитѣ.

---

[1]) Сведения за основитѣ на резервуара ни даде инж. К. Смоляновъ, който е рѫководилъ изчистването му дори до скалата (Отвънъ римскитѣ основи не се виждатъ добре поради пръстьта, що покрива скалата).

Презъ III вѣкъ следъ Христа Сторгозия вече ще да е била почти напълно римски градъ, макаръ въ по-далечнитѣ мѣста, както показватъ имената въ надписитѣ отъ светилището при Глава-Панига, поримчването да е било много по-слабо. По малкото намѣрени въ Плѣвенъ надписи се срѣщатъ само латински имена. Тогава градътъ се управлявалъ отъ декуриони (съветници), на чело на които стоели магистри. Това ни показва единъ надписъ, издълбанъ върху камъкъ отъ мѣстенъ варовникъ (фиг. 6), който първоначално е служилъ за основа на статуя, а отпосле е билъ вграденъ въ източната кула на крепостьта, отгдето е билъ изваденъ при разкопкитѣ въ 1909 г.[1])

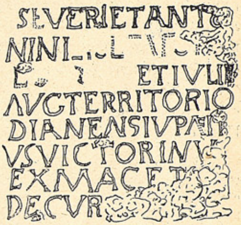

Фиг. 6.

Надписъ отъ 209—211 год. сл. Хр.

Той е следниятъ: Severi et Antonini et Getae Caesaris et Julie Augustae territorio Dianensium P. Aelius Victorinus exmagister et decorionum (decreto) т. е. на цезаритѣ Северъ, Антонинъ и Гета и на Августа Юлия (разбира се: въздигна този паметникъ), въ землището на Дияниннитѣ служители, бившиятъ магистъръ П. Елиусъ Викториусъ по решение на декурионитѣ.[2]) Каква е била длъжностьта на П. Елиусъ Викторинусъ, когато е издигналъ паметника, не се знае; но отъ запазената часть на паметника се вижда, че по-рано той е билъ магистъръ и е въздигналъ паметника по решение на декурионитѣ (градскитѣ съветници). Това станало между 209 година следъ Христа, когато Гета билъ прогласенъ за императоръ, съуправитель на баща си и брата си, и 211 година, когато умрѣлъ бащата.

---

[1]) Камъкътъ е високъ 93 см., широкъ отгоре 52 см., отдолу 48 см. и дебелъ 40 см., височината на буквитѣ е 5 см. Той биде описанъ, и надписътъ прочетенъ отъ проф. Г. Кацаровъ. Вж. Известия на Българското археологическо дружество, кн. I (1910 г.), стр. 115—116.

[2]) Ние го предаваме наедно съ подразбиранитѣ, но изпуснати или повредени букви, които въ копието отъ фотограф. снимка (фиг. 6) липсватъ. За името P. Aelius вж. Я. Тодоровъ. Паганизмътъ въ Долна-Мизия, стр. 64. При сегашното състояние на паметника, името на императоръ Гета липсва, защото братъ му Антонинъ (Каракала), който, следъ смъртьта на баща си, го убилъ предъ очитѣ на майката Юлия Домна, за да обезпечи властьта за себе-си, не се задоволилъ само съ това, а заповѣдалъ още да счупятъ статуитѣ му и да премахнатъ името му отъ паметницитѣ.

Поримчената Сторгозия се разширила по поляната на северъ и северо-изтокъ отъ кайлъшкото укрепление. Последното вече ще да е играло роля на вѫтрешна укрепена часть (акрополъ), запазена главно за учрежденията, храма и стражата. Въ околноститѣ на града сѫ били построени и вили. Сѫществуването на една отъ тѣхъ е засвидетелствувано изрично въ надписъ, издълбанъ върху мраморна плоча съ рельефъ на Аполона и Дияна, която плоча е намѣрена въ плѣвенскитѣ лозя, наречени „Брѣстовски“ по името на близкото село Брѣстовецъ (на 6-ия километъръ по шосето за Ловечъ).

Рельефътъ е билъ посветенъ на казанитѣ божества по оброкъ отъ управителката на тамошната вила, Викторина Примова (фигг. 7).

Плочата е висока 31.5 сантиметра, широка отгоре 25.5 сантиметра, отдолу 32 сантиметра и дебела около 5 сантиметра. На релъефа Аполонъ е представенъ, че стои върху дѣсния си кракъ, до който е допрѣнъ лѣвиятъ. Мантията му е отметната назадъ, та тѣлото остава голо. Въ лѣвата си рѫка държи китара, а дѣсната е издигната нагоре. Дияна, облѣчена въ двойно препасанъ хитонъ, държи въ лѣвата си рѫка лѫкъ, а дѣсната е издигнала нагоре, за да извади стрела отъ колчана си. До богинята е колѣничила сърна. Надписътъ е издълбанъ подъ релъефа.[1])

Той гласи (попълненъ): Apolloni et Dianae A... Victorina Primi vilica votum, т. е. на Аполона и Дияна А. Викторина Примова управителка на вила, (постави) посвещение. — За сѫществуването на други вили можемъ да заключваме отъ намѣренитѣ въ околноститѣ на града единични гробници, които, явно, не сѫ влизали въ общитѣ гробища. Така, близо при новостроещото се гимназиялно здание, въ лозето на гржданина Иванъ Печигарговъ, е билъ изкопанъ малъкъ саркофагъ, безъ да сѫ намѣрени наблизо други гробища. Надъ кайлъшката канара, що се издига на изтокъ отъ укреплението къмъ върха Стража, е била намѣрена сводеста гробница, чието горнище било разкопавано отъ иманяри. Тя е 3 метра дълга, 2 метра широка и 1.50 дълбока.[1]) И тя не е била въ общи гробища. Жилище извънъ града ще да е било и мѣстото, гдето е построена винарската изба, защото на това мѣсто е намѣрена плочката съ рельефъ на Херкулеса, за която се говори по-горе, както и онова подъ окрѫжната болница, гдето е намѣрена бронзовата статуйка на Херкулеса.

---

[1]) Паметникътъ е описанъ и обясненъ отъ проф. Г. Кацаровъ въ Известия на Бълг. арх. институтъ, IV (1926—7), стр. 112—113.

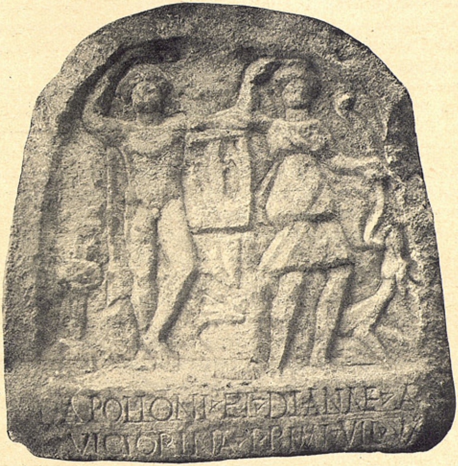

Фиг 7. — Рельефъ на Аполона и Дияна.

Мирното развитие на римска Сторгозия и на съседнитѣ ней мѣста било спрѣно отъ нападенията на германскитѣ готи, които се спуснали откъмъ източнитѣ прибалтийски области и презъ сегашна Полша стигнали до черноморскитѣ краища. Тѣ почнали да нападатъ Балканския полуостровъ около 238 г. следъ Христа и продължили своитѣ налитания почти 30 години. Наистина, тогавашното имъ нахлуване въ империята било главно за грабежъ, а не за заселване отсамъ Дунава; но вредата отъ това за мѣстното население не била по-малка. Когато стигнали до Нове (при Свищовъ), готитѣ се раздѣлили: една часть отъ тѣхъ останала да обсажда града, а другата минала Стара-планина и тръгнала къмъ Пловдивъ. Наскоро на помощь на Нове пристигнала силна римска войска. Готитѣ напуснали обсадата му и нападнали богатия градъ Никополисъ (при с. Никюпъ), но тамъ били разбити отъ императора Деций (250 г.). Когато на следната година Пловдивъ билъ превзетъ и ограбенъ, готитѣ тръгнали да пренесатъ презъ Дунава награбената въ Мизия и Тракия плячка и били застигнати около Силистра отъ римскитѣ войски; но въ завързалитѣ се сражения самъ императорътъ билъ убитъ. Дали готскитѣ нападения сѫ засегнали и Сторгозия, не се знае; но изглежда, че близкитѣ до града мѣста не сѫ били оставени на мира, защото населението се принудило да закопава скѫпоценноститѣ си въ земята. И наистина, при с. Николаево (старото Пърдилово) бидоха намѣрени въ земята скѫпи накити и голѣмо количество монети,[1] отъ които се вижда, че закопаването имъ е станало въ 248—249 година. Но и да е билъ ограбенъ, градътъ не е престаналъ да сѫществува, защото наблизо до него въ едно турско лозе бидоха намѣрени близо 2000 бронзови римски монети все отъ императори, които сѫ царували презъ втората половина на III вѣкъ следъ Деция;[2] а нѣма основание да се допуща, че тѣзи монети сѫ били донесени тука отъ хора изъ друго селище. Сѫщо така не сѫ прекѫснали сѫществуването на града и новитѣ готски нападения къмъ края на IV вѣкъ, когато захванало великото преселение на народитѣ. По това време Сторгозия ще да е станала вече християнски градъ.[1] По-късно тя не само не се намалила, но се и разширила твърде много, като обнемала и часть отъ днешния Горни-Плѣвенъ (Кучовата махала). Това се вижда отъ изкопанитѣ тамъ на много мѣста, при правене на нови сгради, остатъци отъ римски тухли и керемиди.[2] Сѫщото се вижда и отъ голѣмата църква (базилика) въ укреплението, която заема пространство 816 кв. м. (дължина 48 м. и широчина 17 м.).[3] Толкова голѣма църква предполага обширенъ градъ. Липсата на симетрия между севернитѣ и южнитѣ ѝ части, както и нееднаквата дебелина на зидоветѣ въ двѣтѣ части показватъ, че тя е била поправяна; а това свидетелствува за дълго сѫществуване на града следъ приемане на християнството. Освенъ тази църква, въ равнината подъ укреплението, на северъ отъ него, биде разкопана и друга, по-малка, върху часть отъ пода на която е имало мозайка, около 40 кв. метра (фиг. 8), направена отъ разноцвѣтни (червени, бѣли и тъмно-сини) кубчета, голѣми около 1 сантиметъръ, които образуватъ сложни красиви геометрични фигури.

---

[1]) Вж. сведенията на К. Вълевъ въ Известия на Бълг. арх. д-во, I (1910), стр. 210.

---

[1] Тамъ сѫ били намѣрени 7 златни огърлици, 8 златни и сребърни гривни, 1 ажуренъ пръстенъ, други 5 златни пръстени и 1 сребъренъ, 3 чифта златни обеци, сребърно тасче, сребърна солница и пр. Монетитѣ сѫ около 1000. Вж. Б. Филовъ, „Римското съкровище отъ Николаево“, въ Известия на Бълг. арх. д-во, IV (1914), стр. 1—46.

[2] Известия на Бълг. арх. институтъ, т. I, св. II (1921—1922), стр. 239.

Че тази разкопана сграда е била църква, вижда се, между друго, и отъ намѣренитѣ въ развалинитѣ ѝ църковни предмети — меденъ кръстъ, части отъ стъклени кандила и пр.[4] Въ мозайката е имало и латински надписъ, отъ който е запазена една часть bo altarem Dei (олтаръ на Бога).[5] Геометрическитѣ фигури въ нея, несмѣсени съ образи на птици и цвѣтя, сочатъ късно римско време (IV—V вѣкъ следъ

---

[1] Въ историята на нѣмската литература отъ Фр. Бауеръ, Фр. Йелинекъ и др. (Leitfaden der deutschen Literaturgeschichte für österreichische Mittelschulen, Wien, 1920, стр. 17, се твърди, че, ужъ, Вулфила (Улфила) се заселилъ наедно съ покръстенитѣ готи въ Плѣвенско (in der Gegend des heutigen Plewna), около Никополъ. Въ сѫщность, заселването на Вулфиловитѣ готи е станало при стария Никополъ на Росица (при сегашното с. Никюпъ).

[2] Съобщение отъ инж. К. Смоляновъ.

[3] По измѣрване на Ив. Дановъ.

[4] По-голѣми подробности за двѣтѣ църкви, които бидоха разкопани въ 1909 г., сѫ дадени въ статията на К. Вълевъ „Разкопки при Плѣвенъ“, въ Известия на Бълг. арх. д-во, I (1910), стр. 207—9.

[5] Следъ разкопкитѣ въ 1909 г., мозайката е била зарината, за да се предпази отъ разрушение. Въ 1914 г., тя била разкопана наново подъ рѫководство на художника Мил. Казанджиевъ. По изпратена отъ него фотография, биде обнародвана отъ проф. Б. Филовъ въ Известия на Бълг. арх. д-во, IV (1914), стр. 252.

Христа). Презъ византийската епоха (VI вѣкъ и по-после) вече се употрѣбявали стенни, а не подови мозайки.[1])

Голѣмитѣ хунски опустошавания въ времето на Атила (441—448 година следъ Христа) не ще да сѫ оставили на мира и Сторгозия. По всѣка вѣроятность, и тя е била една отъ многото (около 70) крепости, съборени отъ страшния ханъ. Следъ смъртьта на Атила и разпадането на неговата държава (453 г.), двама отъ синоветѣ му — Емнецуръ и Валциндуръ — се спрѣли съ ордитѣ си за нѣколко време въ

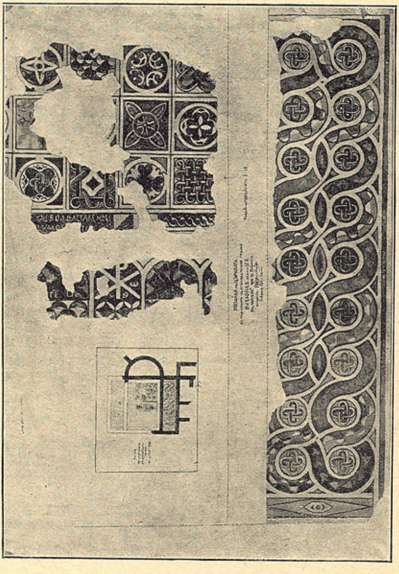

Фиг. 8. — Мозайка отъ кайлъшката църква.

---

[1]) Вж. Б. Филовъ, Софийската църква Св. София, 1913, стр. 58—60.

полето по долнитѣ течения на р. р. Ломъ, Искъръ и Витъ, следователно въ съседство съ Сторгозия. Не може да има съмнение, че тия съседи сѫ извършили нови грабежи и разорения. Но наскоро хунитѣ се дигнали оттука, и едни загинали въ борбитѣ съ източнитѣ готи и римлянитѣ, а други се оттеглили въ днешна Бесарабия и Южна Русия.[1]) Следъ тѣхното заминуване, градътъ наново ще да се е съвзелъ, защото е сѫществувалъ и подиръ царуването на Юстинияна Велики (527—565 година). Последното става явно отъ 30-тѣ монети, сѣчени презъ това царуване, които сѫ намѣрени при резервоара на разкопаната подъ крепостьта баня, въ едно отвърстие на стена, гдето сѫ могли да попаднатъ, само когато банята още е била потрѣбявана.[2]) Сѫщото се доказва и отъ една фамилна сводеста гробница, намѣрена на около 400 метра на западъ отъ крепостьта, по всѣка вѣроятность въ нѣкогашна вила. Гробницата (фиг. 9) е дълга 3.90 м., широка 3.10 м., и висока 2.90 м. На пода ѝ се слиза по 5 каменни стѫпала. Изградена е съ тухли 30 на 45 сантим., дебели 4 сантим., и е измазана извѫтре съ дебелъ пластъ твърда като

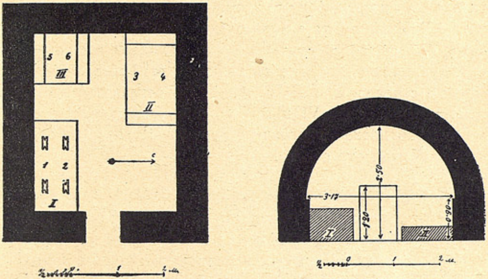

Планъ.

Отвесенъ разрѣзъ.

Фиг. 9. — Сводеста гробница.

---

[1]) Златарски, В. История на българската държава, I, 40.

[2]) Тѣ сѫ били задигнати въ 1913 г. отъ ромънски войници. Точното мѣсто на намѣренитѣ монети ни съобщи г. Иванъ Дановъ.

бетонъ мазилка, направена отъ варь, пѣсъкъ и счупени керемиди. Въ нея сѫ намѣрени остатъци отъ 6 трупа, турени по 2 върху 3 легла, отъ които двете (II и III) сѫ били дървени, а едното (I) е иззидано и е снабдено отдолу съ 2 голѣми празднини, които се свършватъ при повърхнината на леглото съ малки дупки. По скелетитѣ се познава, че върху малкото легло (III) сѫ били погребани две деца, а върху другитѣ две — по единъ мѫжъ и една жена. Предназначението на празднинитѣ въ зиданото легло не е известно.

За жалость, въ гробницата не сѫ намѣрени римски монети или други предмети, по които може да се сѫди за старината ѝ.[1] Навѣрно, тя е била разкривана и обирана — нѣщо твърде лесно за извършване, понеже входътъ ѝ е покритъ съ голѣма плоча, снабдена съ халка за отмѣстване. По материяла и строежа ѝ проф. Б. Филовъ я отнася къмъ византийско време (следъ VI вѣкъ).[2] Явно е, следователно, че римско-византийска Сторгозия е просѫществувала до заселването на Мизия отъ славянитѣ.

СЛАВЯНО-БЪЛГАРСКИ ПЛѢВЕНЪ. — Траснъ ударъ на тракo-римска Сторгозия нанесли славянитѣ, които наводнили Византийската империя вече въ половината на VI вѣкъ, а въ началото на VII вѣкъ изпълнили почти цѣлия полуостровъ. Новитѣ нашественици не идѣли само за грабежъ, а и за заселване. Старото население, доколкото се запазило, останало главно въ градоветѣ и планинскитѣ мѣста; а часть отъ него ще да се е смѣсила съ новитѣ преселници. Славянитѣ заели предимно плодороднитѣ полета; но и въ тѣхъ старото поримчено население не изчезнало съвсемъ. Това се вижда както отъ мѣстни названия, така и отъ нѣкои обичаи и вѣрвания, които сѫ минали отъ предишното население къмъ новитѣ заселници (коледни и русалийски обичаи, „германъ“ въ време на суша и пр.). Плодовитата земя въ Плѣвенско не можала да остане незаета отъ славяни; но и така старото население не ще да е изчезнало изведнажъ, та нѣкои негови повѣрия, дори такива, които иматъ много голѣма древность, сж се предали на новитѣ пришелци. Отъ тия повѣрия заслужва да се спомене едно, чийто старъ произходъ лежи вънъ отъ всѣко съмнение. То е, че въ селата Рибенъ (старата станция Адпутеа) и Ральово чумата не вързлувала много, защото тѣ били заобиколени съ бразда, изорана отъ двама братя близнаци съ 2 вола близнаци, впрегнати въ орало отъ братясало дърво самораслякъ.[1]) Това повѣрие явно напомня легендата, че основателитѣ на Римъ— Ромулъ и Рема — заобиколили основаното отъ тѣхъ селище съ бразда. Следъ славянското нашествие въ днешно Плѣвенско, стариятъ градъ Сторгозия ще да е билъ разрушенъ, защото на негово мѣсто отпосле се явило селище съ славянско име „Плѣвенъ“, което не е преправка на името „Сторгозия“, а дали е неговъ преводъ, не може да се каже.

---

[1] Подробно описание на гробницата отъ проф. Б. Филовъ, вж. въ Известия на Бълг. арх. д-во, I (1910), стр. 159—161. Кратко описание даде пакъ тамъ (стр. 210) учительтъ К. Вълевъ.

[2] Презъ балканската война, единъ войникъ далъ на свещ. Михаилъ Шарановъ една монета отъ Ив. Александра, за която казалъ, че била намѣрена въ сѫщата гробница. Ако това е вѣрно, ще трѣбва да се приеме, че гробницата е била отваряна още въ царуването на Ив. Александра или по-късно.

Отъ коя дума произлиза това име, не се знае достовѣрно. Населението обикновено го свързва съ думата „плѣва“. Ужъ била пусната плѣва нѣгде изъ Кайлъка и се явила въ извора, който е при сегашнитѣ казарми (турския „Сарай“). Това обяснение не почива на никаква основа, защото казаниятъ изворъ не се размжтва при размжтване на рѣката и, следователно, не е отъ нейна вода, а извира изъ канара, покрита съ пръсть. Селище Плѣвенъ има и въ Драмско, при р. Сушица, гдето не се разказва за излизане на плѣва изъ изворъ. По-близко до ума би било друго обяснение, свързано съ думата „плѣва“, именно, че Плѣвенъ е добилъ името си отъ думата „плѣвня“. И наистина, нѣкои разказватъ че, ужъ, селото Буковлжкъ било по-старо отъ Плѣвенъ и че последниятъ билъ нареченъ така, защото тамъ били плѣвнитѣ на селото. Но и това обяснение е невѣроятно, защото плѣвни е имало въ всѣко село, а въ българскитѣ земи има само две селища съ име „Плѣвенъ“. Неотдавна биде изказано мнение, че разглежданото име, трѣбва да се свърже съ глагола „плавя“ въ смисълъ на разливамъ. Това мнение предполага, че Тученишката, или Плѣвенската бара се е казвала нѣкога „Плава“ и че съ нейното име е било наречено и селището, защото тъкмо при него барата се разливала — плавила се“.[2]) Но и това не може да бжде прието, защото нито барата се е казвала „Плава“, нито има при Плѣвенъ нѣкакво нейно особно разливане, което да може да привлѣче вниманието. Споредъ насъ, Плѣвенъ, подобно на много околни нему селища и мѣстности, дължи името си на дума, която означава растение. Отъ такива думи сж произлѣзли имената Брѣстовецъ, Габровецъ (долъ срещу Нежовецъ), Търнене, Тученица (друго имена на тлъстигата), Качица (единъ видъ минзухарь),[1]) Върбица, Бръшляница, Буковлжкъ, Кумбулашки долъ (между Къшинъ и Брѣстовецъ) и пр. Въ сжщность, „Плѣвенъ“ е друга форма на думата „плѣвелъ“ — трѣва, която се плѣви, т. е. изтръгва, за да се хвърли. И „плѣвата“ е наречена така, защото съставя часть отъ житния класъ, който подлежи на изхвърляне. Въ Велешко (Македония) съ името „плѣвенъ“ се нарича упоителното растение, което прилича на жито и което на други мѣста наричатъ „пиявецъ“, „пияница“, „блъвавица“ (Colium temulentum); [2]) но първоначално това име е имало по-широко значение, като е означавало всѣки плѣвелъ. То ще да е дадено на селището, което изникнало на мѣстото на едновремешна Сторгозия, защото последното е стоело дълго време въ развалини и се е покрило съ плевели. Следователно, името „Плѣвенъ“ е еднакво по произходъ съ онова на гр. Плевлье въ Новопазарско.

---

[1]) Вѣрването е сжществувало още по време на голѣмата чума въ Плѣвенско (1836—7). То се пази и днесъ въ с. Ральово, както съобщава тамошниятъ главенъ учитель Ив. Танчевъ.

[2]) Вж. юбилейното издание „Плѣвенъ“, 11 декемврий 1877—1927“, стр. 6.

Где най-напредъ е изпъкнало новото славянско заселище „Плѣвенъ — дали до Кайлъка или по-надолу, не се знае навѣрно. Но старото укрепление срещу голѣмата пещера ще да е привлѣкло отрано вниманието на новитѣ заселници и ще да е било поправено, защото неговото положение най-добре отговаря на военната тактика на славянитѣ — да се криятъ въ запазени мѣста и да нападатъ неприятеля ненадѣйно. Както се каза по-рано, Кайлъкътъ може да събере много население, което лесно да се пази чрезъ защищаване на входоветѣ. Славяно-българското население нарекло Кайлъка съ име „Каменецъ“, което турцитѣ отпосле превели на свой езикъ. Че укреплението е било използувано презъ време на първото българско царство, показватъ ни изкопанитѣ въ него и въ непосредствено съседство съ него византийски монети. Две отъ тѣхъ сж отъ X вѣкъ, а 29 — отъ времето на Комненовци (XI—XII вѣкъ).[3]) При нападенията на печенегитѣ въ XI вѣкъ, плѣвенското укрепление ще да е служило за защита, защото близо до него, именно при с. Бохотъ, има мѣстность Печенякъ.[4]) Презъ второто българско царство, Плѣвенъ не е билъ само укрепление, а и градъ съ търговия и занаяти. Това се вижда отъ обстоятелството, че въ него сѫ живѣли евреи, които обикновено сѫ се селили въ търговски селища. Гробищата имъ, развалени едва въ ново време при разширението на града, сѫ се намирали близо до сегашната държавна болница. Между тѣхъ е имало единъ съ надгробенъ камъкъ и надписъ на староеврейски езикъ отъ 1232 година, т. е. отъ царуването на Асеня II.[1]) По запазено у евреитѣ предание, еврейската махала се намирала настрана отъ българската часть на града, понеже въ срѣднитѣ вѣкове християнитѣ не оставяли евреитѣ да живѣятъ наедно съ тѣхъ.

---

[1]) Н. Геровъ. Речникъ, подъ думата „качюнка“.

[2]) Периодическо списание, кн. XXXV, стр. 665.

[3]) К. Вълевъ. Разкопкитѣ при Плѣвенъ. Изв. на бълг. арх. д-во за 1910 г., стр. 213.

[4]) Ив. Велковъ. Стари селища и градища по долината на Витъ, стр. 42.

За пръвъ пѫть Плѣвенъ се споменува съ това си име въ царуването на царя Константинъ Тиховъ, и то въ известията за маджарскитѣ походи въ България. Както е известно, въ 1266 година маджарскиятъ краль Стефанъ V предприелъ походъ, за да накаже управителя на Видинъ Яковъ Светославъ (родомъ русинъ, който билъ избѣгалъ въ България по време на татарскитѣ нашествия въ Галиция), както и самия български царь, неговъ защитникъ. Въ 1863 година, Светославъ, който отначало билъ български боляринъ, миналъ къмъ страната на маджаритѣ като тѣхенъ васалъ, а въ началото на 1265 година наново се върналъ подъ върховенството на българския царь. Въ похода отъ 1266 година, краль Стефанъ превзелъ Видинъ, а негови барони проникнали дори до столицата, Търново. Единъ отъ тѣхъ — банъ Поньихъ, на пѫть къмъ столицата, превзелъ въ сѫщата 1266 година Плѣвенъ. За това се говори въ една грамота на Стефана V отъ 10 декемврий 1270 година, съ която се подаряватъ на банъ Поньиха земи за заслугитѣ му въ похода. Въ нея се казва: „Когато събрахме войската си и отидохме срещу България, казаниятъ банъ Поньихъ, въ сжщото предприятие, пламтещъ отъ гореща обичь на вѣрность, завладѣ крепостьта Плѣвенъ, следъ като я срази съ пристжпъ“ (cum ad Bulgariam congregate exercitu venissemus, dictus Ponych Banus ibidem incepte fidelitatis ardore flagrans castrum Pleun Bulgarorum optinuit expugnando).[1]

---

[1]) Този надписъ е челъ 96-годишния сега, съ запазена паметь, дѣдо Яко Мошонъ. Въ 1844 г., когато той билъ на 10 години и училъ староеврейски езикъ подъ рѫководството на баща си — хамаминъ, умрѣлъ единъ тѣхенъ роднина. Като отишълъ въ гробищата, малкиятъ тогава Яко се спиралъ да чете надписитѣ по гробоветѣ, понеже му правѣло удоволствие, че разбира донѣгде тия надписи, писани на староевройски. Баща му му обърналъ вниманието върху единъ гробъ, за който направилъ самъ смѣтка, че билъ отпреди 612 г. (1844—612 = 1232). Яко запомнилъ добре числото 612, защото му направило впечатление и запиталъ баща си, защо гробищата били толкова далечъ. Последниятъ му съобщилъ, че тогава евреитѣ живѣли отдѣлно отъ християнитѣ, които не ги търпѣли близо при тѣхъ.

Въ царуването на Михаила Шишмана (1323—1330), Плѣвенъ ще да е влизалъ въ Ловченското деспотство,[2] управлявано отъ Ивана-Александра, сестриникъ на царя; подъ негова прѣка власть градътъ останалъ и тогава, когато той induced станалъ царь. Въ кайлъшкото укрепление сж намѣрени монети и отъ единия, и отъ другия царь, именно: а) една медна отъ Михаила Шишмана съ образъ на двуглавъ орелъ и б) една сребърна и една медна отъ Ивана Александра съ негова образъ и съ този на сина му Михаила.

Че тогава, както и въ царуването на последния търновски царь Иванъ Шишманъ (1371—1393 год.), Плѣвенъ е билъ градъ съ доста развита търговия, показва ни това, гдето въ него се преселили въ 1376 година унгарски евреи отъ гр. Будимъ. Последнитѣ били часть отъ ония, които унгарскиятъ краль Людвикъ I Велики изгонилъ изъ своята земя. Тѣ дошли въ Плѣвенъ, защото, както се каза, тамъ вече имало и по-рано тѣхни сънародници; а самото живѣние на такива свидетелствува за търговия въ града.

---

[1] Прилож. № 21 към студията на П. Никовъ „Българо-унгарски отношения“ . . . въ Сборникъ на Бълг. акад. на наукитѣ, кн. XI, стр. 203.

[2] За това деспотство вж. нашата статия „Деспотъ Иванъ-Александъръ и положението на България следъ велбуждската битка“ въ Списанието на Бълг. акад. на наукитѣ, кн. XLIII.

Моливдовулътъ на Алусиана.

Отъ В. Н. Златарски

Въ Народния нумизматически музей въ Атина, именно въ сбирката на Анастасия К. П. Стамулисъ, се намира единъ моливдовулъ или оловенъ печатъ, който се отнася къмъ българската история и който недавно издаде директорътъ на казания музей, Константинъ М. Константопулосъ.[1])

Моливдовулътъ, 20×18 мм., е добре запазенъ и съдържа:

на лицето въ зърнестъ кръгъ релиефно изображение на архангелъ Михаила, който въ пъленъ ръстъ стои правъ en face съ разперени голѣми криле и въ военно облѣкло: въ къса туника или ризница и панциръ на гърдитѣ, на главата му шлемъ, а на нозетѣ му калци; въ дѣсната си ржка държи голъ мечъ, а въ лѣвата — ножницата на меча; отдѣсно на фигурата се четатъ буквитѣ $\overset{\text{X}}{\text{A}}$ една надъ друга = ἀρχάγγελος, а отлѣво — сжщо една надъ друга $\overset{\text{X}}{\text{M}}$ = Μιχαήλ.[2])

на опакото пъкъ сжщо въ зърнесъ кржгъ се четатъ следнитѣ думи:

+CYN
CTPATEY
KΠPOMAX
AΛΘC
ANѠ

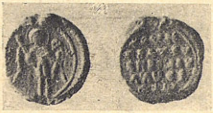

които г. Константопулосъ чете така: + Συνστράτευ(ε) κ(αὶ) προμάχ(ου) ’Αλυσιάνῳ (или ’Αλυσιανῷ). Обаче, доколкото може да се различи по фототипичната снимка, въ собственото име подиръ Λ (p. 4) ние виждаме буквата Θ = ȣ = ου, каквато буква, наистина, се срѣща на моливдовула на Самуила Алусиана,[1]) затова името трѣба да се чете ’Αλουσιάνῳ, защото това име се срѣща въ византийски и други извори само въ следнитѣ форми: ’Αλλουσιάνος,[2]) ’Αλουσιάνος,[3]) ’Αλουσίανος,[4]) ’Αλουϊσιανός,[5]) Alusianus[6]) и Алȣсїанъ.[7]) И тъй, надписътъ гласи: „Архангелъ Михаиле, потегляй въ походъ (или на война) и завързвай бой заедно съ Алусиана.“ Що се отнася до етническия произходъ на това име, то едвали може то да се приеме за арменско, както мисли Йор. Ивановъ,[8]) защото нѣма арменско собствено име изобщо, което да свършва на анъ или янъ; това окончание носятъ само фамилнитѣ имена, и то отговаря на нашитѣ овъ или евъ. По сжщата причина и името Дѣлянъ (Δελεάνος, Δελιάνος) не може да бжде арменско, а още по-малко името Προυσιάνος или Πρεασιάνος, защото то се срѣща въ първата половина на IX. вѣкъ, както това подтвърди и гръцкиятъ надписъ отъ Филиппи.[9])

---

[1]) Κωνστ. Μ. Κωνσταντοπούλου Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα. Συλλογὴ Ἀναστασίου Κ. Π. Σταμούλη, μετὰ τεσσάρων φωτοτυπικῶν πινάκων. Ἀθήνησι 1930, σελ. 23. ἀρθ. 110. Πίναξ III, ἀρθ. 21.

[2]) К. Костантопулосъ чете и отлѣво на фигурата $\overset{\text{X}}{\text{A}}$, което не може да се приеме, па и на фототипията по-скоро може да се чете за долната буква М,

*

Съ име Алусианъ както въ българската история, тъй и въ византийската е известна само една личность: това е вториятъ синъ на българския царь Иванъ-Владислава

отколкото А. За тия съкращения вж. G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzantin. Paris 1884, p. 22.

[1]) В. Н. Златарски, Моливдовулътъ на Самуила Алусиана. Известия на Бълг. Археол. Институтъ т. I (1922), стр. 86

[2]) M. Psellus, Chronographia, ed. Const. Sathas. London 1899, p. 63, $_{30}$; 64, $_{1}$, $_{7}$.

[3]) Ibidem, p. 65, $_{24}$, $_{28}$. — Skylitzes-Cedrenus, ed. Bon. II, p. 531, $_{9}$; 532, $_{19}$, $_{20}$; 533, $_{2}$. — Zonaras edit. Dindorfii, IV, p. 146, $_{12}$; 148, $_{2}$.

[4]) M. Attaleiates, ed. Bon., p. 123, $_{11}$.

[5]) Skyl.-Cedr. ib., p. 678, $_{22}$.

[6]) Matthieu d'Edesse. Chronique. Trad. par E. Dulaurier. Paris 1858, p 34, 35, 40 et 164.

[7]) Вж. Старобългарския преводъ на Симеонъ-Логотетовата хроника, изд на В. И. Срезневски. С. Петербургъ 1905, стр. 168—169.

[8]) Произходътъ на царь Самуиловия родъ. Сборникъ В. Н Златарски. София 1925, стр. 59—60.

[9]) F. Dvornik, Deux inscriptions gréco-bulgares de Philippes, въ Bulletin de Correspondance Hellénique, LII (1928), p. 128—129.

(1015—1018).[1] Михаилъ Пселлъ погрѣшно пише, че Алусианъ билъ единъ отъ синоветѣ на Аарона, като при това бележи: „тоя (Ааронъ) бѣ станалъ царь на народа“,[2] защото Ааронъ, братътъ на царь Самуила (997—1015), никога не е бивалъ български царь.[3] Отъ М. Пселла тая сѫщата грѣшка минала у Скилица-Кедрина и у Зонара,[4] които, очевидно, сѫ се ползували отъ него за дадената епоха, а отъ тѣхъ пъкъ преминала у новитѣ историци, които внесоха и друго едно заблуждение.

Така, Г. Шльомберже пише: „Самуилъ сѫщо така погубилъ неговитѣ (на Аарона) деца. Само двама се спасили, които се казвали Иванъ-Владиславъ и Алусианъ, наричанъ още Спендославъ (Spendoslav). Първиятъ, казва Скилица, който впрочемъ споменува само него, билъ избавенъ отъ яростьта на Самуила отъ собствения синъ на последния, Романа-Радомира. Вториятъ, тогава още дете, билъ занесенъ тайно въ Цариградъ, гдето дълго време живѣлъ непознатъ“.[5] Всички тия комбинации на Шльомберже оставатъ безпредметни въ сегашно време, първо, защото и Скилица-Кедринъ, и Зонара[6] изрично твърдятъ, че следъ убийството на Аарона цѣлиятъ му родъ (παγγενεῖ) билъ погубенъ съ изключение само на Иванъ-Владислава, който билъ спасенъ отъ Самуиловия синъ, Гавриила-Радомира, и, второ, защото отъ Виенския преписъ (№ 74) на Скилица се установява окончателно, че Алусианъ билъ втория синъ на Иванъ-Владислава.[1]

---

[1] Skyl.-Cedr. ib., p. 470, $_6$ и допълнение къмъ него у B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes. München 1906, S. 34, § 49.

[2] M. Psellus, ib. p. 63, $_{33}$—64, $_1$: οὗτος (Ἀαρὼν) βασιλεὺς ἐγεγόνει τοῦ ἔθνους.

[3] Тукъ ще трѣба да споменемъ, че Матей Едески съ името Алусианъ нарича или Аарона, Самуиловия братъ (вж гл. 27, стр. 34. --- Ср. В. Н. Златарски, История на бълг. държава, т. I. ч. 2 (1927), стр. 666—667), или самия Самуилъ (вж. гл. 28. стр. 35; гл. 36, стр. 40. — В. Н. Златарски, п. т., стр. 675) и затова Алусианъ се явява у него български souverain и roi; само въ гл. 102, стр. 164 Матей говори на сѫщинския Алусиана, но все пакъ го нарича roi des Bulgares. Вж. В. Н. Златарски, Една датирана приписка на гръцки отъ срѣдата на XI-вѣкъ. Byzantinoslavica, I (1929), стр. 30.

[4] Skyl.-Cedr. ib., p. 531, $_{9-10}$. — Zonaras, ib. p. 146, $_{31-32}$.

[5] G. Schlumberger, L'Epopée byzantine, vol. I. Paris 1896, p. 606—607. — Сѫщата грѣшка усвоилъ и Йор. Ивановъ, Произходътъ на царь Самуиловия родъ, п. т., р. 59.

[6] Skyl.-Cedr., ib., p. 435, $_{17-22}$. — Zonaras, ib., 110, $_{24-29}$.

Сѫщо така и твърденията на Шльомберже, 1. какво Алусианъ се наричалъ още Spendoslav и 2. какво той още като дете билъ отведенъ въ Цариградъ тайно, не могатъ да се приематъ, защото подобни известия не намираме у споменатитѣ два византийски хронисти. Първото твърдение е могло да се породи у Шльомберже по нѣкое недоразумение при четенето на фразата у Зонара: ἑνὸς μόνου τῶν παίδων ἐκείνου (τοῦ Ἀαρὼν) περισωθέντος, ὃς Σφενδοσθλάβος καὶ Ἰωάννης διωνύμως ἐκέκλητο,[2] въ която подъ първото име той ще да е разбиралъ предполагания отъ него Алусиана, а подъ второто — Иванъ-Владислава, когато наречието διωνύμως — нѣма да говоримъ за цѣлата конструкция на фразата — ясно показва, че тукъ се говори само за една личность съ двойно име, и то за Иванъ-Владислава, като Σφενδοσθλάβος погрѣшно стои вм. Βλαδοσθλάβος или Βλαδισθλάβος, както е у Скилица; впрочемъ сѫщата грѣшка се среща и въ други преписи на Скилица.[3] Що се отнася до второто твърдение, то въ него Шльомберже се намиралъ подъ влиянието на Lebeau, който пише: „Алусианъ, вториятъ синъ на Аарона и братъ на Ладислава, последенъ български царь, е билъ спасенъ отъ убийството, което чичо му Самуилъ бѣ извършилъ надъ семейството му, още когато той билъ въ люлка. Възпитанъ въ Цариградъ отъ хора, запознати съ неговия произходъ (renaissance), самъ той узналъ тая тайна едва тогава, когато билъ на възрасть да я пази. Бидейки съвсемъ неизвестенъ, той се издигналъ чрезъ своитѣ способности, билъ направенъ патриций и управитель на Теодосиополь въ Армения“.[4] Lebeau не посочва, отгде е черпилъ тия сведения за Алусиана; но понеже не ги намираме въ никой византийски и други извори, то тѣ трѣба да се признаятъ за негови собствени догадки.

За пръвъ пѫть Алусианъ се явява на страницитѣ на историята въ 1918 год. Още когато императоръ Василий II навлѣзълъ презъ тая година въ българска територия, Алусианъ заедно съ по-голѣмия си братъ Пресиана, наследника на престола, и съ по-малкия Аарона, като не искали позорно да се покорятъ и да признаятъ властьта на ромейския императоръ, застанали начело на нѣкои привърженици на националната партия и се оттеглили въ близкитѣ албански планини, именно въ планина Тморъ (дн. Томоръ между р. р. Деволъ съ притока ѝ Томорица и Озумъ), и то въ северната и часть, известна днесъ подъ име Томоритъ.1) Първоначалната цель на тия родолюбиви и свободолюбиви българи била, очевидно, да отстояватъ оттамъ българската независимость и да отблъсватъ нападенията на завоевателя, а при възможность да вдигнатъ възстание противъ новия владѣтель. Обаче, когато следъ завземането на Охридъ, българската столица, отъ византийцитѣ всичко било свършено, когато българското болярство и духовенство заедно съ царица Мария и народътъ се бѣха вече отказали отъ тая независимость и доброволно се покорили на ромейския василевсъ, тѣ не могли дълго да се задържатъ и, обиколени отъ всички страни въ планината отъ византийски войски, паднали духомъ и решили да капитулиратъ. „Изнурени отъ продължителната обсада, казва Скилица-Кедринъ, — защото войницитѣ, които ги обсаждали по заповѣдь на императора, пазѣли спусковетѣ отъ планината, — тѣ съобщили на Василия II, че искатъ отъ него вѣрна дума и обещаватъ да се предадатъ. Императорътъ имъ далъ човѣколюбиви отговори“. Василий II въ това време се намиралъ още въ Охридъ, отгдето дошълъ при „езерото, наричано Прѣспа“ . . . „Отъ Прѣспа той дохожда въ тъй наричания Деволъ, който се казва Селасфоръ,2) гдето на издигнато възвишение той приелъ явилитѣ се (отъ планината) братя съ Пресиана и, като ги успокоилъ съ кротки и човѣколюбиви речи, почелъ последния съ магистерски санъ, а другитѣ двама — съ патрициански.“3)

---

[1] Skyl.-Cedr., ib., p. 469, $_{11}$ et 470, $_{6}$; Prokić, ib., p. 33, № 46 et p. 34, № 49. Вж. сѫщо В. Н. Златарски, История на бълг. държава, п. т., стр. 676—678.

[2] Zonaras, ib., 110, $_{27-29}$.

[3] Вж. Prokić, ib., p. 29, № 10.

[4] Lebeau, Histoire du Bas-empire, edit. par M. De Saint-Martin. T. XIV. Paris 1834, p. 299—300.

---

1) В. Н. Златарски, Дѣ се намиралъ гр. Деволъ. Изв. Ист. Д-во, кн. V. (1922), стр. 41.

2) Подробно за това име пакъ тамъ, стр. 54—55.

3) Skyl.-Cedr. ib., p. 469, $_{4-6}$, $_{11-24}$. — В. Prokić, п. т., стр. 33, № 46; 34, № 47. — Zonaras ib., p. 138, $_{16-21}$. — В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр., п. т., стр. 779—780.

Следъ окончателното покорение на България отъ Василия II, Алусианъ заедно съ майка си, царица Мария, и съ братята и сестритѣ си билъ откаранъ въ 1018 год., като пленникъ въ Цариградъ и по-късно билъ изпратенъ въ Мала-Азия на служба. Михаилъ Пселлъ, съвремененъ нему писатель, който го лично познавалъ и дори билъ близъкъ съ него,[1]) пише, че Алусианъ билъ „най-личниятъ“ отъ братята си, приятенъ по нравъ, блѣстящъ по умъ и известенъ по положение,[2]) а Кекавменъ, сѫщо съвременникъ неговъ, го нарича въ своя Стратегиконъ: „известниятъ удивителенъ войникъ.[3]) Отъ тая характеристика на двамата съвременници не е мѫчно да се разбере, че Алусианъ е заемалъ висока и при това военна служба. Той прекаралъ по-голѣмата часть отъ живота си въ северо-източна Мала-Азия, респ. въ Армения, гдето той се оженилъ нѣколко години преди 1040 г., защото въ тая година, както ще видимъ, ималъ вече деца, за една знатна и богата арменка, която притежавала прекрасенъ недвижимъ имотъ въ Харсианската тема.[4])

При Михаила IV Пафлагонъ (1034—1041) ние го намираме стратегъ-управитель на тема Теодосиуполь (въ Армения),[5]) въ чинъ патриций, т. е. въ сѫщия чинъ, въ който го бѣ издигналъ Василий II още въ 1018 год.[6]) Къмъ края на 30-тѣ години по неизвестни причини билъ лишенъ отъ благоволението на императора, затова не билъ допуснатъ въ съвета, нито пъкъ се ползувалъ съ нѣкакви почести; напротивъ, заповѣдано му било да си остава въ кѫщи и да не дохожда въ Цариградъ, освенъ ако самиятъ императоръ го покани. Той билъ крайно обезсърдченъ и ядосанъ отъ това положение на работитѣ, но въ момента не му било възможно да предприеме каквото и да било.[1]) Но и това не стигало. Алусианъ билъ обвиненъ въ много неправди при изпълнение на длъжностьта си, но, преди да били разгледани хвърленитѣ върху него обвинения, тогавашниятъ фактически управитель на империята и братъ на императора, Иванъ Орфанотрофъ, известенъ по ненаситната си алчность за обогатяване, му наложилъ въ 1040 год., за наказание да заплати 50 литри злато и отнелъ женинния му прекрасенъ недвижимъ имотъ въ Харсианската тема. Алусианъ се оплакалъ нѣколко пѫти предъ императора за това, но не било обърнато никакво внимание на неговитѣ жалби. Тогава той изгубилъ съвсемъ надежда.[2]) Но скоро му се представила възможность да излѣзе отъ това тежко положение.

---

[1]) M. Psellus, ib., p. 64, $_{27}$: ἦν γάρ μοι ἔθας ὁ ἀνὴρ (Ἀλουσιάνος), καί με ἠσπάζετο εὐμενῶς.

[2]) Ibidem, p. 63, $_{55}$ — 64$_{3}$: ὁ χαριέστερος... τό τε ἦθος καὶ τὴν γνώμην λαμπρός, καὶ τὴν τύχην ἐπίσημος.

[3]) Strategicon Cecaumeni, ed. B. Wassiliewski et V. Jernstedt. Petropoli 1896, p. 22, $_{23}$: ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος στρατιώτης.

[4]) Тая тема се намирали на с.-из. отъ Кападокия и граничила на з. съ Букелларий, а на с. съ Пафлагония и Армениакъ. Вж. Н. Скабалановичъ, Византійско государство и церковь въ XI вѣкъ. С. Петербургъ 1884 стр. 208.

[5]) Тая тема се намирала на з. отъ Ани и Карсъ. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 203.

[6]) Skyl.-Cedr. ib., p. 531, $_{9}$.

Когато се научилъ за това, което ставало въ България въ това време, т. е. за голѣмото възстание на българитѣ начело съ Петра Дѣляна, и че неговитѣ съотечественици, по липса на лице отъ царски родъ, защото, споредъ М. Пселла, българитѣ имали обичай да турятъ начело на народа само лица отъ царски родъ,[3]) избрали незаконороденъ и самозванъ (фиктивенъ) царь,[4]) който да царува надъ тѣхъ, Алусианъ се осмѣлилъ да извърши една постѫпка на младежка дързость: напуща съвсемъ децата си, пренебрѣгва нежностьта къмъ жена си и, като не повѣрявалъ никому отъ тѣхъ намѣрението си, а само съ нѣколкома отъ своитѣ хора, които той познавалъ за способни на необикновени подвизи и готови на всички геройства, се решава да потегли отъ източнитѣ покрайнини на империята къмъ западъ, а за да се не узнае нищо и за да не бѫде забелязанъ отъ ония, които били въ столицата, той съвсемъ се преоблѣкълъ и, не като снелъ или оставилъ на тѣлото си нѣщо отъ обикновеното си облѣкло, а като се натъкмилъ въ арменското облѣкло на наемникъ-слуга, той се скрилъ отъ очитѣ на всички. Когато пъкъ дошълъ въ Цариградъ, Алусианъ, както отпосле самъ разказвалъ, срещалъ два-три пѫти Михаила Пселла, но дори и тоя, макаръ да му билъ близъкъ и го приемалъ приятелски, не можилъ да го познае, както и никой другъ отъ ония, съ които той ималъ работа. Той измамилъ и многооката стража на Орфанотрофа, и тя не могла да го улови. Все пакъ неговото внезапно изчезване будѣло подозрѣнията на властитѣ, които се питали, дали могатъ го намѣри нѣйде и да го арестуватъ.¹) Преструвайки се, че билъ близъкъ човѣкъ на Василия Теодоракана,²) и че отива въ Солунъ при императора,³) Алусианъ тайно отъ всички, или както се из-

---

[1]) M. Psellus, ib., p. 64, $_{7-13}$. — Zonaras, ib., 146, $_{31}$ — 147, $_{4}$, представя работата така, че Алусианъ, следъ като се спрѣчкалъ съ императора, билъ осѫденъ да си остава въ кѫщи, да не дохожда въ царския дворецъ и съвсемъ да не влиза въ Цариградъ, освенъ ако му бѫде разрешенъ входътъ, поради което той падналъ духомъ.

[2]) Skyl.-Cedr. ib., p. 531, $_{12-17}$.

[3]) M. Psellus, ib., p. 61, $_{28-29}$.

[4]) Така М. Пселлъ нарича Петра Дѣляна споредъ думитѣ на самия Алусиана, но това не е вѣрно, защото той наистина е билъ отъ царски родъ, понеже баща му Гавриилъ-Радомиръ, Самуиловия синъ и наследникъ, е билъ царь; сѫщо тамъ подъ влиянието на Алусиановитѣ разкази М. Пселлъ невѣрно твърди, какво „Самуилъ и братъ му Ааронъ малко преди това (възстанието на Петра Дѣляна) (?) началствували и царували (ἄρξαντάς τε καὶ βασιλεύσαντας) надъ цѣлия народъ“ (български) (ib. cap. 40, p. 61, $_{30-32}$), защото Ааронъ никога не е царувалъ въ България, и то заедно съ Самуила, понеже той бѣ убитъ отъ последния, преди тоя да стане царь (вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава. п. т., стр. 676—679); наистина, синъ му Иванъ-Владиславъ билъ царь, но той насилствено заграбилъ властьта, следъ като убилъ братовчеда си Гавриила-Радомира. По тая причина Алусианъ, очевидно, избѣгвалъ да говори за баща си, а изтъквалъ навсѣкѫде името на дѣда си Аарона. (Подробно за това вж. п. т., стр. 748—754).

---

1) M. Psellus, ib., p. 64, $_{13-32}$.

²) Патриций Василий Теодораканъ, единъ отъ виднитѣ тогава византийски пълководци, въ това време се намиралъ въ италиянскитѣ владѣния на Византия, кѫдето той билъ изпратенъ заедно съ Георгия Маниакъ, назначенъ въ края на 1037 или въ нач. на 1038 год. за катепанъ на Италия, за борба противъ африканскитѣ араби, които вече заплашвали да отнематъ Сицилия. Но когато Георги Маниакъ въ 1040 год. оскърбилъ царския зетъ Стефана Калафата, началникъ на византийската флота, той билъ отстраненъ отъ тая длъжность и заедно съ Василия Теодоракана били арестувани. — Skyl.-Cedr. ib., p. 522—523. — A. Gfrörer, Byzantinische Geschichte. Bd. III. Graz 1877, S. 183—184. — Н. Скабалановичъ, п. т. стр. 212. Подиръ три години (1043), когато Маниакъ, следъ новото му назначение за дука на Италия възсталалъ и се обявилъ за императоръ въ 1043 г., Теодораканъ билъ назначенъ за дукъ на Италия въ чинъ магистеръ и му било възложено да потуши възстанието на Маниака. Но той билъ смѣненъ още на следната 1044 година. — Скабалановичъ, п. т. стр. 214—216.

³) Въ това време Михаилъ IV се намиралъ въ Солунъ, защото дошълъ да търси при гроба на св. Димитра помощь за своята болесть — епилепсията. — Вж. Skyl.-Cedr. ib., p. 521, $_{22-23}$.

разява М. Песллъ, „като се изтръгналъ отъ погледитѣ на всички“, избѣгалъ въ България презъ септемврий 1040 год. и се спасявалъ въ Островъ, гдето по това време Петъръ Дѣлянъ се билъ разположилъ на лагеръ съ цѣлата си войска.“[1]

Когато дошълъ въ българския лагеръ, Алусианъ веднага не се открилъ, кой е той, а се постепенно сближавалъ съ нѣколко само лица и, като отворилъ дума за баща си, като за чуждъ човѣкъ, и възхвалялъ рода му, попиталъ: „ако нѣкой отъ неговитѣ синове би дошълъ тукъ, биха ли въстаницитѣ предпочели законния синъ предъ незаконородения (самозванеца), или, понеже последниятъ вече е застаналъ начело на всички (станалъ господарь надъ всички), ще го постигне смъртна участь“. Когато Алусианъ видѣлъ и чулъ, че всички се изказвали въ полза на законния представитель на българския царски родъ, а не „на едно съмнително лице“, тогава той решилъ да се открие само на едного отъ тѣхъ, който по-добре познавалъ Аароновия родъ и по-горещо се отнасялъ къмъ него. Тоя българинъ, като втренчилъ очи въ Алусиана и си припомнилъ лицето му, падналъ на колѣне предъ него и цѣлувалъ нозетѣ му. После, за да отстрани всѣко съмнение, той го попиталъ за единъ скритъ знакъ. Това било черна брадавица, обраснала съ гжсти косми, която Алусианъ ималъ на дѣсния си лакетъ. Щомъ видѣлъ и тоя знакъ, българинътъ се хвърлилъ на шията на Алусиана и покрилъ съ цѣлувки гърдитѣ му. Следъ това слухътъ за царския произходъ на Алусиана се бързо разпространилъ по лагера, и повечето хора преминали на негова страна като къмъ законенъ потомъкъ на българския царски родъ. По този начинъ между българитѣ възникнало разцѣпление, защото едни приели за царь Алусиана, а други — Дѣляна. Но да се избѣгнатъ всички нежелателни последици отъ това разцѣпление, двамата воеводи се споразумѣли, помирили се помежду си и заживѣли наедно, като раздѣлили властьта. Обаче тѣ се отнасяли съ недовѣрие единъ къмъ другъ и взаимно се подозирали.[2]

За да оправдае новото си положение, Алусианъ наскоро следъ това предприелъ походъ противъ Солунъ —

---

[1] Skyl.-Cedr. ib. p. 531, $_{16-20}$. — Zonaras, ib., p. 147, $_{4-11}$.

[2] M. Psellus, ib., p. 64_{33} — 65_{23}. — Zonaras, ib., p. 147_{11}— 148_{2}.

главния обектъ на възстаницитѣ българи. Петъръ Дѣлянъ му повѣрилъ една 40-хилядна армия съ задача да превземе тоя градъ. Българската войска, както изглежда, безпрѣчно достигнала до Солунъ, обаче безразсѫднитѣ и неумѣстни разпоредби на Алусиана, както и бдителностьта на солунци довели предприятието до пълна катастрофа. Подъ стенитѣ на Солунъ българитѣ потърпѣли пълно поражение: до 15 хиляди души били избити, други измрѣли отъ жажда и умора и много били взети въ пленъ. Самъ Алусианъ съ нѣколко само души едвамъ сполучилъ да се спаси съ бѣгство въ лагера на Дѣляна. Това поражение на 40-хилядната българска войска подъ Солунъ, което трѣбва да се отнесе къмъ октомврий 1040 год., било най-силниятъ ударъ за българскитѣ възстаници. Унищожението на такава голѣма армия убило духътъ на народа, а Петъръ Дѣлянъ билъ лишенъ отъ по-голѣмата часть войници; той трѣбвало да пристѫпи отново да събира друга войска, а това било невъзможно, понеже настѫпвала вече зима. Но главното зло отъ това поражение не се ограничило само съ това.

Следъ завръщането на Алусиана въ Островъ, между двамата воеводи нѣмало вече съгласие, което едничко би могло да поправи донѣйде и да изглади постигналата българитѣ катастрофа: „у Дѣляна се породило съмнение за измѣна отъ страна на Алусиана, а у последния — срамъ за доказани военни неспособности и стархъ за своето поражение.“ Отначало тая неприязънь между тѣхъ била тайна, и тѣ я прикривали единъ предъ други. Разбира се, при такива отношения за единодушни съвмѣстни действия на двамата сродници-водители не е могло и дума да става: сега тѣ само мислили, кога и какъ единиятъ ще премахне другия. Алусианъ се оказалъ по-хитъръ и по-лукавъ. Той устроилъ гощавка, на която поканилъ нѣколко свои привърженици, а сѫщо и Петра Дѣляна. Когато напоили добре Дѣляна до безчувствие, присѫтствуващитѣ се нахвърлили върху него и му извадили очитѣ, така че нито единъ отъ неговитѣ българи не знаелъ за станалото. „Така скитското племе се събира отново подъ една власть“, казва М. Пселлъ.[1])

---

[1]) М. Пселлъ (ib., p. 65, $_{24-26}$), който нищо не споменува за каквато и да било гощавка, твърди, че Алусианъ хваналъ Дѣляна безъ всѣкакъвъ

Но съ това злодеяние, упражнено върху своя роднина, който го бѣ приелъ така радушно въ своя лагеръ, Алусианъ не само не достигналъ цельта си — да завладѣе властьта, но преминалъ на друга не по-малко позорна постѫпка.

Следъ ослѣпяването на Петра Дѣляна, което трѣбва да се отнесе къмъ 1041 год., Алусианъ поелъ командата на войскитѣ и дори предприелъ единъ походъ противъ ромеитѣ, но билъ и тоя пѫть победенъ съвсемъ и се спасявалъ пакъ съ бѣгство. Тогава той, като се убедилъ, казва М. Пселлъ, че не може да си мѣри силитѣ въ редовна война съ ромейския императоръ и като си спомнилъ за това, което му било най-мило и скѫпо (жена и деца), тайно съобщилъ на Михаила IV, който тогава се намиралъ въ Мосинополь (ок. дн. Гюмюрджина), отивайки вече въ походъ противъ възстаналитѣ българи, че ако получи благоволението му и други почести, той ще му отдаде себе си и това, което притежава. Така Алусианъ билъ престаналъ вече да се чувствува като българинъ и забравилъ всѣки дългъ предъ отечеството, като предпочелъ личнитѣ си облаги предъ народнитѣ интереси, защото той се решилъ, очевидно, на предателство съ цель, да се реабилитира предъ императора и Ивана Орфанотрофа и по тоя начинъ да снеме хвърленитѣ върху него обвинения. Императорътъ на драго сърдце приелъ предложението на Алусиана и му съобщилъ сѫщо така тайно, че е съгласенъ да изпълни желанието му. И тъй, презъ лѣтото 1041 год., когато Алусианъ излѣзълъ, за да почне повторно военнитѣ действия, той изведнажъ напусналъ събранитѣ наедно войски и избѣгалъ при императора, който отъ благодарность за сторената нему услуга възвелъ го въ чинъ магистеръ и го изпратилъ въ Цариградъ при Ивана Орфанотрофа.[1]) Каква е била сѫдбата му следъ това, нищо не се знае засега, защото оттогава неговата личность изчезва отъ историче-

---

шумъ (ἄθροον) и самъ изведнажъ го лишилъ отъ носъ и очи, като си послужилъ при това съ готварски ножъ (μαγειρικῇ σφαγίδι). — Skyl.-Cedr. ib., p. $532_{,23}$ — $533_{,5}$. — Zonaras, ib. p. $148_{,2-7}$. — F. Rački, Borba južnih Slovena za državnu neodvistnost u XI. vjeku. Rad Jugoslov. Akademije, кн. XXV. (1873), str. 231—232.

[1]) M. Psellus, ib., p. $65_{,30}$ — $66_{,3}$. — Skyl.-Cedrenus, ib., p. $533_{,2-8}$. — Zonaras, ib., p. 148_{7-13}.

ската сцена, на която сега вмѣсто него изстжпватъ неговитѣ деца.

Отъ брака съ арменката Алусианъ ималъ една дъщеря, която била женена, споредъ Скилица-Кедрина, за Романа IV Диогенъ (1068—1071), преди тоя да се ожени за Евдокия, жената на Константина X Дука, и да стане императоръ, т. е. преди 1067—8 год.[1]) Отъ тоя бракъ Романъ Диогенъ ималъ синъ Константинъ, жененъ въ 1068 год. за Теодора Комнина, дъщеря на Ивана Комнинъ, братъ на Исака I Комнинъ. Той презъ царуването на баща си участвувалъ и билъ убитъ въ похода на шуря си Исака Комнинъ противъ турцитѣ.[2]) Освенъ дъщеря Алусианъ ималъ и двама сина, Василий и Самуилъ. Първиятъ, Василий, въ началото на царуването на своя зетъ Романа IV Диогенъ билъ управитель въ гр. Едесса, главенъ градъ на тема Долна Мидия или още тема на „Поевфратскитѣ градове“ по горното и срѣдното течение на р. Евфратъ — най-източната область на византийската империя въ XI. вѣкъ.[3]) Той се прославилъ съ блѣскавата отбрана на гр. Едесса, когато го обсаждалъ турскиятъ султанъ Алп-Арсланъ въ 1068 год.[4]) Ако нашата идентификация на тоя Василий, сина на Алусиана, съ магистра Василия Придунавски, който се споменува въ гръцката приписка отъ 1059 год., то ще трѣбва да приемемъ, че Василий Алусианъ още при Исака I Комнинъ (1057—1059) билъ на военна служба въ чинъ магистеръ въ темата на Поевфратскитѣ градове и отъ тамъ е защищавалъ източната граница на империята противъ турцитѣ.[5]) — Другиятъ Алусиановъ синъ Самуилъ, или както самъ се нарича въ моливдовула си „Самуилъ Алусианъ", въ чинъ вестархъ, заемалъ сѫщо презъ царуването на Романа IV военна служба въ тема Армениакъ[3]) и вземалъ най-деятелно участие въ походитѣ на императора противъ турцитѣ въ Азия, но особено се отличилъ при усмирението бунта на византийския наеменъ пълководецъ нормандеца Роберта Криспинъ въ 1069 год., за което Романъ IV го издигналъ въ чинъ проедъръ и го назначилъ за дука или командуващъ на намиращитѣ се тогава въ тема Армениакъ петь западни византийски легиони, а сѫщо и тамошнитѣ наемни войски. Въ тая длъжность Самуилъ останалъ не по-късно отъ 1071 год., когато следъ свалянето на Романа IV той, като неговъ роднина и преданъ нему човѣкъ, билъ отстраненъ отъ длъжность подъ натиска на враждебно настроената къмъ тоя императоръ придворна партия и изгубилъ всѣко политическо значение, и затова и неговото име, както и на брата му Василия, нийде повече не се срѣща въ историята на Византия.²)

---

[1]) Понеже за тая Алусианова дъщеря и жена на Романа IV нищо не се споменува въ събитията при възцаряването на последния, трѣбва да се предполага, че тя не е била жива въ това време, защото въ противенъ случай придворната партия, която се обявила противъ брака на Евдокия съ Романа Диогена, несъмнено би я изтъкнала като сжществена прѣчка за тоя бракъ и изобщо би станала дума за нейното сжществуване.

[2]) Skyl.-Cedr. ib., p. 678. — N. Bryennius, ed. Bon., p. 24, $_{8-10}$; 99, $_{3-7}$. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 100, бел. 1.

[3]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 195.

[4]) Matthieu d'Edesse, ib., p. 164—166. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 197.

[5]) Вж. В. Н. Златарски, Една датирана приписка на гръцки и пр. п. т., стр. 27—30.

Това е всичко, каквото знаемъ за притежателя на нашия моливдовулъ и за членоветѣ на неговото семейство. Ние не знаемъ произхода на печата, т. е. где е билъ намѣренъ той, за да опредѣлимъ по-точно времето на неговото издаване. Въ всѣки случай отъ направенитѣ тукъ исторически обяснения за личностьта и дейностьта на неговия притежатель — Алусиана ясно става, че моливдовулътъ му е могълъ да бѫде направенъ презъ първата половина на XI. вѣкъ, и то не по-късно отъ 1041 г., отъ когато Алусианъ изчезва отъ страницитѣ на историята. Обаче въ нашия печатъ има една особеность, а именно: докато почти на всички оловени печати отъ сѫщия характеръ се даватъ въ надписа всѣкога чинътъ и длъжностьта на притежателитѣ имъ, или пъкъ поне едно отъ двѣтѣ, нашиятъ моливдовулъ нѣма нито единия, нито другата, а това ни дава достатъчно основание да предположимъ, че той билъ направенъ, когато Алу-

---

¹) Тая тема е обхващала една прибрѣжна леха по южния брѣгъ на Черно море, западно отъ Трапезунтската область съ гл. гр. Амасия. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 204.

²) Подробно за Самуила Алусианъ вж. В. Н. Златарски, Моливдовулътъ на Самуила Алусианъ, п. т., стр. 86—89; 95—98.

сианъ не билъ вече на византийска служба, т. е. отъ 1039 год. или следъ като той е избѣгалъ въ България.

На това сочи право неговиятъ надписъ: Алусианъ призовава архангелъ Михаила да го съпровожда презъ време на походъ или война и да се сражава заедно съ него въ бой, т. е. да го защищава. Тоя апелъ показва, че Алусианъ направилъ тоя печатъ въ такова време, когато той се е намиралъ постоянно въ опасность, а това е било времето, когато той билъ въ България. Ако това наше съображение е приемливо, то и моливдовулътъ можемъ съ известна достовѣрность да отнесемъ къмъ времето между 1039 и 1041 години. Самото съдържание на надписа, което може и трѣба да се смѣта за едничко (unicum) въ византийската сигиллография, защото то не се среща, доколкото ние можахме да направимъ справки, на другъ печатъ, свидетелствува, че то е индивидуално, т. е. че то стои вънъ отъ шаблонната форма и е свързано само съ личностьта на Алусиана, а това показва отъ своя страна, че той съвсемъ не е билъ воинственъ, не билъ способенъ и опитенъ пълководецъ, както показватъ неговитѣ военни несполуки, макаръ Кекавменъ, както видѣхме, и да го нарича „удивителенъ войникъ", нито е билъ закаленъ въ боеветѣ съ турцитѣ, както братъ му Ааронъ въ Месопотамия[1]) и синоветѣ му Василий и Самуилъ, защото турскитѣ нападения на източнитѣ области на империята започнали тепърва отъ 1048 год., когато Алусианъ не е билъ вече на служба.

Що се отнася до изображението на архангелъ Михаила, който е билъ единъ отъ великитѣ покровители въ Византия, както и другитѣ военни светии, св. Димитъръ и св. Георги, твърде често се среща на печатитѣ ту въ поясенъ медальонъ, ту въ цѣлъ ръстъ правъ, както е въ нашия моливдовулъ, и като вождъ на небесното воинство, държи въ дѣсната ржка скиптъръ или голъ мечъ, а въ лѣвата — топка съ кръстъ отгоре, т. е. държава, или ножницата на меча. Покойниятъ Г. Шльомберже, презъ ржцетѣ на когото сж минали стотици, ако не и хиляди, оловени печати, забелязва, че почти всички личности, които носятъ името Михаилъ, тъй нашироко употрѣбявано въ Византия, изобразяватъ на лицето на своитѣ печати тъкмо своя патронъ архангелъ Михаила.[1]) Това заключение на Шльомберже неволно ни дава смѣлость да допуснемъ, че и въ нашия случай кръстното име на Алусиана е било Михаилъ, т. е. че и той е носилъ двойно име, както и другитѣ членове на последния български царски родъ отъ първото царство, като Гавриилъ-Радомиръ, Иванъ-Владиславъ, Петъръ Дѣлянъ, отъ които първото било кръстно, църковно име, а второто — народно, българско име.

---

[1]) В. Н. Златарски, Една датирана приписка на гръцки и пр., п. т., стр. 25—27.

2.XII.1930.

---

[1]) Schlumberger, Sigillographie, p. 21.

Разломъ на Санстефанска България 1)

отъ К. Крачуновъ

Известно е, че на 3. мартъ 1878 г. въ Санъ-Стефано (сега преименувано Ешилъ-кьой — Зелено село) билъ подписанъ отъ графъ Игнатиевъ, Нелидовъ, Сафветъ паша и Садулахъ бей знаменитиятъ Санстефански трактатъ. Обаче Австро-Унгария и Англия, тласкани отъ своя държавенъ егоизъмъ, се заловили енергично да унищожатъ този международенъ актъ, за да изтръгнатъ отъ Русия плодоветѣ на нейния гигантски подвигъ, придобитъ съ цената на грамадни жертви.

Действително, следъ като получилъ съгласието на германското правителство, графъ Андраши, австроунгарски министъръ на външнитѣ работи, пратилъ до респективнитѣ посланици (Бойстъ — Лондонъ, Вимпфенъ — Парижъ, и Хаймерле — Римъ) прочутата си телеграма отъ 6. III. 1878 г., чрезъ която предложилъ да се събере въ Берлинъ конгресъ отъ ръководнитѣ министри на великитѣ сили.2) Касателно тази покана на Австро-Унгария С. Татищевъ пише погрѣшно „приглашеніе Германіи“. Подиръ три дни Андраши поискалъ отъ делегацията на райхсрата да му се гласува извънреденъ кредитъ отъ 60 милиона гулдини за нуждитѣ на армията и сѫщевременно направилъ обстойно изложение въ бюджетарната комисия. Между другото министърътъ заявилъ, че това не било нито праздна демонстрация, нито враждебность срещу нѣкоя велика държава, но че австро-унгарското правителство си поставило за задача да се брани съ своя юмрукъ и изобщо да осигури защитата на интереситѣ на монархията.3) Тази негова декларация не отговаря

---

1) Това е една глава отъ студията на сѫщия авторъ „История на Берлинския конгресъ.“

2) Actenstücke aus den Correspondenzen, Wien 1878, № 117.

3) Das Staatsarchiv. Sammlung der officiellen Actenstücke Leipzig 1878, 34 Bd., № 6722.

напълно на действителността. Преди всичко тогава никой не е застрашавалъ интереситѣ на Австро-Унгария; напротивъ, това било крачка къмъ маскирана мобилизация, насочена, очевидно, срещу Русия. Всичко това събуждало подозрение у рускитѣ политици, че Австрия желаела да хвърли ржкавица на Русия. Освенъ това виенската дипломация настоявала нетърпеливо за скорошното свикване на конгреса, отъ който очаквала постигане на гонимата цель. Поради това Андраши заповѣдалъ телеграфичеси на Лангенау, посланикъ въ Петроградъ, да запита Горчакова за датата на конгреса и да му съобщи, че възможното най-скоро откриване на конгреса щѣло да бжде въ интереса на всички.[1]) Въ отговоръ на това князъ Горчаковъ, руски канцлеръ, безъ да държи смѣтка за изникналитѣ голѣми мжчнотии, съ леко сърдце фиксиралъ времето за конгреса 25.—31. мартъ с. г. Виенскиятъ кабинетъ работѣлъ фанатично, за да разнебити близкоизточната политика на Русия, понеже се страхувалъ да не би Санстефанска България, която преграждала пжтя на Австро-Унгария къмъ Солунъ, да стане послушенъ сателитъ на Освободителката си. Куриозно е, че Андраши дори следъ 42 години, виждайки какъ историята опровергава неговото схващане, не се излѣкувалъ отъ този злотворенъ предразсждъкъ, какво Русия щѣла да употрѣби създадената Велика България като орждие за завладяването на Цариградъ и за нападение върху централнитѣ империи.[2]) Разбира се, великитѣ държави не закъснѣли да опредѣлятъ своитѣ становища по предложението на Австро-Унгария.

И наистина, Вадингтонъ, френски министъръ на външнитѣ работи, както свидетелствува телеграмата му отъ 7. III. до респективнитѣ посланици въ Лондонъ, Берлинъ, Римъ, Петроградъ, Цариградъ, приелъ Берлинъ за мѣсто на конгреса, като повторилъ резервитѣ си, че конгресътъ ще се занимава само съ въпроси, произходещи директно и естествено отъ руско-турската война; сжщиятъ заявилъ на Вимпфена, че трѣбвало да бждатъ изключени отъ програмата на конгреса въпроситѣ за Западъ, тъй сжщо и тѣзи за Египетъ, Сирия и Светитѣ мѣста и че парижкиятъ кабинетъ, следъ получаването формални увѣрения за това, щѣлъ да може да приеме официално надлежната покана за конгреса.[1]) Този документъ, напечатанъ въ „Жълтата книга", страда отъ редакционенъ дефектъ: пасажътъ „моля ви да се обясните за това ясно съ графъ Андраши" е аномалия за окрѫжно отъ Вадингтона до представителитѣ въ Берлинъ, Лондонъ, Римъ и Петроградъ; вѣроятно, това е копие отъ инструкцията до Вогюе, посланика въ Виена. Въ кѫсо време френското правителство било уведомено отъ берлинския, виенския, лондонския, римския и петроградския кабинети, че тѣ не ще повдигатъ възражения противъ формулиранитѣ условия на Франция (7—9. III. с. г.). Где се таи причината за това гледище на Третята Република? Не трѣбва да се забравя, че тогава Франция, макаръ погълната въ своя болезненъ реваншизъмъ, бдѣла ревниво върху Срѣдиземноморския басейнъ — поприще на нейнитѣ колониални вълделения.

---

[1]) Actenstücke, op. cit., № 121.

[2]) Graf Andrassy, Diplomatie und Weltkrieg, Wien 1920, p., 8—10.

Римскиятъ кабинетъ сѫщо побързалъ да уважи зова на Австро-Унгария. Споредъ окрѫжното на Депретиса, министърътъ на вънншнитѣ работи, до посланицитѣ въ Берлинъ, Виена, Лондонъ, Парижъ, Петроградъ и Цариградъ, той отговорилъ на Хаймерле, че Италия приема проекта за събиране въ Берлинъ на конгресъ, но че поради настаналата министерска криза, билъ принуденъ да направи резерва относно участието на рѫководния министъръ.[2]) Понятно е, че Италия, най-младиятъ членъ въ семейството на великитѣ държави, търсейки ориентация въ външната си политика, кокетливо се стараела да се нагажда въ хаоса на международния животъ презъ тази епоха.

Схващането на берлинския кабинетъ досежно базитѣ на конгреса е скицирано въ мемоара на фонъ Бюловъ, държавенъ секретарь на външнитѣ работи, съ дата 9. III.: конференцията се свиква, за да прегледа всички постановления на Санстефанския договоръ, чрезъ който се засѣгатъ поранншни трактати (отъ 1856 и 1871); първо основоположение за разискването на конгреса е съобщението на всѣка спогодба между Русия и Турция; вследствие на това преговоритѣ могатъ да се разширятъ тъй, че отъ своя страна другитѣ сили да представятъ възражения и контра-предложения; германското правителство сподѣля възгледа на парижкия кабинетъ, щото да не се дискутира никаква проблема, която не произтича непосрѣдствено отъ мирнитѣ условия; сѫщото ще чака споразумението на другитѣ държави досежно датата за свикване конгреса.[1]) Несъмнено съ това условие Германия косвено насърдчавала упорството на Англия и подготвяла разочарованието на Русия. Освенъ това, споредъ извадка отъ депешата на лордъ Ръселъ, английски посланикъ въ Берлинъ, датирана 13. III. с. г., Бисмаркъ го замолилъ да съобщи на лордъ Дерби, че той не ще участвува въ конгреса безъ Англия, че не могълъ да разбере, какъ единъ конгресъ за ревизия на европейскитѣ права би могълъ да се състои, ако Великобритания, една отъ главнитѣ контрагентки, не би присѫтствувала въ него.[2]) Сравнително изучване на документитѣ въ Blue Book и Grosse Politik ни позволи да се натъкнемъ на идентично съобщение на Бисмарка до Ръсела, обаче датирано 30. III. Понеже други данни посочватъ, че парливиятъ въпросъ за становището на Англия билъ обсѫжданъ въ първата половина на мартъ и датата 30. III. не фигурира въ Druckfehlerzeichnes—40 Bd., то струва ни се, че поменатата солидна германска публикация е допуснала хронологическа грѣшка. (Рапортътъ на Ръселъ, изглежда, по-достовѣрно известие, отколкото съобщението на Бисмарка, което е една неподписана черновка).

---

[1]) Documents diplomatiques français, Paris 1930, 1 série, tome 2, № 262. Cf. Affaires d'Orient. Paris 1878, p. 14.

[2]) Documenti diplomatici concernenti gli affari d'Oriente. Roma 1878, № CDIII.

Лордъ Дерби, министъръ на външнитѣ работи, получилъ на 7. III. чрезъ посланика Бойстъ горепоменатото предложение на Андраши. Ала лондонскиятъ кабинетъ забавилъ своя отговоръ: колкото Австро-Унгария бързала съ свикването на конгреса, толкова Англия се грижела предварително да се опредѣли компетентностьта на сѫщия. Недавно обнародваната биография на Дизраели приповдига доста завесата, за да се надзърне задъ кулиситѣ на английската дипломация. Така, въ писмото си отъ 8. III. до кралица Виктория, премиерътъ Биконсфилдъ между другото изнася такива любопитни сведения: Биконсфилдъ ще настоява върху две точки — всѣка клауза на Санстефанския договоръ да бѫдѣла подложена на контрола и никаква териториална промѣна да не се санкционира, докато тя не се реши въ конгреса; на следния день министерскиятъ съветъ ще бѫде сезиранъ съ въпроса за създаването на една срѣдиземноморска лига; той ще лансира изпърво лигата само на Англия съ Италия и Гърция, ако другитѣ срѣдиземноморски държави откажатъ да влѣзатъ (Австрия и Франция); сѫщиятъ вѣрва, че ако лигата се образува отъ първитѣ три сили, последнитѣ две щѣли да се прилепятъ къмъ нея; кабинетътъ считалъ, че Санстефанскиятъ трактатъ, ревизиранъ или не отъ конференцията, компрометира морскитѣ интереси на Великобритания въ Срѣдиземно море, вследствие на което една нова морска станция въ Източно море трѣбвало да се придобие дори съ оржжие; ако английското правителство откаже да бѫде представлявано въ проектирания конгресъ, последниятъ би се състоялъ безъ пълномощницитѣ на Великобритания, което не би било желателно.[1]) Отъ друга страна, рапортътъ на графъ Мюнстеръ, германски посланикъ въ Лондонъ, отъ 9.III., съобщава, че лондонскиятъ кабинетъ обсѫждалъ въ три сериозни заседания поменатото предложение на Андраши за свикването на конгреса, че сѫщиятъ се страхувалъ да не би тритѣ империи (Австрия, Германия и Русия) да се разбератъ предварително, и така интереситѣ на Великобритания да не бѫдѣли осигурени въ продстоящия ареопагъ.[2]) Изводътъ отъ съпоставянето на тѣзи две исторически известия е ясенъ: Англия, безпокоейки се отъ троецарския съюзъ, очертавала плана си за ревизия на Санстефанския договоръ, за образуването на антируски срѣдиземноморски блокъ и за заграбването на нѣкой стратегиченъ пунктъ въ Турция.

---

[1]) Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871—1914, 2 Bd., Berlin 1927, № 340.

[2]) Affairs of Turkey. London 1878, № 26 (1878), № 1; cf. Grosse Politik, op. cit., № 374.

Едва на 9. с. м. лордъ Дебри пратилъ на Бойста нота-отговоръ въ този смисълъ: сенджемскиятъ кабинетъ не направи никакво възражение на предложението на Андраши, обаче той желае да се разбере, че всички въпроси, засѣгнати въ Санстефанския договоръ, ще бѫдатъ разисквани въ конгреса и че никаква промѣна въ състоянието на нѣщата, установени по-рано отъ трактатитѣ, не ще бѫде считана валидна, докато не получела съгласието на силитѣ.[1]) Нѣщо повече, Англия се заловила да подчертае още подебело своята разрушителна воля: съ инструкцията си отъ 13. III. Дерби порѫчалъ на сѫръ Елиота, посланика въ Виена, да информира Андраши, че за да се избѣгне недоразумение, английското правителство съобщава, какво то трѣбва ясно да разбере, преди да влѣзе въ конгреса, че всѣки членъ на Санстефанския договоръ ще бѫде подложенъ на разискване въ конгреса не за необходимо приемане, но да може да се разгледа, кои членове изискватъ приемане или съдействие отъ разнитѣ сили, и кои не се нуждаятъ отъ това.[2]) Преписъ отъ тѣзи две комюникета билъ пратенъ на Лофтуса, посланикъ въ Петроградъ, съ заповѣдь да ги оповести Горчакову.

---

[1]) George Buckle, The Life of Benjamin Disraeli Earl of Beaconsfield. London 1920, vol. VI, p. 254—256.

[2]) Grosse Politik, op. cit., 2 Bd., № 337.

На следния день графъ Шуваловъ, руски посланикъ въ Лондонъ, съобщилъ на Дерби една телеграма отъ Горчакова, въ която се заявява, че прелиминерътъ ще бѫде съобщенъ на великитѣ сили следъ размѣната на ратификациитѣ въ близко бѫдеще и че петроградскиятъ кабинетъ нѣма нищо да скрие.[3]) Въ този моментъ виенскиятъ кабинетъ, искрено или не, се помѫчилъ да позира съ умѣреность: той мисли, че всички постановления, засѣгащи европейскитѣ интереси, трѣбва да бѫдатъ разисквани въ конгреса и че при даденитѣ обстоятелства, предъ видъ позицията на Горчакова, не е въ интереса нито на Австрия, нито на Англия, да се създаватъ мѫчнотии.

Отъ гореизложеното се обрисуватъ две тенденции: жаждата на Австро-Унгария да се свика конгресътъ най-скоро, за да го експлоатира за своята експанзива въ Балканския полуостровъ, и стремежътъ на Англия да тури на подсѫдимата скамейка предъ европейския „трибуналъ“ сияеща Русия, за да уякчи политико-економическото си влияние въ Ориента.

Изглежда, като че ли Биконсфилдъ самъ признавалъ прекаленитѣ претенции на Англия, защото на 11. III. се произнесълъ предъ посланика Мюнстеръ скептично за конгреса, който му се мъждѣелъ като на сънь. За отбелязване е, че прочутата троецарска лига, която целѣла поддържането на европейския миръ срещу всѣко сътресение и ангажирала тритѣ държави-контрагенти да координиратъ действията си срещу нападение отъ страна на трета държава, фактически нито спомогнала за предовратяване на войната, нито задоволила заинтересуванитѣ държави, нито пъкъ могла да услужи на руската близкоизточна политика. (На 6. VI. 1873 въ Шьонбрунъ императоритѣ Александъръ II и Францъ-Йосифъ подписали секретното съглашение, къмъ което на 22. X. с .г. се присъединилъ кайзеръ Вилхелмъ I).¹) Проф. Г. Геновъ прецизира антируското становище на Хабсбургската монархия съ тѣзи правдиви думи: „Австрия тоже не можеше да допустне лесно нито разширението на Русия, и, следов., нейното засилване, нито настаняването на руското влияние на Балканитѣ било чрезъ новото Княжество, било чрезъ реформитѣ, които чрезъ покровителството и контрола на Русия щѣха да се въведатъ въ нѣкои гръцки области, оставащи и за въ бѫдаще подъ султанската власть.“²)

---

[1]) Turkey, Correspondence respecting the affaires. London 1878, № 24 (1878), № 6.

[2]) Ibidem, № 24 (1878), № 8.

[3]) Ibidem, № 24 (1878), № 10.

Разговоритѣ между европейскитѣ кабинети се усложнили вследствие на една импровизирана инициатива на германския канцлеръ, който се стараелъ неуморно да запази „въоржжения миръ“, благоприятенъ за хегемонията на неговото отечество. Действително, съ телеграмата си отъ 14.III., адресирана до респективнитѣ посланици въ Виена, Лондонъ, Парижъ, Петроградъ и Римъ, Бисмаркъ лансиралъ идеята за събирането на една предварителна конференция отъ вторитѣ пълномощници на великитѣ държави, подразбирано посланицитѣ, акредитирани при германския дворъ, която да приготви по-бързо и по-целесъобразно терена за работата на конгреса.³) Мотивитѣ за този починъ били ясни: незабав-

---

¹) Grosse Politik, op. cit., 1 Bd., № 129. Вж. Красный Архив, Москва 1922, т. I. стр. 31—62; ср. П. Богаевски, Съюзътъ на тримата императори и славянитѣ. София 1928, стр. 43—44.

²) Г. Геновъ, Източниятъ въпросъ (политическа и дипломатическа история), часть II, София 1926, стр. 369.

³) Grosse Politik, op. cit., 2 Bd., № 345.

ното свикване на ареопага, за да се ликвидира недавнашната война и за да се избѣгне новъ кървавъ адъ. Отъ Виена скоро се чуло ехото: въ депешата си отъ 15. с. м. до посланика Кароли, графъ Андраши заявилъ, че билъ съгласенъ да приеме поканата на берлинския кабинетъ.[1]) Понятно е, че виенската дипломация, която хранѣла голѣма надежда върху проектирания конгресъ, се възхитила отъ този жестъ на желѣзния канцлеръ.

Рапортътъ на фонъ Швайница, германски посланикъ въ Петроградъ, съ дата 15. III., свидетелствува, че Горчаковъ посрещналъ този починъ скептично, защото, споредъ неговото мнение, визиранитѣ пълномощници щѣли да работятъ вѣло (едночасова беседа на канцлера съ Бисмарка и Андраши щѣла да успѣе да изглади всичко).[2]) Предубеждението на Горчакова относно мудностьта на дипломатическия апаратъ е основателно, обаче самоувѣреностьта му досежно ефекта на предполаганата конференция е наивна. Чрезъ телеграмата си отъ 16. до посланика Сенъ-Валие, министъръ Вадингтонъ приелъ предложението на Германия подъ тѣзи резерви: 1. че работата на предварителната конференция ще има чисто подготвителенъ характеръ, като не предрешава нищо, освенъ въпроситѣ за форма и президумъ, и 2. че деклариранитѣ уговорки на Франция ще бѫдатъ допуснати въ програмата, която ще бѫде изработена единодушно отъ конференцията.[3]) Третата Република, която още не била изцѣрила ранитѣ си отъ преживяния трагизъмъ, заявила желание да не се зачеква положението на нѣщата въ Западъ. Посрѣдствомъ съобщението си до посланика Мюнстеръ, датирано 16. III., Дерби уведомилъ въ Берлинъ, че не съзиралъ никаква изгода въ начертаната предварителна конференция, че английското правителство изразило публично решението си да не отива на конгресъ, докато не се изясни въпросътъ за компетентностьта на последния да обсѫжда цѣлия Санстефански договоръ и че предпочита да чака за по-нататъшни обяснения.[4]) Естествено, Англия мислѣла главно, какъ да изтръгне сигуренъ залогъ, че конгресътъ ще може произволно да разваля безсмъртното творение на Игнатиева. Чрезъ инструкцията си отъ 17. с. м. до посланика Лонай, министъръ Депретисъ го информиралъ, че поради министерската криза не билъ въ състояние да даде отговоръ касателно предложението на Бисмарка.[1] Въ това време италиянското правителство имало привилегията да излива щедро съгласието си на разнообразни внушения, понеже следвало безъ компасъ курса на външната си политика.

---

[1]) Actenstücke aus den Correspondenzen, op. cit., № 129.

[2]) Grosse Politik, op. cit., 2 Bd., № 349.

[3]) Documents diplomatiques français, op. cit., № 271.

[4]) Turkey, op. cit., № 24 (1878), № 13.

Отъ гореизложеното явствува, че реалниятъ политикъ Бисмаркъ изнамѣрилъ едно непрактично срѣдство за по-скорошното премахване на опасния дисонансъ въ европейския концертъ. Въ тази мрежа отъ преговори, изпжква единъ документъ, който характеризира методитѣ на германската дипломация. Въ собственорѫчната си записка отъ 16. III. до Бисмарка (по поводъ телеграфното известие на Швайница, че Горчаковъ смѣталъ да заведе Игнатиева на конгреса), кайзеръ Вилхелмъ I, пожелавайки да се подскаже въ Петроградъ, че присѫтствието на Игнатиева въ Берлинъ би му било лично твърде неприятно и би било вредно за успѣха на пренията, настоява, Игнатиевъ да не дохожда на конгресъ.[2] Понеже тази постѫпка не е мотивирана напълно, допустимо е следното тълкуване: берлинскиятъ дворъ, предчувствувайки, че талантливиятъ Игнатиевъ, горещъ ратникъ на руската кауза и познавачъ на тайнитѣ пружини на международната политика, ще реагира енергично, предпочелъ да предотврати евентуалностьта за нѣкои разкрития, които биха скандализирали обществото.

Царь Александъръ II не можалъ да скрие песимизъма си. На 14. III., приемайки Игнатиева твърде благосклонно, той изразилъ безпокойствието си, че намѣсата на Англия ще побърка за благополучното осѫществяване на договора, който го зарадвалъ. Горчаковъ, напротивъ, се самоизмамвалъ, че рečениятъ трактатъ не ще срещне прѣчка отъ страна на Европа. Впрочемъ, формална размѣна на ратификациитѣ станала въ кабинета на канцлера на 17. с. м. между князъ Горчакова и сераскера Реуфъ паша. Вдъхновенъ отъ патриотично чувство, Игнатиевъ преследвалъ своя планъ съ удивително мѫжество. Бидейки въ Петроградъ, той представилъ на Горчаковъ и Реуфъ паша единъ мемоаръ, въ който настоявалъ щото да се изпълни следното (датата не е означена, но това ще да е станало презъ време престоя на Игнатиева въ Петроградъ, 14.—23. III.): 1) очистване отъ турската войска на мѣстности, влизащи въ състава на Българското княжество (въ Македония) и предаването имъ на властитѣ, които трѣбвало да бѫдатъ поставени съгласно чл. 8. отъ договора; 2) незабавно предаване на гр. Батумъ наруситѣ; 3) възобновяването на мореплаването на руското параходно дружество по одеско-цариградската линия; 4) назначаване на турски комисари за трасиране границитѣ на Сърбия и Княжество България; 5) опредѣляне начина и времето за фактическото и окончателното предаване на крепоститѣ Варна и Шуменъ; 6) възвръщане въ родината имъ отъ заточение въ Азия на българския Екзархъ и всички българи — политически изгнаници.[1] Отъ страна на руското правителство, споредъ думитѣ на Игнатиева, не си мръднали пръста за реализирането на това и предпочели да почиватъ на лавритѣ си. Струва ни се, че това порицание на графа е отчасти неоправдано, защото, споредъ други данни, руската главна квартира се стараела да осѫществи нѣкои отъ набелязанитѣ условия въ крѫга на възможното. Нека се помни, че Игнатиевъ критикува понѣкога политиката на Горчакова безъ надлежната обективность. Разбира се, ако Русия, окупирайки Македония, поставяла Европа предъ единъ свършенъ фактъ, никой не би могълъ да отгатне последицитѣ отъ това.

---

[1] Documenti diplomatici, op. cit., № CDXVII.

[2] Grosse Politik, op. cit., 2 Bd., № 353.

По причина на надвисналитѣ бурености облаци надъ политическия хоризонтъ, петроградскиятъ кабинетъ счелъ за свой дългъ, продължавайки преговоритѣ съ Виена и Лондонъ, да приготви Русия за отбрана срещу атака. За тази цель рускиятъ генераленъ щабъ съставилъ планъ за въ случай на война между Русия и коалиция отъ Австро-Унгария и Англия. Било решено, да се съсрѣдоточи на австрийската граница една армия отъ войскитѣ, които не взели участие въ освободителната война, съ подкрепата на нѣкои дивизии, които се предполагало да се повикатъ отъ Кавказъ и Балканитѣ. Но изтеглянето на войска отъ дунавската армия могло да стане само при условие, ако се завладѣятъ брѣговетѣ на Босфора и ако се загради съ мини този протокъ, за да се попрѣчи на английската флота да влѣзе въ Черно море, за да пакости на Русия. Поради това генералъ Обручевъ, началникъ на генералния щабъ, изложилъ въ обширна записка както стратегическото, тъй сѫщо и политическото значение на подобно предприятие. Споредъ него, нужно било да се поиска отъ Турция предаване незабавно на всички укрепления въ Босфора и Дарданелитѣ, разпущане на армията и разорѫжение на флотата; но ако султанътъ не даде съгласието си за това, необходимо е веднага съ въорѫжена сила да се вzематъ двата брѣга на тѣзи протоци и да се загради съ мини водния пѫть отъ Срѣдиземно къмъ Черно море.[1]) Царьтъ усвоилъ това мнение.

---

[1] Графъ Н. П. Игнатьевъ, Записки, Санъ-Стефано. Петроградъ 1915, стр. 311–352.

Собственорѫчното писмо на Александра II, датирано 18. III., до брата му, главнокомандующия Николай Николевича, което рисува отчасти душевното състояние на императора, заслужава да бѫде предадено дословно въ сѫщественитѣ пасажи. „Моитѣ опасения, гласи царското писмо, за които не единъ пѫть ти заявихъ, започватъ все повече и повече да се оправдаватъ, както ще видишъ отъ съобщенитѣ ти депеши. Англия търси само предлогъ да ни обяви война, затова измисля всѣки день претексти, за да затрудни събирането на конгреса въ Берлинъ, понеже видимо не желае и даже се страхува за своето достойнство отъ мирния изходъ. Нейното заплашване къмъ Портата, да не допуща натоварването на нашитѣ войски въ Босфора, изобличава ясно нейното намѣрение да се вмъкне въ Черно море, което въ случай на война може да има найпагубно последствие. Поради това въ шифрована телеграма ти повторихъ, че е необходимо да заемемъ Босфора, ако е възможно съ съгласието на Портата, въ противенъ случай съ сила. По сѫщата причина счетохъ за нуждно да спра възвръщането на войскитѣ въ Русия, за да не те отслабя, докато не получишъ увѣрение, че Турция не се присъединява къмъ англичанитѣ и ще действува заедно съ насъ, както Реуфъ паша ни увѣрява въ това . . . Съ нетърпение ще очаквамъ твоитѣ съображения, както за заемането и заграждането на Босфора, тъй сѫщо и на Галиполи, ако то е още възможно. . . Досежно Австрия не мога да кажа нищо положително, обаче неоспоримо е, че Англия и тамъ силно възбужда противъ насъ, и затова ние трѣбва да се готвимъ за най-лошото, не скривамъ всичката мѫчнотия на нашето положение, ако действително Австрия ни обяви война. . ."¹)

---

[1]) С. **Татищевъ**, Императоръ Александръ II. С.-Петербургъ 1903, т. II, стр. 474 475.

Известно е, че противно на Парижкия договоръ и въпрѣки протеста на Портата, английското правителство експедирало отъ залива Безика една ескадра, състояща отъ 6 броненосци, подъ командата на адмиралъ Хорнби, съ официалния претекстъ, да покровителствува живота и имота на своитѣ сънародници въ Цариградъ, застрашени вследствие приближаването на победоносната руска армия къмъ този градъ. На 14. февруарий казаната флота пустнала котва при Принцовитѣ острови, но по-после се оттеглила въ пристанището Мудания. Едно твърде секретно писмо на Биконсфилда, датирано 8. мартъ 1878 г., до кралица Виктория хвърля нова свѣтлина върху това важно събитие. Споредъ този документъ, Хорнби докладва на кабинета, че той намира своята позиция въ Мраморно море по-задоволителна, отколкото си мислѣлъ; че той рекогносциралъ Босфора добре, готовъ е да го форсира, когато е необходимо и да влѣзе въ Черно море; че той не се страхува отъ торпеди; че притежавалъ достатъчно припаси и гориво; че ако руситѣ окупиратъ Булаиръ и съответнитѣ линии, той би могълъ да ги обуздае (това за него не представя сериозна опасность); че би могълъ да отрѣже всѣка провизия на руситѣ на Черно море и че, най-сетне, опитътъ така е измѣнилъ възгледа му, че той не желае да остави тази станция (Мраморно море).²) По-нататъкъ премиерътъ пише, че поради това Англия придобила едно командаваще положение, че тя възнамѣрявала да заеме островъ Митилинъ, обаче, поради нѣкои негови природни неудобства, билъ назначенъ комитетъ отъ трима министри, който да докладва за друга предпочитителна позиция (въ източно Срѣдиземно

---

¹) С. Татищевъ, цит. съч., т. II, стр. 476 – 477.

²) George Buckle, op. cit., vol. VI, p. 255.

море), която да бѫдѣла обсебена отъ англичанитѣ. Въ този моментъ призракъ за война се разстилалъ надъ Европа: мощната английска флота пустнала котва въ Мраморно море и била готова да бомбардира турската столица; руската армия около 60,000 души била на лагеръ въ Санъ-Стефано и била готова да изпълни при първъ сигналъ храбро дълга си.

Разбира се, и руската главна квартира не стояла съ скръстени рѫце предъ надвисналата опасность. Главнокомандующиятъ Николай Николаевичъ, въ свиждането си съ султана на 27. мартъ въ Илдъзъ кьошкъ, му поставилъ направо въпроса: какво поведение би държала Турция въ случай на война между Англия и Русия. Султанъ Хамидъ отговорилъ уклончиво; всѣки опитъ отъ негова страна да спъва действията на англичанитѣ би докаралъ гибель за Цариградъ; положението му посрѣдъ англичанитѣ и руситѣ било като между чукъ и наковалня; ужасъ го обхваща при мисъльта за влизането на английската ескадра въ Босфора. За султана било ясно, че Русия довела Турция до тази немощь и че следъ подписване на мира добре е руситѣ да се отдалечатъ отъ Цариградъ, въ резултатъ на което англичанитѣ ще се отдръпнатъ задъ Дарданелитѣ; ако пъкъ рускиятъ императоръ желае султанътъ да направи повече, нека и той да смегчи тежкитѣ условия на договора, като приложи за България постановленията на Цариградската конференция отъ 1877 г. Въ такъвъ случай той би билъ въ състояние да даде новъ курсъ на отоманската политика и, може би, да сключи съ Русия отбранителенъ и нападателенъ съюзъ. На следния день Николай Николаевичъ пратилъ на царя писмо, въ което му обяснява, че завладяването на Босфора противъ волята на турцитѣ е твърде мѫчна работа; че предвидъ вѣроятното сблъскване съ Великобритания той билъ направилъ всички разпореждания за незабавно връхлетяне върху Босфора, за да се заематъ неговитѣ брѣгове; че той билъ заповѣдалъ на руската войска силомъ да се промъкне презъ турския лагеръ, за да дойде до Босфора; че той предполага, какво отпорътъ на турцитѣ би се считалъ като обявяване на война отъ тѣхна страна и че, ако е нуждно да се биятъ, всѣки русинъ ще изпълни свято своя дългъ.[1]

---

[1] С. Татищевъ, цит. съч., т. II, стр. 479.

Съзнавайки сериозностьта на положението, Александъръ II отправилъ до Николай Николаевича телеграма, съ дата 20. III., въ този смисълъ: царьтъ одобрява съображенията на главнокомандующия въ общи черти; скъсването съ англичанитѣ е почти неизбѣжно; когато всичко бъде готово, Русия да поиска отъ Портата категориченъ отговоръ за нейното поведение въ случай на англо-руска война; ако Турция би подържала Русия, длъжна е да предаде на руситѣ укрепленията на Босфора, поне на европейския брѣгъ, да влѣзе въ споразумение съ Николая Николаевича за разпредѣлянето на нейнитѣ военни сили; ако пъкъ тя се смѣта твърде слаба, за да участвува въ борба срещу Англия, тя трѣбва, като предаде на руситѣ гореозначенитѣ укрепления, да прекрати всѣко въоръжение, да разпусне или отдалечи войскитѣ си, да разоръжи останалитѣ въ Черно море параходи, и ги остави въ посоченитѣ отъ руситѣ пристанища, да забрани на поданицитѣ си всѣка враждебна акция срещу руситѣ; и при двитѣ евентуалности руската войска не трѣбва да влиза въ Цариградъ, а само да се закрепи на брѣговетѣ на Босфора, като завземе нѣколко пункта, за да улесни минното заграждане; решителни действия могатъ да се започнатъ, когато всичко бъде готово и заради това желателно е да се докаратъ по-рано близо до Босфора необходимитѣ сили. На следния день царьтъ му пратилъ втора телеграма, съ която му препоръчва, щото руситѣ да не губятъ време, за да предварятъ пристигането на десантна английска войска. Главнокомандующиятъ Николай Николаевичъ уведомилъ, че приелъ за сведение поменатитѣ две депеши на императора; ала въ отговоръ Александъръ II му предписалъ строго да ги приеме „за изпълнение и ръководство“.1)

Горепосоченитѣ инструкции на царь Александра II предвиждали две евентуалности: Турция, като съюзница на Русия, или пъкъ Турция като неутрална; обаче не се визирала трета комбинация: Турция като помощница на Англия срещу Русия. А пъкъ редъ факти очертавали подобна перспектива за Русия. При това руската армия се намирала при неблагоприятна стратегична обстановка: нейната численость била намалена, всрѣдъ войницитѣ върлувала епидемия, турската войска се била съживила отъ ше-

---

1) Д. Скалонъ, Мои воспомиманія, С.-Петербургъ 1913, т. II, стр. 322—325.

метния ударъ, английската ескадра дебнѣла часа, за да нападне руситѣ. Като обсѫдилъ всичко това, великиятъ князъ Николай Николаевичъ, безъ да отказва да предприеме този отчаянъ опитъ, поради голѣмата отговорность въ случай на неуспѣхъ, настоявалъ, щото за това да му се дадѣло точно и опредѣлено „приказание“.¹) Знае се, че царь Александъръ II по свои особени съображения се въздържалъ да прати на главнокомандующия категорична заповѣдь за завладяването на Босфора. Така рускиятъ народъ пропустналъ единъ щастливъ моментъ, блѣнуванъ въ течение на много години, за да издигне кръста върху прочутата джамия Св. София. Подире, Николай Николаевичъ, произведенъ въ чинъ фелдмаршалъ, по болесть предалъ главното командуване на генералъ Тотлебенъ (Плѣвенския герой) и се завърналъ въ Петроградъ.

Логично изниква въпросътъ: кой носи отговорностьта, загдето Русия не превзела Цариградъ въ 1878 г.? За да се даде научно историческо освѣтление би трѣбвало да се напише цѣла монография. При все това, мимоходомъ ще изтъкнемъ нѣкои факти досежно този предметъ. Въ писмото си отъ 1. IV., адресирано до главнокомандующия, Александъръ II излива скръбьта, която гризѣла сърдцето му съ тѣзи меланхолични думи: „Какво ще каже Русия и нашата доблестна армия, загдето ти не зае Цариградъ. Съ трепетъ очаквамъ, какво ще решишъ. . .“²) Въ извадка отъ „Le Mémorial“, писанъ по диктовка на главнокомандующия Николай Николаевичъ, четемъ следната негова изповѣдь: „Азъ ще бѫда винаги лояленъ воинъ и не съмъ билъ въ състояние да направя и не ще сторя никога единъ актъ на перфидность. Ако ми бѣха дали формална заповѣдь да окупирамъ, щѣхъ да я изпълня. Но да ми се пише: „съ трепетъ очаквамъ да чуя, какво решение ще вземешъ“, това не е да дадешъ една заповѣдь. Ако бѣхъ заелъ Цариградъ, ние щѣхме да бѫдемъ отдавна въ война съ Англия — ние знаемъ твърде добре, какво ни е струвала тази война и колко мирътъ е скѫпъ за Русия.“³) По-късно Бисмаркъ казалъ на посланика Сабурова

---

¹) С. Татищевъ, цит. съч., т. II, стр. 481.

²) Пакъ тамъ, стр. 480.

³) Les Russes devant Constantinople, 1877—1878. Revue de Paris, 15 Juillet 1897, p. 442.; — La guerre russo-turque, Nouvelle Revue 1880, Paris 1880, p. 760.

следнитѣ думи, за искреностьта на които никой не може да гарантира: „Вие бихте могли да защищавате Санстефанския договоръ съ силата на оржжието. Въ този случай, вие трѣбваше да ни предупредите. Ние бихме ви помогнали да удържите Австрия отъ интервенция и да изолирате Англия. Следователно, бѣше необходимо подиръ падането на Плѣвенъ да засилите вашата армия съ 50,000 души, да не се спирате предъ Галиполи, а да влѣзете въ Цариградъ, като сжщевременно увѣрите Европа, че вие ще изпразните града следъ войната. Англия, вѣроятно, би измѣнила тона си, отколкото да рискува сама въ една борба съ съмнителенъ резултатъ.“[1]) Отъ тия данни явствува, че императоръ Александъръ II съ болка въ сърдцето си работѣлъ неуморно, за да смегчи трагизъма на своя народъ въ дадения моментъ. Руското правителство продължавало да действува коректно: то публикувало Санстефанския договоръ въ официалния органъ „Journal de St. Petersbourg“ отъ 21. III., и пратило по надлежния каналъ преписъ отъ него заедно съ анексъ на съответната карта до всички велики държави (Андраши го получилъ на 21., Вадингтонъ — 22, Бюловъ — 22, Дерби — 23, и Депретисъ — 24.). Дипломатътъ Сабуровъ изтъква вѣрно, че нѣкаква фаталность преследвала императора Александъръ II въ неговитѣ най-добри инспирации.[2])

Английското правителство защищавало енергично заетата си позиция — ревизия на цѣлия Санстефански трактатъ. Биконсфилдъ вѣрвалъ въ щастливата звезда на Англия. Въ секретното си писмо отъ 24. III. до кралицата, той разсжждава, че не може да стане никакъвъ конгресъ безъ Англия. Петроградскиятъ кабинетъ, чувствувайки надвисналата опасность отъ нова война, проявилъ добрата воля за разбирателство. На 26. с. м. Шуваловъ прецизиралъ предъ Дерби схващането на руската дипломация въ този смисълъ: оставяйки на другитѣ сили свободата да повдигатъ на конгреса такива въпроси, които тѣ считатъ умѣстни да бждатъ дискутирани, Русия резервира за себе си свободата да приеме или не пренията на тѣзи въпроси.[3]) Ала и тази интерпретация не укротила упорството на английския кабинетъ — той продължавалъ да тероризира руската политика. Въ единъ повѣрителенъ разговоръ съ посланика Мюнстеръ, Дерби считалъ границитѣ на Санстефанска България като абсурдни, защото, споредъ него, тѣ нѣмали ни географски, ни етнографски, ни исторически основания (рапортътъ на Мюнстеръ до Бюловъ отъ 27.III.)[1]) На съвета на Дерби, щото Русия да възнагради Англия съ нѣкоя станция на Дарданелитѣ, Шуваловъ окачествилъ предъ канцлера подобно възмездие като безчестно. Тая полемика между Лондонъ и Петроградъ давала отзвукъ въ Берлинъ, гдето се грижели да смекчаватъ нажежената политическа атмосфера. Вилхелмъ I. билъ опечаленъ отъ раздора между Англия и Русия, който могълъ да докара конфликти (инструкциитѣ на Бюловъ до Мюнстеръ, 26. III.).

---

[1]) J. Simpson, Bismark and Russia. Cambridge 1929, p. 52.

[2]) P. Sabourof, Russie, France, Allemagne. Revue de Paris, 15 mars 1912, p. 255.

[3]) Turkey, op. cit., № 24 (1878), № 19.

Лондонскиятъ кабинетъ систематически пъхалъ пръти въ колесницата на руската политика — отъ логомахия съ ноти той преминалъ къмъ по-решителна акция. Отъ сравнителното прочитане на Биконсфилдовитѣ писма отъ 26. и 27. III. до Виктория и дневника на Дерби подъ дата 27. III. получаваме представа за важния министерски съветъ, станалъ на 27. мартъ. Тогава Биконсфилдъ говорилъ, че Англия трѣбвало да реши своята политика, че нейната задача била да поддържа империята и мира, че нейниятъ стремежъ да бѫде умѣрена и неутрална само намалява влиянието ѝ, че Русия била немощна съ разорени финансии и съ страдаеща отъ болести армия, че равновесието на силитѣ въ Срѣдиземно море било нарушено; после той предложилъ да се свикатъ незабавно резервиститѣ за създаване на два армейски корпуса, като сѫщевременно се пратятъ индийски войски чрезъ Суезкия каналъ да окупиратъ два важни поста въ Левантъ—Кипъръ и Скандеронъ (Александрета), за да може съ това да се неутрализира завладяването отъ Русия на Армения и да се командува надъ Персийския заливъ и цѣлата страна около Багдатъ, изобщо да се придобие единъ ключъ въ западна Азия. Министъръ Дерби заявилъ, че не одобрява този проектъ, и вследствие на това билъ принуденъ да подаде оставка.[2]) Несъмнено, това било едно премеждие за правителството, защото Дерби, човѣкъ съ държавнически талантъ, самостойность въ убежденията и съ дипломатически тактъ, поради своето грамадно политическо влияние могълъ да разнебити консервативната партия.

---

[1]) Grosse Politik, op. cit., 2 Bd., № 372.

[2]) George Buckle, op. cit., vol. VI, pp. 262—266.

Кралица Виктория побързала да приеме оставката на Дерби, която тя посрещнала като „истинско щастие“, и да назначи за неговъ замѣстникъ лордъ Солсбъри, който се отличавалъ съ по-активна и по-смѣла антируска политика. За да не се предизвика разколъ въ лагера на управляващата партия и да се парализира отчасти евентуалната опозиция на експ-министра, на неговия братъ Станлей, носитель на титлата, билъ повѣренъ портфейлътъ на военното министерство. Куриозно е, че били размѣнени любезни писма между Виктория и Дерби и че на падналия министъръ билъ предложенъ високия орденъ на Подвязката „Жартиерата“, отклоненъ отъ него. Дебатитѣ въ камарата на лордоветѣ спомогнали да се изяснятъ мотивитѣ за събарянето на Дерби, третиранъ преди нелоялно отъ премиера. На 28. III. отъ трибуната Дерби заявилъ, че не можалъ да счита взетитѣ мѣрки като благоразумни за интереса на европейския миръ; на 8.IV., предизвиканъ, Дерби заявилъ, че за излизането му отъ кабинета свикването на запаснитѣ не било главната причина (въ писмото си до кралицата Биконсфилдъ квалифицира речьта му като неприятна); най-после, на 18. VII. Дерби заявилъ, че той напусналъ министерството поради взетото решение, щото островъ Кипъръ заедно съ пунктъ отъ Сирийския брѣгъ да бждѣли окупирани тайно отъ една експедиция, пратена отъ Индия съ или безъ съгласието на Султана (парламентътъ билъ скандализиранъ отъ апострофа на Солсбъри, че съобщението на бившия му колега не било вѣрно).[1] Както и да е, реконструкцията на кабинета била направена, и кралицата пратила до парламента послание, въ което, говорейки за поддържането на мира и защитата на английскитѣ интереси, съобщава за решението да бждатъ свикани резервиститѣ и милиционеритѣ. Изобщо, титулярството на Солсбъри на Форенъ офисъ предизвикали нова ера въ външната политика на Великобритания.

Дали новото мѣроприятие щѣло да увеличи въоржжената сила на Англия въ такъвъ мащабъ, за да се бори срещу „Северния колосъ“? Посланикътъ Мюнстеръ, произнсиранъ приятель на англичанитѣ, смѣта, че това щѣло да имъ донесе незначително уголѣмяване на ефектива съ около 28,000. Мнението, че съ 7,000 индийска войска и 6 милиона лири Англия едва ли би имала шансъ да разреши източния въпросъ, е правдоподобно; но и мисъльта, че английската жилава раса е способна да развие грамадна военна мощь и да не свали меча си, докато не съкруши противника, не може да се изостави. Очевидно, Англия поставила своето veto срещу реализирането на Санстефанския договоръ, за да брани своитѣ интереси и престижъ въ Близкия Изтокъ. Основателно изглежда оприличаването положението между англичани и руси съ две барутни бъчви, между които нѣколко деца (турцитѣ) и едно момче (посланикътъ Леярдъ, persona grata при Портата) си играятъ съ кибритъ.

---

[1] Hansard's parliamentary debates, 28 March, 8 April, 18 July 1878.

Забележително е, че въ тази бурна епоха Биконсфилдъ синъ на еврейско семейство, лидеръ на консервативната партия, водѣлъ яростно една враждебна политика срещу Русия. Нека се помни, че Дизраели е прочутъ като енергиченъ защитникъ на империализма, привърженикъ на активна външна политика и труженикъ за колониялно разширение.[1]) Освенъ това, Биконсфилдъ, английски премиеръ, е атестиранъ като фаворитъ на кралица Виктория.[2]) Кореспонденцията между Виктория и Биконсфилда илюстрира, че този рафиниранъ куртизанинъ билъ раболепенъ министъръ на кралицата, комуто естествено тя внушавала своята органическа омраза и неизлѣчимъ страхъ спрямо Русия. Макаръ да се казва максимата, че въ Англия „кральтъ царува, а не управлява“, обаче, презъ време на източната криза Виктория играла първостепенна роля въ външната политика на своя народъ. Това се доказва отъ появилитѣ се следъ свѣтовната война сензационни публикации Life of Disraeli, Life of Salisbury, Letters of Victoria. Нѣщо повече, „великиятъ старецъ“, благородниятъ българолюбецъ, шефътъ на либералната партия, Вилиямъ Гладстонъ, дълбокъ познавачъ на английския политически животъ, подчертава дебело този фактъ — силното влияние на Виктория върху дѣлата на правителството.[1])

---

[1]) П. Бицилли, Уводъ въ изучването на новата и най-новата история. София 1927, стр. 308.

[2]) George Buckle op. cit., vol. VI, p. 233—235.

Въ разгара на дипломатическия дуелъ между Лондонъ и Петроградъ лондонскиятъ кабинетъ, смущаванъ отъ тревогата, да не би „Бѣлата мечка“ да се пропъхне презъ протоцитѣ, се съблазнилъ отъ идеята да формира една срѣдиземноморска лига отъ Англия, Гърция, Италия, Австрия и Франция, насочена срещу Русия. Действително, въ писмото си отъ 8. III. до кралицата, Биконсфилдъ, както видѣхме, говори, че лондонскиятъ кабинетъ ще лансира една лига само отъ Англия, Гърция и Италия, ако Австрия и Франция се откажатъ, като се надѣвалъ, че ако лигата се реализира, последнитѣ две държави ще се прилепятъ къмъ нея.[2]) Но на коя дата и какви конкретни решения взелъ министерскиятъ съветъ по този въпросъ, за сега това остава гатанка, защото публикуваниятъ архивенъ материалъ мълчи. Известно е, че гръцкитѣ политици считали Санстефанския договоръ като гробница за въжделенията на елинизма. Английското правителство използувало изкусно този психологиченъ моментъ, пледирало каузата на Гърция да бѫдѣла допусната въ проектирания конгресъ.[3]) Докато Атина и Цариградъ се обвинявали взаимно, Англия се стараела да примири Гърция и Портата съ нескриваемата мисъль да опълчи елинизма срещу славизма. Лавирайки хитро между Русия и Англия, Гърция, следъ като използувала услугитѣ на първата, се хвърлила въ обятията на втората. Ентусиазиранъ отъ благоволението на Великобритания, атинскиятъ кабинетъ дори замислялъ да прати единъ броненосецъ, който да се присъедини къмъ английската ескадра.[4]) Нито английскитѣ извори (Buckle и Cecil), нито гръцкитѣ документи (Lhéretier, който изучавалъ усърдно тайната архива въ Външното министерство въ Атина) не изнасятъ сведения за водени преговори между Атина и Лондонъ досежно съгласието на Гърция да влѣзе въ речената срѣдиземноморска лига. Бихме се доближили до истината, ако приемемъ, че лондонскиятъ кабинетъ ималъ подобенъ планъ, обаче, по raison d'Etat не направилъ сондажъ въ Атина. Обективниятъ изследвачъ констатира, че гърцитѣ, въодушевени отъ „великата идея", следъ като изоставили да се борятъ подъ знамето на Русия, се подслонили подъ егидата на Англия, за да осѫществятъ своя националенъ блѣнъ.

---

[1]) Viscount Gladstone, After thirty years. London 1928, p. 141.

[2]) George Buckle, op. cit., vol. VI, p. 255.

[3]) Staatsarchiv, op. cit., 34 Bd., № 6721.

[4]) M. Lhéritier, Histoire diplomatique de la Grèce. t. III. Paris 1925, p. 472. Th. Lascaris, La politique extérieure de la Grèce. Paris 1924, pp. 124 ff.

За прилежния опитъ на Англия да вплете въ мрежата си Италия срещу Русия говорятъ нѣкои известия. Така, на 16. III., както свидетелствува рапортътъ на Менабреа, италиански посланикъ въ Лондонъ, Дерби му говорилъ за защитата на общитѣ интереси между двѣтѣ държави въ Срѣдиземно и Черно морета.[1]) Обаче, италиянскиятъ кабинетъ не можалъ да опредѣли скоро своето становище поради избухналата министерска криза: кабинетътъ на Депретиса подалъ оставка и едва на 24. III. новиятъ кабинетъ на Кайроли поелъ властьта. А на 28. с. м. сѫръ Педжетъ, английски посланикъ въ Римъ, изложилъ желанието на Англия предъ Корти, министъръ на външнитѣ работи, въ този смисълъ: въ предвиждането на промѣнитѣ вследствие руско-турската война досежно равновесието на силитѣ въ връзка съ комуникациитѣ между Срѣдиземно и Черно морета правителствата сѫ непосрѣдствено заинтересувани, да се споразумѣятъ да запазятъ своитѣ комерсиални и политически интереси въ Черно море и Протоцитѣ и, следователно, да предотвратятъ всѣки актъ, който би нарушилъ сѫщитѣ интереси, като своевременно взематъ надлежнитѣ мѣрки. Относно този сондажъ Корти отговорилъ на посланика, че италиянското правителство отдава голѣма цена за поддържане на сърдечни и интимни отношения съ британското правителство, че несъмнено Италия и Англия иматъ общи търговски интереси относно режима на Протоцитѣ и Черно море, че то било готово да вземе въ съображение съобщението на Англия и че сѫщото, следователно, не би могло да вземе въ това отношение ангажементи, които биха довели до акция.[1]) Значи, илюзията на Джонъ Була да хване на въдицата си отечеството на Макиевели пропаднала. Нека се забележи, че тогава Италия не претендирала за никакво стопанско проникване въ Черно море, поради това гореизтъкнатиятъ аргументъ на Англия звучалъ фалшиво въ Римъ.

---

[1]) F. Crispi, Politica estera. Milano 1912, p. 74.

[2]) Documenti diplomatici, op. cit., № CDXXX.

Неволно изпъква въпросътъ: Англия адресирала ли е официална покана до Австро-Унгария да я вмъкне въ подобна международна комбинация? И тука се натъкваме на единъ тъменъ пунктъ отъ дипломатическата история. Нито Wertheimer, който адмирира Андраши, нито Buckle, който прославя Биконсфилда, не предлагатъ данни по този предметъ. Андраши, питаейки недовѣрие къмъ нѣкакво сериозно намѣрение на Англия да воюва срещу Русия, казвалъ, че военната сила на Англия не му импонирала, защото съ голѣмо напрѣгане едва могла да мобилизра незначителна армия, и мислѣлъ, че тя целѣла да употрѣби Австрия като стеноразбивачъ и после да я зарѣже.[1]) И Сосноски пише, че Андраши въ преговоритѣ си съ лондонския кабинетъ не забравялъ слабостьта на английската сухоземна армия, напр., споредъ него, въ една война срещу грамадна Русия, Великобритания могла да изкара около 85,000 души — незначителенъ факторъ.[2]) Забележително е, че макаръ не билъ свързанъ формаленъ съюзъ между Австро-Унгария и Англия, но, поради солидарностьта на интереситѣ имъ, се очертавало спонтанно сближение между Виена и Лондонъ. Съобщението на Дриолъ, че Биконсфилдъ предложилъ на Андраши установяването на австро-английски протекторатъ върху Турция и че Андраши билъ уплашенъ отъ това предложение, плодовито съ компликации, може да се изостави, защото не почива на документи.[3])

Дали Англия е направила формално предложение на Франция да влѣзе въ проектирания срѣдиземноморски блокъ? И на този мѫченъ въпросъ не може да се отговори задоволително, понеже липсватъ необходимитѣ данни. Аното и Поанкаре, които, както личи отъ тѣхнитѣ съчинения, сѫ използували тайната архива на Quai d'Orsay, сѫщо и

---

[1]) E. von Wertheimer, Graf Julius Andrassy. Stuttgart 1913, III. Bd., p. 95.

[2]) Theodor Sosnosky, Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns Zeit 1866. I Bd., Berlin 1913, p. 168.

[3]) E. Driault, La Question d'Orient. Paris 1921, p. 231.

Documents diplomatiques français, не даватъ сведения за подобенъ починъ.[1]) Допустимо е, че английското правителство, следъ като претърпѣло фиаско въ Римъ, се простило съ любимата си идея да търси съюзъ съ Франция. Пораждането на такъвъ грандиозенъ планъ въ главитѣ на английскитѣ управници и сондажътъ въ Римъ показватъ, какъвъ широкъ комплотъ билъ кроенъ срещу балканската политика на Русия, респективно срещу създаването на Велика България. Михаилъ Маджаровъ, който познава източния въпросъ и публикува недавно превъзходна студия върху външната политика на Великобритания, възъ основа на многошумната книга The Life of Disraeli by Buckle, прави следното вѣрно заключение: „Но догдето ставаха словесни пререкания, Англия вземаше и военни, и дипломатически мѣрки, за да може да се предпостави срещу Русия съ нужната мощь. Англия гонѣше цельта не само да запази, колкото е възможно, повече територия за Турция, но и да унижи Русия, като ѝ отнеме почти всички придобивки отъ войната.“[2])

Недавно публикуванитѣ два обемисти тома „Писмата на кралица Виктория“ хвърлятъ нова свѣтлина върху фаталната роля на английското правителство досежно сѫдбата на българския народъ. Единъ отъ многобройнитѣ сензационни документи свидетелствува красноречиво, че на 1. априлъ 1878 г. вече лондонскиятъ кабинетъ информиралъ виенския за плана си да бѫде откѫсната Южна България и, като отдѣлна провинция, да бѫде повърната подъ владичеството на Турция (телеграмата на министъръ Солсбъри, датирана 1. IV. с. г., до генералъ Понсонби, секретарь на кралица Виктория).[3])

---

[1]) R. Poincaré, Les origines de la guerre. Paris 1921, p. 10 ff.

[2]) М. Маджаровъ, Ролята на Англия при нашето освобождение, Духовна Култура. София 1924, кн. 22 и 23, стр. 251.

[3]) The Letters of Queen Victoria, London 1926, vol. II, p. 610.

ИСТОРИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИ.

Спомените на капитанъ Василъ Вълковъ.

Отъ Никола Трайковъ.

Знаменитиятъ ромънски историкъ Йорга преди години държа въ Букурещъ интересна сказка върху „Спомените на капитанъ Вълковъ отъ Котелъ, единъ борецъ за свободата на българския народъ.“ Хубаво резюме даде в. „La Bulgarie“ (вж. броевете отъ 16 и 17 юни, 1926 год.). Проф. Йорга още не е публикувалъ своята сказка и, може би, затова никой у насъ вече не се заинтересува за „Спомените на Вълкова“, които сѫ печатани още презъ 1872 година на ромънски езикъ отъ талантливия нашъ вестникарь преди освобождението, Ангелаки Савичъ. Голѣма библиографическа рѣдкость, тая книга днесъ е забравена, на времето, обаче, тя е била четена съ голѣмо увлѣчение, особено отъ нашитѣ хѫшове въ Ромъния, на които сърдцата стоплювала и окриляла съ своя искренъ патосъ и пламенно родолюбие. За нея говорятъ още съ възторгъ останалитѣ живи ветерани. Тя не е изгубила цената си и днесъ и е интересна не само за историка, но и за всѣки българинъ, защото въ увлѣкателна форма, просто, живо и трогателно наивно въ нея сѫ предадени перипетиитѣ на една романтична и многозаслужила личность отъ политическото ни възраждане.

Наредъ съ толкова свои велики синове, градъ Котелъ може да се гордѣе и съ капитанъ Василя Вълковъ. Съвременникъ на важни исторически събития, той зима живо участие въ тѣхъ, борейки се за свободата на своето отечество презъ първата половина на XIX. вѣкъ. Животътъ му е пъленъ съ бурни и невѣроятни приключения. Ни едно събитие, обаче, не изпълня душата му съ такава гордность, както участието му въ руско-турската война отъ 1828 и 1829 година, когато щастието го изправя предъ самия императоръ на великата руска империя, и той — скромниятъ и никому неизвестенъ до тогава котленски рая, Василъ Петровичъ — става „капитанъ“ Вълковъ, довѣрено лице на Дибичъ Задбалкански и другитѣ славни пълководци отъ руската армия, съ които победоносно влиза въ Одринъ. Въ старата столица на султанитѣ гърдитѣ му окичватъ съ Гьоргиевския кръстъ за храбрость, загдето въ боеветѣ съ армията на Великия Везиръ пленилъ едно турско знаме. Скѫпи сѫ споменитѣ му отъ тая война и затова съ голѣма скрупольозность въ цѣли 55 страници описва най-подробно всички подвизи на руситѣ, въ които е взелъ участие и той. Съ трогателна наивность се спира даже и на незначителни случки отъ войната, смѣтайки, че туй, което е скѫпо за неговата душа, не може да бѫде безинтересно и за историята на неговия народъ.

Първото бойно руско отличие капитанъ Василъ Вълковъ получилъ, когато водилъ преднитѣ руски отреди, които, за пръвъ пѫть въ историята на войнитѣ противъ турцитѣ, сѫ минали Стара-Планина. Ето съ какъвъ ентусиазъмъ той описва въ своитѣ спомени това събитие: „Следъ страшната катастрофа на турската армия, главната квартира на руситѣ, заедно съ 6-ия и 7-ия корпуси, потегли за Одринъ съ пѣсни, които оглушаваха цѣла Стара-Планина. Това бѣ триумфътъ на християнството противъ исляма, на кръста противъ полумесеца! Величествена гледка! Мощна демонстрация! Повече отъ 200,000 гласа на руситѣ победители ечеха и друсаха Стара-планина. Тия мощни гласове бѣха свидетелство за сразяването на последната мюсюлманска мощь предъ politѣ на Стара-планина. Само очевидци могатъ да си въобразятъ величието на тоя походъ, който отъ върха на Балкана ечеше чакъ до Св. София въ Цариградъ, възвестявайки, че не е далечъ времето, когато пакъ ще блести надъ куполитѣ на тая черква кръстътъ на Спасителя. Така съ радостни пѣсни рускитѣ войски потеглиха за Одринъ.“

Сключването на Одринския миръ на 2. септемврий 1829 год. помрачава радостьта на Василя Вълковъ и всички други българи — негови бойни другари, които, опиянени отъ победитѣ на руското орѫжие, бѣха повѣрвали, че е настѫпилъ краятъ на турското робство. Съ горесть на душата той описва преселението на тракийското българско население. „Това изселване, пише той въ своитѣ спомени, напомняше онова на евреитѣ, които, водени отъ Моисея, бѣгаха, за да се спасятъ отъ игото на фараона.“ Изселването траело цѣли два месеци. Споредъ единъ официаленъ докладъ на генералъ Киселевъ, председатель на диванитѣ въ Влашко и Молдава, само въ ромънскитѣ княжества се заселили 6283 български семейства. Капитанъ Василъ Вълковъ охранявалъ колонитѣ на бѣжанцитѣ. Заедно съ 85 котленски семейства, презъ мартъ 1830 год. той се настанилъ въ току що освободения крайдунавски градъ Браила. Единъ отъ неговитѣ другари по сѫдба билъ котленецътъ Петъръ Бояджиевъ, който въ 1835 год. построилъ за българитѣ отъ тоя градъ черквата Св. Петъръ и Павелъ.

Предприемчивъ и способенъ, Василъ Вълковъ, който по-рано бѣ упражнявалъ разни занятия, става въ Браила виденъ търговецъ и собственикъ на единъ грамаденъ ханъ на два етажа, 11 дюкяни, 40 стаи, 1 кафене и кръчма. Това се установява отъ официални документи, които се пазятъ въ ромънскитѣ архиви. Съ будно съзнание за своя дългъ къмъ поробеното си отечество, той крои разни планове за освобождението на България и пълни пивницата на своя ханъ не само съ винени бъчви, но и съ пушки, сулици, барутъ и пр., готовъ въ всѣки моментъ да се лиши отъ удобствата на охолния и свободенъ животъ въ Влашко и да мине Дунава начело на въорѫжени възстаници.

Конспиративната дейность на капитанъ Василя Вълковъ презъ браилскитѣ смутове отъ 1841 и 1842 год. още не е разбулена. Въ своитѣ спомени той се спира подробно само на аферата отъ 1843 год., станала причина за неговото 5-годишно мѫченичество изъ подземията на солницитѣ въ Телега (Ромъния), ужаситѣ на които напомнятъ нѣкогашнитѣ Бастилия и Петропавловската крепость. На тая именно афера е посветена студията на проф. Романски, излѣзла въ Годишника на Софийския университетъ, подъ заглавие „Възстаническиятъ заговоръ на Василъ х. Вълковъ презъ 1843 год.“ Въ нея за пръвъ пѫть у насъ се дадоха нѣкои подробности за забравения деецъ отъ политическото ни възраждане. Десеть години, преди да бѫде отпечатана тая статия, ромънскиятъ историкъ Йоанъ К. Филити бѣ публикувалъ въ „Analele Academiei Române“, seria II, t. XXXIV, единъ свой трудъ „Turburări revoluţionare în Țara-Românească intre anii 1840—1843“. Проф. Романски използувалъ за своята студия само изнесенитѣ преди него данни отъ Й. Филити, консултиралъ само посоченитѣ отъ последния източници, и, вследствие на това, останали сѫ му неизвестни не само „Споменитѣ на капитанъ Василя Вълковъ“, които се намиратъ въ София и въ нѣкои отъ по-ститѣ ни читалища, но сѫщо и сѫдебното дѣло, най-важната преписка за Вълкова, която се пази въ ромънскитѣ държавни архиви, гдето проф. Романски е работилъ презъ годинитѣ 1906, 1908, 1911, 1912 и 1914. Странно е, че г. Романски се е задоволилъ съ едно перефразиране и, на мѣста, просто копирани на труда на Филити, когато за капитанъ Вълкова той можеше да намѣри много други ценни документи не само въ ромънскитѣ държавни архиви, но и въ XVII т. отъ Hurmuzaki, публикуванъ въ 1913 г., както и въ монументалния сборникъ „Anoi 1848 în Principatele Române“, публикуванъ въ 1902 год. Позволяваме си да отбележимъ това, защото г. Романски ни е далъ нѣколко ценни приноси по историята на политическото ни възраждане и, следователно, можеше да напише за капитанъ Василя Вълковъ една по-задоволителна студия, стига да консултираше горепоменатитѣ ромънски публикации, които се намиратъ въ Народната ни библиотека, Университетската и въ тая на Академията на наукитѣ.

Въ настоящата книжка на „Известията“ даваме въ буквален преводъ споменитѣ на Вълкова, а на края, като приложения, нѣколко отбрани документи, които допълнятъ и корегиратъ студията на проф. Романски. Тия документи хвърлятъ обилна свѣтлина върху т. н. възстанически заговоръ на българитѣ въ Браила презъ 1843 година, както и върху по-нататъшната сѫдба на Василя Вълковъ. По липса на мѣсто, не е помѣстена присѫдата, която е много дълга. Тя ще бѫде публикувана при другъ случай, заедно съ втората смъртна присѫда, сѫщо така много дълга, както и съ много други неизвестни документи за браилскитѣ смутове отъ 1841 и 1842 год.

Споредъ споменитѣ на капитанъ Вълкова, „заговорътъ“ отъ 1843 год. не билъ дѣло на българитѣ отъ Браила. Споредъ нѣкои консулски рапорти, неизползувани отъ г. Романски, въобще не е имало никакъвъ заговоръ. Въ тия рапорти, които даваме въ приложенията, се изнася, че арестуванитѣ българи станали жертва на ромънската полиция, която е измислила заговора, затова въ нѣкои рапорти на френския консулъ въ Букурещъ личи съчувствие къмъ тия „нещастници“. Шефътъ на полицията въ Браила, Ставраке, както се подтвърждава и отъ единъ документъ въ приложенията, билъ въ враждебни отношения съ Вълкова, а той именно снемалъ дознанията въ Браила, възъ основа на които Вълковъ и другаритѣ му били осѫдени на 15 години каторжна работа. Въ Брашовския в. „Siebenbürger Wochenblatt“ (№ 15, отъ 15. февруарий 1844 г.), сѫ описани физическитѣ изтезания, на които били подложени затворенитѣ българи. Не по-малко жестокъ билъ и следовательтъ, който, споредъ „Siebenbürger Wochenblatt“, не щадилъ нито честьта на женитѣ на затворницитѣ. „Нѣкои отъ тия жени, казва се тамъ, които, за да узнаятъ нѣщо за сѫдбата на своитѣ съпрузи, понѣкога отиваха у следователя случайно сами, не придружени отъ роднини, той ги заключваше въ стаята си и нещастнитѣ жени можеха да се спасятъ отъ неговитѣ насилия благодарение само на обстоятелството, че тѣхнитѣ писъци долитаха до съседитѣ, които се притичваха на помощь“.

Снабдена съ показания, изтръгнати съ нечовѣшки насилия, браилската полиция успѣла да заблуди централната власть. Столицата на Влашко се намирала още подъ кошмара на по-раншнитѣ бунтове на българитѣ отъ Браила, въ единъ отъ които 20-годишниятъ Раковски бѣ убилъ единъ ромънски офицеръ и тежко наранилъ единъ поручикъ. Слуховетѣ презъ есеньта 1843 год. за новъ бунтъ въ Браила били раздухани въ Букурещъ и на измислената нова опасность се даватъ невѣроятни размѣри. Брашовскиятъ в. „Gazeta Transilvaniei“, който следилъ отблизо движението на българитѣ емигранти, позовавайки се на една дописка отъ Браила съ дата 5.—6. септемврий 1843 год., въ броя си № 75 пише: „Въ Браила кипи пакъ. Споредъ единъ нашъ дописникъ, който заслужава напълно довѣрие, чужденцитѣ (българитѣ) сѫ готови да направятъ отъ тоя градъ едно ново огнище на революция. Бунтовникътъ Македонъ (б. н. псевдонимъ на Г. С. Раковски), който презъ зимата 1842 год. се отърва подъ предлогъ, че е гръцки поданикъ и офейка и отъ Гърция, се е приютилъ въ Марсилия, отгдето, както се говори, скроилъ обширенъ заговоръ въ Турция и Бесарабия и е въ преписка и съ нѣкои отъ Браила." Казаниятъ брашовски вестникъ ни дава едно ценно сведение за връзкитѣ на българитѣ отъ Браила съ изгнаника Раковски въ Марсилия. За съжаление, въ сѫдебното дѣло не се намира нито едно доказателство за тия връзки.

Процесътъ на капитанъ Вълкова, Андрея Дешовъ и другитѣ българи отъ Браила е билъ много шуменъ, защото въ него се преплитало името на бившия министъръ на външнитѣ работи князъ Константинъ Суцо, човѣкъ на Русия. Показанията на Вълкова предъ сѫда напълно се посрѣщатъ съ писаното отъ него въ споменитѣ му. Отъ внимателно преглеждане на сѫдебното дѣло, обаче, може да се заключи, че нито тогава, нито въ 1872 год., когато били публикувани споменитѣ, той не казва истината по „заговора" на българитѣ отъ 1843 година. Не е смѣялъ да разкрие истината въ споменитѣ си, защото тѣ сѫ публикувани въ сѫщата година, когато неговиятъ другарь Андрей Дешовъ действувалъ предъ парламента, за да му бѫдатъ възвърнати гражданскитѣ права, които сѫ му били отнети съ присѫдата отъ 1844 год. Пълната истина по тоя „заговоръ" ще може да се узнае, когато бѫдатъ публикувани рапортитѣ на руското консулство отъ Букурещъ, което не ще да е било чуждо на освободителното движение на българитѣ отъ ония времена. По настояването на руския консулъ, Дашковъ, показанията на Дешова предъ сѫда били измъкнати отъ дѣлото, за да не фигуриратъ тамъ. Въ приложенията помѣстваме тия интересни показания, които донѣкѫде разсѣйватъ мистерията около „Заговора".

Нѣкои отъ обвиняемитѣ заявили предъ сѫда, че сѫ получили пари отъ Дешова, за да въоржжатъ българитѣ за борба противъ турцитѣ. У Вълкова при обиска било намѣрено скрито оржжие. Запитанъ въ сѫда, той призналъ, че оржжието е негово, но че то е предназначено само за тогава, когато удари часътъ за възстание въ България, но не и за смутове въ Ромъния. Отъ друга страна той заявилъ, че отъ князъ Суцо и на него били предлагани пари чрезъ Дешова, но той отказалъ, защото тѣзи пари били предлагани за нѣща, които нѣматъ нищо общо съ каузата на България. Следъ това той гордо заявява въ сѫда, че, ако се предлагаха пари за българщината (pentru bulgarime), той щѣше да ги вземе и да си послужи за освободителната борба на българитѣ. Отъ всички обвиняеми само единъ българинъ, Никола Георгиевъ, проявилъ слабость да подтвърди туй, което се искало на браилската полиция, именно, че давани били пари за организиране на заговоръ не само противъ турцитѣ, но и за бунтъ въ Браила, убийства, обири и пр. Заради своитѣ доносничества и любоугодничество предъ властитѣ, поменатиятъ, макаръ и осѫденъ заедно съ другаритѣ си, билъ помилванъ по ходатайството на сѫда. Показанията на останалитѣ обвиняеми предъ сѫда не били взети предъ видъ и, само възъ основа на полицейското дознание, опорочено отъ нечуванитѣ физически изтезания надъ обвиняемитѣ, била издадена тежка и несправедлива присѫда. Въ своя рапортъ отъ 16. мартъ 1844 год. френскиятъ консулъ въ Букурещъ пише на министра на външнитѣ работи Гизо: „Лица, които сѫ присѫтствували въ заседанието на сѫда, разправятъ, че жалостна и импозантна била гледката, когато тия нещастници протестирали, като викали до Бога, че сѫ невинни, и призовавали божието наказание върху сѫдиитѣ“.

Трима отъ сѫдиитѣ останали на особено мнение. Въ мотивировката си тѣ отбелязватъ, че цельта на една часть отъ обвиняемитѣ била благородна и патриотична, но, при все това, ги признаватъ за виновни, защото „се опитали, безъ знанието и съгласието на държавната власть, да въоржжатъ значително число българи въ Ромъния, наистина, не съ цель да ги употрѣбятъ противъ ромънското правителство, нито да нарушатъ безопасностьта и спокойствието на жителитѣ на княжеството съ опожаряване на града, убийства и грабежи, както се вижда отъ страничнитѣ доказателства по това дѣло (б. н. полицейското дознание въ Браила), а да минатъ съ тия въоржжени българи въ България, гдето, като се съединятъ съ българитѣ оттамъ, да възстанатъ противъ Високата Порта, за да освободятъ отечеството си отъ турското владичество. Признаваме ги виновни, защото, ако бѣха турили въ действие тоя свой планъ, щѣха да причинатъ на влашкото княжество зло и пакость отъ страна на Високата Порта." Тримата били на мнение да се намали наказанието отъ 15 на 3 години за едни, а за другитѣ 5 години, като часть отъ затворницитѣ се изпратятъ въ монастиря, а повече провиненитѣ — въ солницитѣ въ Телега. Това особено мнение на тримата сѫдии е много ценно за опредѣляне истинския характеръ на „заговора" отъ Браила. Съ мнозинство отъ 6 гласа сѫдътъ, въ присѫтствие на самия министъръ на правосѫдието, осѫдилъ българитѣ отъ Браила на 15-годишна каторжна работа.

Отведени въ солницитѣ на Телега, за да излежаватъ наказанието си, затворницитѣ българи не се помирили съ положението и нѣкои отъ тѣхъ се решили на страшния рискъ, да разбиятъ затвора и да минатъ Дунава, за да се биятъ противъ турцитѣ. Бунтътъ въ Телега сѫщо е забуленъ съ мистерия. И тукъ Вълковъ е принуденъ да скрива истината. Показанията му предъ сѫда пакъ напълно се посрѣщатъ съ писаното отъ него въ споменитѣ. Показанията на съучастницитѣ сѫ крайно изобличаващи, както за него, така и за Дешова, но и двамата отричатъ предъ сѫда, даже и когато били изправени на очна ставка съ съучастницитѣ. Въпрѣки отричането, Вълковъ билъ осѫденъ на смъртно наказание, което било отмѣнено отъ княза на доживотна каторжна работа, безъ никакви облегчения въ затвора. За освѣтление по въпроса, въ приложенията даваме нѣколко официални влашки документи, както и консулски рапорти, неизползувани отъ г. Романски, комуто не е известно нищо за бунта въ Телега, по който Вълковъ билъ сѫденъ повторно. За тоя бунтъ не споменя нищо и Й. Филити въ посочения по-горе неговъ трудъ за революционнитѣ смутове въ Влашко. Въ приложенията се ограничаваме само съ рапортитѣ на френския консулъ, защото рапортитѣ на австрийския консулъ Тимони до Метерниха сѫ много по-кратки и даватъ по-маловажни сведения за бунта въ Телега, види се, защото вестницитѣ въ Трансилвания и въ Австрия сѫ публикували обширни дописки за тоя бунтъ.

Следъ бунта въ солницитѣ Телега положението на Вълкова се влошило ужасно. Той е билъ живъ заровенъ въ влажнитѣ подземия на затвора, които сѫ били истинска гробница. Никой не вѣрвалъ, че ще излѣзе живъ отъ тамъ, затова не трѣбва да ни очудва фактътъ, че г. Романски на две мѣста въ своята студия отбелязва, че въ подземията на Телега „е угасналъ безславно животътъ на Вълкова“.

Борейки се съ смъртьта цѣли 5 години, издържливиятъ и коравъ синъ на Балкана дочаква славния день 11. юлий 1848 год., когато въ Букурещъ избухва революцията. Подъ нейния победоносенъ напоръ, на 13. юний 1848 год. князъ Бибеску абдикирва. Една отъ първитѣ грижи на революционното правителство било да освободи политическитѣ затворници отъ Телега начело съ Василя Вълковъ и другитѣ българи, които съ указъ на временното правителство се прогласяватъ за „истински синове на нацията, защото сѫ комплотирали за свободата“. Пророческитѣ думи на Вълкова били изпълнени: той билъ освободенъ отъ революцията, а министърътъ на правосѫдието, който председателствувалъ сѫда при процеса на браилската афера, билъ арестуванъ и изпѫденъ задъ граница. Радостьта на Вълкова, обаче, не продължила много: настѫпващитѣ турски войски докарали разгрома на революцията и новото реакционно правителство подирило Вълкова и другитѣ, които сѫ „комплотирали за свободата“. На 8. октомврий 1851 год. излѣзълъ указъ, съ който Вълковъ и другаритѣ му се екстернирали завинаги отъ предѣлитѣ на влашкото княжество. Много порано, обаче, Вълковъ билъ предупреденъ и, като оставилъ нещастното си семейство въ Браила, минава Дунава тайно като изгнаникъ, за да се прибере въ родния си градъ Котелъ, който не билъ виждалъ отъ 1830 год.

Избухването на Кримската война презъ 1853 год. заварва Вълкова въ напреднала възрасть, но неговото юнашко сърдце не го стърпя да стои далечъ отъ полето на честьта, и той пристига тайно въ Браила, за да постѫпи въ българскитѣ доброволчески отряди.

„За да бѫда полезенъ на отечеството си, пише той, взехъ активно участие въ избухналата война и по тоя случай бидохъ възнаграденъ отъ Русия съ единъ орденъ за дворянство и съ другъ единъ съ лика на императора. Тия ордени ми се дадоха, загдето възкресихъ българското национално знаме, което бѣ затъмнѣло повече отъ 400 години.

Това национално знаме се освети въ черквата въ Мачинъ (Северна Добруджа). За него бидоха издадени три атестати, единиятъ се намира у менъ, вториятъ е въ Русия, третиятъ е заедно съ знамето, което се съхранява у . . . .“ (Въ ромънския текстъ на „Споменитѣ на Вълкова“ не е означено мѣстонахождението на знамето. Въ приложенията даваме текста на атестата за знамето).

Въ своитѣ спомени капитанъ Вълковъ съобщава, че въ войната това знаме било дадено на трета българска рота, подъ командата на Христо Каишчиолу. Офицеръ въ ротата билъ и нѣкой-си Иванчо отъ Шуменъ. Третата рота действувала при обсадата и бомбардировката на Силистра, заедно съ другитѣ части отъ армията на генералъ Лидерсъ. Осветено въ Мачинската черква, знамето получило своето бойно кръщение въ сраженията около Силистра. За това свето знаме, което Вълковъ справедливо нарича първо бойно знаме на българския народъ, въ неговитѣ спомени срѣщаме още една интересна подробность. Въ щаба на генералъ Лидерсъ се числилъ полковникъ Спиридонъ Палаузовъ, сина на голѣмия български родолюбецъ и благодетель Николай Степановичъ Палаузовъ отъ Габрово. При срѣщата си съ капитанъ Вълкова въ щаба на армията, полковникъ Палаузовъ, бидейки отъ български произходъ, живо се заинтересувалъ за българското знаме. Ето какво бележи по тоя случай Вълковъ въ своитѣ спомени: „Желаейки да види българския стягъ, полковникъ Палаузовъ каза да му го донеса. Възмутенъ, азъ му забележихъ, че той нѣма хаберъ отъ честьта, която се дължи на едно знаме. — Какъ може да ти се донесе предъ краката националното знаме, когато и самъ командующиятъ армията отиде пешкомъ и гологлавъ, за да се поклони и цѣлуне знамето? Тогава полковникъ Палаузовъ се опѫти къмъ 3-а българска рота, гдето бѣ знамето, поклони се и го цѣлуна, очудвайки се твърде много на емблемитѣ, особено на символичния надписъ.“

Кримската война се свършва нещастно за българитѣ. Тя излъгала надеждитѣ и на капитанъ Вълкова, който бѣ зарѣзалъ 12-тѣ си дюкяни въ Браила и бѣ далъ мило и драго за освобождението на поробеното си отечество. Съкрушенъ, той се оттегля въ Бесарабия заедно съ рускитѣ войски и престоява въ Кишеневъ до 1856 год. Въ тая година той се прибира съ семейството си въ Браила, заживява спокоенъ животъ и започва да пише за грядущитѣ български поколѣния споменитѣ отъ своето бурно минало, които Ангелаки Савичъ превелъ на ромънски и ги издалъ презъ 1872 год. Въпрѣки неимовѣрнитѣ страдания, капитанъ Василъ Вълковъ преживѣлъ всички свои другари по сѫдба и орѫжие и, следъ 50 години откакъ бѣ водилъ първитѣ руски отреди презъ Стара-планина, дочакалъ да види осѫществена мечтата на своя животъ: освобождението на България, обаче, го заварва немощенъ старецъ, и той билъ принуденъ да се радва на свободата на своя роденъ край далечъ отъ него, въ Браила. Унесенъ въ своитѣ скѫпи спомени отъ 1829 година, той си представя, какъ Стара-планина ечи наново и оглася радостнитѣ пѣсни на освободенитѣ българи. Така, въ сладки мечти и съзерцания по родината, капитанъ Василъ Вълковъ прекарва дълбокитѣ си старини и на 16. декемврий 1882 година склопя очи за винаги, доволенъ, че оставя своето отечество свободно и щастливо.

Страданията на капитанъ Василъ Вълковъ въ Влашко и осжждането му на каторжна работа въ Телега

Въ времето на князъ Бибеску презъ 1842 г.[1]) неприятели се заеха да организиратъ заговоръ, за да го детронирать и да седнатъ тѣ на престола.

Гледайки своитѣ мирни занятия (въ Браила, б. пр.), единъ день азъ неочаквано бидохъ посетенъ отъ едно лице на име Петъръ Грофъ. Дойде у мене въ кжщата на 20. мартъ, сжщ. год., и поиска да му изпратя въ Букурещъ около 50 храбреци, за да се прикриятъ въ една гора, гдето, на пжть за Цариградъ, щѣлъ да мине князъ Бибеску, и тамъ да го убиятъ.

При това неочаквано и пъклено предложение, азъ запитахъ тогози Петра Грофъ, отъ кого е изпратенъ. Отговори ми, че е пратенъ отъ вестиеръ Андрея Дешу въ съгласие съ Суцо.

Като чухъ това, казахъ му да не излиза отъ моята кжща безъ менъ, забелязвайки, че, ако бѣше за моето отечество България, щѣхъ да намѣря и 500 човѣка, но, ако Суцо пожелалъ да стане князъ, азъ не съмъ магаре да влѣзна въ една градина съ цвѣтя и да я изтъпча.

— Носи му много здраве и този камъкъ сумаки: това е моето изкуство, което съмъ създалъ, и за него азъ съмъ тукъ, а не за да се мѣся въ мръсни заговори! — Това казахъ на Петра Грофъ и, като му дадохъ на разположение една каруца, изведохъ го вънъ отъ бариерата.

Той обаче, преди да ме посети въ кжщи, билъ при нѣкого на име Паню Градинаря и въ присжтствие на друго лице, нѣкой-си Тодоръ, говорилъ за тоя безчестенъ заговоръ. Следъ нѣколко дни Тодоръ биде арестуванъ за кражба на котли и на тогавашния полицай Ставраке казалъ, че, ако бжде освободенъ, ще съобщи една голѣма тайна, именно, „Капитанъ Василъ тъкми завѣра въ Браила съ българитѣ.“

---

[1]) Датата е погрѣшно предадена, трѣбва да се чете 1843 год. Грѣшката ще да е на ромънския издатель на Вълковитѣ спомени (б. пр.).

Полицая Ставраке тогава запиталъ Тодора, познава ли Петра Грофъ. Получилъ утвърдителенъ отговоръ. За да се препоръчва предъ правителството, че е открилъ единъ новъ заговоръ на българитѣ, скроенъ тоя пжть отъ менъ, полицая Ставраке изпрати подъ конвой поменатия Тодоръ въ Букурещката полиция съ нареждане, да бжде заловенъ и Петъръ Грофъ. Последниятъ билъ намѣренъ въ едно кафене. Той отричалъ всичко, заявявайки, че не знае нищо, че нито е видѣлъ по-рано, нито познава поменатия Тодоръ, когото вижда за пръвъ пжть. Тодоръ се завърна обратно въ Браила безъ никакъвъ резултатъ. Туй много възмути полицая Ставраке, който се счете обиденъ, че не можа да успѣе въ своята цель и особено, загдето не можа да тури ржка на менъ, противъ когото хранѣше лична умраза.[1])

И така полицая Ставраке, за да си отмъсти за нанесения срамъ и за да тури ржка на мене, стори всичко възможно да ме компрометира. Чрезъ своитѣ подчинени, между които и кап. Янко Векиларджи, почна да интригува и сѣе клюки изъ кръчмитѣ. По най-подълъ начинъ той постигна своята цель, като се рапортира и на руския консулъ Кола въ Галацъ[2]) да дойде веднага, още въ сжщата нощь, въ Браила, „защото българитѣ, се казва въ рапорта, водени отъ капитанъ Василя Вълковъ ще дадатъ огънь на града още въ сжщата нощь“ и други подобни ужасни клевети.

Рускиятъ консулъ веднага потеглилъ за Браила.

Мѣстнитѣ власти презъ нощьта били сложили около моята кжща патраули, за да ме пазятъ, когато азъ спѣхъ и не знаехъ нищо отъ това, което се върши. Едвамъ на втория день узнахъ и ето какъ.

Като се събудихъ рано сутриньта, споредъ обичая, отидохъ долу въ кафенето, гдето срещнахъ двама ефрейтори отъ страна на руския консулъ. Казаха ми да отида веднага въ канцеларията съ единъ рапортъ (присжда отъ едно дѣло, което видѣхъ). Следъ като ги почерпихъ по едно кафе, взехъ рапорта и отидохъ въ канцеларията. Тамъ консулъ Кола ме покани, да му разправя повѣрително, познавамъ ли лицата, които фигурираха въ списъка като съучастници на замисления бунтъ на българитѣ въ Браила.

Отговорихъ му, че нищо не зная. Консулъ Кола ми каза: „Ако ти не знаешъ, тогава нито дяволътъ не ще знае.“

Нар. Библиотека, София

---

[1]) Причината за тая лична умраза на полицая Ставране противъ капитанъ Василя Вълковъ датира още отъ 1832 г., когато въ самото здание на полицията му откъсналъ отъ гърдитѣ декорациитѣ, които капитанъ Василъ Вълковъ бѣше получилъ отъ самия императоръ Николая, като награда за свостѣ заслуги. За тая обида капитанъ Вълковъ се оплакалъ на генералъ Киселева, а следъ туй и на руския генераленъ консулъ. Полицая Ставраке щѣлъ грозно да си изпати, ако капитанъ Вълковъ не бѣ го съжалилъ. (Бележка на ромънския издатель на „Споменитѣ“).

[2]) Капитанъ Вълковъ още следъ 1829 г. се ползувалъ съ руско поданство заради оказанитѣ голѣми услуги въ войната 1828—1829 г. Кола билъ руски консулъ въ Галацъ и Браила.

На това му забележихъ, че познавамъ като почтени тия лица (между които фигурираха г-да Миновичъ, Кановичъ, Бакалоглу, Желѣзъ, Йорданъ Рибаря и др.), които бѣха обвинени, че сѫ участвували въ българския бунтъ отъ 1839 (1841 г. пр.). Казахъ, че ги познавамъ като лица доста порядъчни, като мои съотечественици и съграждани, като честни търговци, а не иначе.

Понеже консулътъ ми възрази, че тѣзи мои сънародници ужъ му заявили, какво азъ съмъ дори главатарьтъ на замисления български бунтъ, отговорихъ му, да ги постави на очна ставка съ менъ, или да ми се посочи нѣкакво писмено доказателство, или мой подписъ.

Следъ редица въпроси и разследвания, виждайки, че наистина, азъ нищо не зная отъ това, което ми се приписва, и че всичко е измислена клевета отъ моитѣ душмани, за да ми се напакости, рускиятъ консулъ ме запита на края да му кажа туй, което зная, защото е невъзможно да дими тамъ, дето нѣма огънь.

Тогава повѣрително разправихъ за идването на оня Петра Грофъ, който бѣ идвалъ при мене, и отговора, който му дадохъ по замисления заговоръ противъ князъ Бибеску отъ Андрея Дешу и С-іе. За всичко това консулътъ направи бележки — единъ видъ дознание, което ми даде да̀ подпиша.

Едвамъ си сложихъ подписа, консулътъ Кола ми каза: „Арестуванъ си“. Щомъ научихъ, че съмъ арестуванъ, тутакси станахъ на крака, защото до тогазъ седѣхъ на столъ до масата срещу консула.

Следъ това консулътъ извика: „Тука ли сѫ?“ Вратата веднага се отвори и единъ жандармерийски офицеръ влѣзе, казвайки: „Готови сѫ за разпореждане 18 войници съ щикове.“

„Земето го и водете го при часовитѣ. Ще дойда и азъ“, каза консулътъ. Като ме заведоха при часовитѣ, тамъ дойдоха председательтъ, капитанъ Черкезу, офицерътъ Македонски, полковникъ Горбатски, прокурорътъ Клинчеану и рускиятъ консулъ. Запитаха ме: „Где сѫ въ кѫщи у тебе тритѣ кола орѫжие?“ Азъ имъ казахъ, че ако е мое, ще имамъ голѣмъ келепиръ. Разбраха, че нищо не зная за работитѣ на Дешу. Казаха ми: „Хайде да вървимъ въ кѫщи у тебе ще намѣримъ орѫжие.“ Цѣла седмица разтършуваха навредъ, но не се намѣри нищо. По заповѣдь отъ Букурещъ, отново обискираха и най-сетне намѣриха въ пивницата 100 сулици съ пили и добре изработени машини; брони (гръденъ щитъ), презъ които не минава куршумъ; около 20 оки барутъ и една кошница съ куршуми, които имахъ, наистина, на хранение, скрити отъ менъ нарочно въ земята, да се намиратъ въ случай на нужда, но само за моето отечество България.

Следъ като се намѣри орѫжието, веднага ми се увеличи стражата. При идването на префекта, окачиха единъ звънецъ на конетѣ. Следъ него пристигна полицая, пакъ се окачи звънецъ на конетѣ. Това бѣ знакъ, че съ заловени ония, които се смѣтаха за съучастници. Бѣха арестувани вкупомъ въ полицията и въ хана, нареченъ Ставраки.

Отъ караула, гдето ме държаха една седмица, изпратиха ме въ казармата, гдето ме държаха 40 дена ограниченъ на легло, като не ми се позволяваше да се разхождамъ дори изъ стаята.

Нареди се анкетна комисия, състояща отъ префекта председатель, прокурора, Горбатски и др.

Полковникъ Горбатски си подаде оставката отъ казаната комисия, заявявайки, че не намира никаква вина у менъ.

Следъ 40 дена дойде заповѣдь да сложатъ вериги на всички арестанти. Когато ми изтегнаха крака, за да сложатъ веригитѣ, казахъ имъ: „Чуйте, боери! Тая нощь се коватъ веригитѣ на краката на кавалери (капитанъ В. Вълковъ е билъ кавалеръ на Гйоргиевския кръстъ за храбрость, б. пр.); когато се изкаратъ отъ кавалера, знайте, че ще се коватъ на боери“.

На другия день (18/30. XII. 1843 год. б. пр.) съ кола ни откараха въ Букурещъ, конвоирани отъ единъ отредъ войници съ натъкнати щикове на пушкитѣ и така, отъ окрѫгъ на окрѫгъ, бивахме предавани на нови конвои.

Когато стигнахме въ Букурещъ, менъ откараха въ Агията (столичното градоначалство). Тамъ се намираше вече арестуванъ и Андрей Дешу, при когото нощемъ идваше Суцо, за да си говорятъ тайно. Другитѣ арестувани отведоха въ казармата.

Нѣколко дена следъ това ни заведоха въ Дивана, за да бѫдемъ сѫдени. Най-напредъ бидохъ откаранъ азъ въ една каляска, придруженъ отъ единъ офицеръ и подъ-офицеръ. Следъ менъ съ сѫщия салтанатъ биде отведенъ и Андрей Дешу въ друга каляска.

Бѣше се събралъ толкова много свѣтъ, че едвамъ можахме да си пробиемъ пѫть за Дивана. Около 10,000 души, любопитни да ни видятъ, чакаха около Дивана, който бѣ въ кѫщитѣ на Янко Ману.

Като се представихме предъ Дивана, бѣха 12 велики боери, събрани да ни сѫдятъ. На мѣстото на княза бѣ самъ Виларътъ (министъръ на правосѫдието).

Мене поставиха на чело. Азъ носѣхъ на грѫдитѣ декорациитѣ, които имахъ отъ руския императоръ, между които и Гйоргиевския кръстъ. Следъ менъ бѣ вестиеръ Андрей Дешу и следъ него всички останали по редъ.

Следъ прочитането на книжата, Диванътъ ме запита, съ какво право и сила съ дошълъ въ страната да правя бунтъ. Отговаряйки, казахъ истината, че не зная да съмъ направилъ и наймалъкъ бунтъ въ държавата. На това Диванътъ ми възрази:

— Ами орѫжието, което се намѣри въ кѫщи у тебе, сулицитѣ, бронитѣ и пр., не е ли доказателство, че ти си готвѣлъ бунтъ?

— Оржжието, което се намѣри у менъ въ кжщи, отговорихъ, бѣше скрито въ земята само за моето отечество България. Когато удари часътъ, честити боери, нѣма ли да ни дадете Вашата помощь и Вие?[1])

Всички боери очудени се поизгледаха единъ другъ.

Започна разпитътъ за тъкмения заговоръ отъ страна на Суцо и Андрея Дешу противъ живота на княза. Следъ това поставиха Андрея Дешу напредъ, гдето бѣхъ азъ, а мене на негово мѣсто.

При повторното явяване предъ сжда, следъ нѣколко разследвания, които направи Диванътъ, прочете се присждата (№ 5 отъ 1. III. 1843 г. — б. пр.), съ която се осжждахме всѣки на 15 години каторжна работа, именно, половината отъ обвиняемитѣ въ голѣмитѣ солници и половината, между които бѣхъ и азъ и Андрей Дешу, заедно съ други 15 души, въ солницитѣ при Телега.

Като видѣхъ, че съмъ осжденъ безъ вина, поискахъ разрешение отъ сжда да кажа три думи. Позволи ми се, и азъ казахъ:

— Честити боери! Никому лошо не съмъ направилъ. Никого не съмъ обралъ, никого не изгорихъ, нито съмъ убилъ нѣкого, за да ме осждите на 15 години въ солницитѣ и съ вериги на краката. Дайте заповѣдь на караулитѣ въ затвора добре да ме пазятъ, защото азъ не съмъ жена, да нося обици на краката!

Единъ отъ бохритѣ, триейки ржцетѣ си, каза: „Азъ не виждамъ никаква вина у тия хора и затова не мога да подпиша присждата.“ Диванътъ, обаче, се произнесе, да върви всѣки отъ насъ за мѣстото, закждето е осжденъ.

Тогазъ си спомнихъ за единъ сънь. Сънувахъ, че боеритѣ, които ще ни сждятъ, бѣха облечени като сжщински евреи, съ дрехи, мръсни и кални, съ бради и разчорлени коси като на евреи. Между тѣхъ бѣха само единъ или двама облѣчени малко почисто.

Когато чухъ онзи боеръ, който каза, че не вижда никаква вина у насъ, разбрахъ, че се изпълня сънътъ точно, защото не бѣхме сждени отъ християни съ страхъ божи, но отъ проклети Иуди Искариотски, които продадоха Исуса Христа.

Истината е, че се чувствувахъ съвсемъ невиненъ, защото не познавахъ никого другиго, освенъ падналия като отъ небето Петра Грофъ, комуто, както споменахъ и по-рано, казахъ категорично, че, ако Суцо желае да стане князъ, то не значи, че трѣбва и азъ да стана магаре и да влѣзна въ една цвѣтна градина, за да я изтъпча.

Прочее, другитѣ изпратиха въ казармата, а менъ и Андрея Дешу въ затвора, гдето щомъ стигнахме, дадохъ 6 пари да ми купятъ една китка цвѣтя. Китката поставихъ на ухото, подъ шапката, въ знакъ на невинность и веселие, защото, наистина, бѣхъ станалъ невинна жертва! . . .

---

[1]) Това оржжие трѣбва да е останало у Василя Вълковъ отъ възстаническия опитъ на българитѣ въ Браила презъ 1841 г., или отъ 1842 г., когато действувалъ заедно съ съгражданина си Раковски. „Gazeta Transilvanica отъ 1843 г. 20. септемврий пише, че Раковски (Македонъ) билъ въ преписка отъ Марсилия съ българитѣ отъ Браила.

Свещеникътъ отъ черквата на затвора, старъ и уважаванъ човѣкъ, като ме видя съ китка цвѣтя на ухото, се очуди и разправялъ на посетителитѣ боери и други хора, че макаръ и да остарѣлъ въ черква, не е видѣлъ и не е чулъ до тогазъ, щото единъ затворникъ, осѫденъ на каторжна работа, да носи цвѣтя на ухото!

— Какъвъ ли човѣкъ ще е той? казваше за менъ. Намѣсто да плаче, носи цвѣтя на ухото!

Преди да ни изпратятъ въ Окна (солницитѣ), директорътъ на затворитѣ ми каза, че азъ, като арестантъ, не мога да нося ордени на гърдитѣ, и поиска да му ги дамъ. Възразихъ му, че орденитѣ не ми сѫ дадени отъ влашкия князъ, за да ми ги земе обратно, както биде отнетъ чина на вистиеръ Дешу. Дадени ми сѫ лично отъ Н. В. Всеросийския императоръ Николая.

Тогазъ ги забодоха на една книга, сложиха ги въ единъ пликъ, който го запечатиха въ мое присѫтствие, и така ги изпратиха на руския консулъ.

Три дена следъ това отъ Букурещъ ни изпратиха къмъ солницитѣ на Телега. Когато излѣзохме вънъ отъ моста Могошолйа (сегашната калея Виктория, б. пр.), по пѫтя за полето, казахъ на капитанъ Георги, който ме конвоираше съ единъ войникъ, че искаше ми се да му изпѣя една пѣсень сега, когато никой не ни вижда и чува, бидейки сами на полето. Той, обаче, отъ страхъ се измѣни и ме запита, що за пѣсень ще е това, подозирайки, че азъ искамъ да счупя веригитѣ и да избѣгамъ. Успокоихъ го, като го убедихъ, че искамъ просто да му попѣя. Засмѣхъ се и му изпѣхъ една символична пѣсень: „Ако добриятъ Богъ даде да се отърва отъ Окна, ще се завърна въ Букурещъ и по всички улици ще развѣя знамето на свободата“ и пр.

Тая загадка се изпълни следъ 6 години, както ще види читательтъ по-нататъкъ.

Като стигнахме въ затвора Телега, опредѣли ми се една отдѣлна стая. Съседната стая биде опредѣлена за Андрея Дешу. Командантъ на войницитѣ бѣше капитанъ Петреску, днесъ полковникъ и кметъ на Браила. Следъ три дни биде премѣстенъ на австрийската граница и на негово мѣсто дойдоха капитанъ Константинеску и офицерътъ Драгомиреску, които идѣха да ме посетятъ. Идѣха сѫщо да ни видятъ отъ любопитство и мнозина други боери и голѣмци, защото дълго време въ страната се говорѣше за насъ. Тия посещения отъ любопитство, както и шумътъ отъ веригитѣ на арестантитѣ въ началото, като ненавакналъ, много ме смущаваха. Следъ време, обаче, човѣкъ е заставенъ да свикне на всички отвратителности.

Единъ день, когато бѣхъ въ стаята на Дешу, капитанъ Константинеску и офицерътъ Драгомиреску четѣха една книга предъ камараша (ковчежника) Янко Татареяну, който държеше подъ аренда солницитѣ. Четѣха, че въ морето на нѣкои мѣста имало корали колкото скалитѣ, толкозъ голѣми, че се сблъскватъ о тѣхъ параходитѣ. Четѣха още, че презъ май, когато вали, мидитѣ излизатъ на повърхностьта на морето, отварятъ се и отъ капкитѣ дъждъ, които влизатъ въ тѣхъ, се образува голѣмиятъ бисеръ и пр. Като видѣхъ, че тѣ вѣрватъ въ подобни нѣща, забелязахъ имъ, че до тогазъ ги считахъ за учени хора, обаче сега виждамъ, че не знаятъ нищо, щомъ като вѣрватъ въ подобни глупости. Мерджанътъ (коралътъ) не може да бѫде по-голѣмъ отъ една чашка или парченцата мерджанъ, които се виждатъ като украшения на нѣкои чибуци (лули). Забелязахъ имъ сѫщо за мидитѣ, че глупость е да се вѣрва, че могатъ да плаватъ надъ водата, когато тѣ, сѫщо като оловото и камъкътъ, падатъ въ дъното на морето. Следъ това имъ описахъ и мѣстата, гдето се образуватъ коралитѣ и бисеритѣ, именно, на брѣговетѣ и по високитѣ скали. Изложихъ имъ начина, какъ се експлоатиратъ. Казахъ имъ, че майскиятъ дъждъ, отъ който въ тая книга се казва, че се образуватъ бисери, не означава нищо друго въ ония мѣста, освенъ че приморското население презъ това време, като събира всички продукти и ги превръща въ пари, купува бисери и мерджани. Това не означава, че се намиратъ въ голѣми количества, както се казва. За да ги убедя въ истината на моитѣ думи, казахъ, че говоря отъ личенъ опитъ, понеже съмъ посетилъ ония мѣста и ги познавамъ доста добре. А за да ги увѣря още повече, казахъ имъ, че владѣя металургическото изкуство — да топя и амалгирамъ скѫпи метали, и най-сетне, че познавамъ изкуството на правя камъни сумаки, т. е. да топя и амалгирамъ наедно повече метали, изкуство, което се е изгубило отъ преди 1000 години. Да ги убедя на дѣло, казахъ имъ, че мога да направя една маса голѣма отъ сумаки за 12 души, украсена съ различни цвѣтя. Такава маса бихъ могълъ да представя дори на княза, когато ме помилва, стига да ми се доставятъ нужнитѣ материали за нейното приготовление и т. н.

Андрей Дешу ми каза, че е невъзможно да направя такава маса отъ сумаки.

— Обзалагамъ се да изгубя 500 голбени, ако не мога да направя, а Дешу да даде 1000 голбена, ако успѣя.

За опитъ казахъ да ми донесатъ 3 оки олово, 75 драма барутъ, 1 тава, 1 сито, листа и малко вѫглища. Донесоха ми тия нѣща, и азъ се затворихъ въ една стая самичъкъ. Стопихъ оловото и направихъ го сплавъ. Повикахъ да видятъ. Като теглихме сплава, излѣзе точно 3 оки. Отново сложихъ смѣсьта въ тавата и, като се стопи, излѣзе пакъ олово. Казахъ имъ да го претеглятъ, излѣзе пакъ 3 оки. Тогава чакъ повѣрваха на думитѣ ми, че наистина, имамъ това изкуство.

Следъ това позволи ми се да събирамъ различни камъни отъ рѣката Телега, която тече наблизо. Намѣрихъ въ рѣката и единъ малъкъ камъкъ, въ който имаше люспи злато. Стопихъ го предъ тѣхъ и дадохъ по едно парченце на двамата.

Тогава чакъ се увѣриха напълно, че капитанъ Василъ Вълковъ, т. е. азъ зная да правя смѣсьта сумаки, стига да ми се дадатъ нужнитѣ нѣща.

Въ това време князъ Бибеску дойде на разходка въ близкия градецъ Кълпина и пожела да посети солницитѣ, гдето бѣхме арестувани. При прегледа на арестантитѣ, когато минаваше покрай бившия вестиеръ Дешу, последниятъ падна предъ краката на княза и започна да реве, молейки го за прошка. Князътъ му отговори ядосано: „Твоятъ родъ е дошълъ въ влашката земя отъ 150 години насамъ (Дешу билъ отъ български произходъ, б. пр.), а ти въ Влашко замислювашъ комплоти. Твоето мѣсто е въ дъното на солницитѣ.

Следъ това князътъ стигна и тамъ, гдето бѣхъ азъ. Гледа ме втренчено около ¼ часъ, фиксирахъ и азъ погледа си въ него. Той помисли, че и азъ ще падна на крака да прося помилване. Азъ, обаче, не се превихъ, защото, вмѣсто да ми бѫде признателенъ, той лошо ми направи. Казвамъ признателенъ, защото, ако се присъединѣхъ къмъ замисления заговоръ, непремѣнно щѣше да му отиде животецътъ.

Следъ като свърши прегледа, князътъ отиде въ стаята на камарашията. Казало му се тамъ, че азъ мога да направя маса отъ сумаки. Посочили му парченцата злато, стопено отъ мене. Той лично далъ нареждане да ми се даде всичко нужно.

Следъ заминаването на княза, донесоха ми се всичкитѣ потрѣбни нѣща, т. е. 1 кола керемиди отъ Кълпина, 6 оки устубечъ, 8 оки олово и 2 оки барутъ отъ казармата на войницитѣ.

Не можахъ да започна работа веднага, защото тия нѣща ми се донесоха чакъ вечерьта срещу Преображение.

На другия день, на 6. августъ 1842 година (1843 г. б. пр.) точно на Преображение, стана бунтътъ на арестантитѣ.

Двама арестанти, които носѣха вода съ ведра, преструвайки се, че се спъватъ, единиятъ падналъ съ ведрото на земята. Другиятъ туря рѫка на кобилицата, която бѣ захваната на ведрото, удря по главата пазача и го оставя на мѣстото.

Съ това се даде сигналъ за бунта. Една часть отъ затворницитѣ оттича къмъ малката казарма, нападна я, счупи вратитѣ, и веднага се зачупиха веригитѣ отъ краката.

Азъ се намирахъ въ стаята на Андрея Дешу, заедно съ двамата командири на затвора, Константинеску и Драгомиреску. Щомъ чухме алармата вънъ, затворихме вратата и се заключихме отвѫтре. Затворницитѣ нападнаха съ остървенение, строшиха вратата съ сила и влѣзоха вѫтре. Азъ се изтъпихъ напредъ, за да защитя командиритѣ, но бидохъ ударенъ и ритнатъ на страна. Турнаха рѫце на тѣхъ, завързаха ги и ги измъкнаха навънъ. Командантитѣ на затвора викаха, колкото гласъ имъ държи, че сѫ свободни, и че всѣки може да върви, кѫдето иска. Излѣзохъ и азъ на двора, и като видѣхъ, че единиятъ отъ затворницитѣ, на име Станчо, идѣше съ байонета, за да намушка офицерина Драгомиреску, извикахъ по турски „урма“, т. е. недей! Той се спрѣ, но офицеринътъ отъ страхъ, че отива животътъ му, изгуби зрението на очитѣ си.

Затворницитѣ счупиха желѣзата и отъ моитѣ крака. Въ туй време вече се бѣ започнала страшна стрелба между затворницитѣ и войници отъ горната казарма, гдето бѣха добре заслонени и получаваха постоянно подкрепления отвънъ. Надъ мене куршумитѣ хвърчеха като дъждъ. Дрехитѣ ми бѣха станали като решето, за щастие, обаче, безъ да бѫда засегнатъ нито на едно мѣсто. Оттеглихъ се въ стаята си, гдето се заключихъ отвѫтре. И тукъ куршумитѣ захвърчаха презъ прозорцитѣ.

Стрелбата между войницитѣ и затворницитѣ продължаваше. Хулитѣ, крѣсъкътъ отъ двετѣ страни се съединяваха съ гърмежа въ единъ грозенъ дисонансъ, който действуваше убийствено на слуха. Сцената бѣше толкозъ по-ужасающа, че борбата водѣха братя срещу братя, еднитѣ изпълнявайки своя дългъ, а другитѣ — тласкани отъ отчаяне.

Изединъ пѫть налетѣха и на моитѣ врати и започнаха да крѣскатъ, да отворя. Азъ отговорихъ, че нѣма да отворя, докато не дойдатъ лично директоритѣ на затворитѣ, ворникъ Михалаке Гика и полковникъ Соломонъ. Заплашиха ме, че ще счупятъ вратата. Казахъ имъ, че и азъ ще употрѣбя сила срещу сила, давайки да се разбере, че нѣма да отстѫпя предъ бѣса на нападателитѣ, докато имамъ на разположение съ какво да се браня, орѫжие и сѣкира.

Това като че ли ги респектира, защото видѣхъ моитѣ нападатели да отстѫпятъ.

Бунтътъ трая повече отъ часъ. Най-сетне затворницитѣ бидоха надвити и се оттеглиха по мѣстата си. Отъ тѣхъ бидоха убити 18 души, между които и поменатиятъ Станчо и другъ единъ, който получи около 20 куршуми. Не говоря за раненитѣ отъ едната и другата страна, броятъ на които бѣ два пѫти, ако не и три пѫти по-голѣмъ отъ тоя на убититѣ.

Всички убити бидоха погребани на едно мѣсто. На другия день пристигнаха полковникъ Соломонъ и ворникъ Михалаке Гика. Дойдоха съ страхъ до прозореца на моята стая и, като ми казаха да излѣза вънъ, се оттеглиха изплашени. Азъ видѣхъ пушкитѣ вънъ, а тѣ бѣгаха. Следъ като изнесохъ и оставихъ сѣкирата, излѣзохъ вънъ и азъ, съ голи рѫце и съ продупчени отъ куршумитѣ дрехи.

Всички мислѣха, че азъ съмъ намазанъ съ нѣщо, за да не ме хваща куршумъ.

Като ме видѣха обезоржженъ, запитаха ме веднага: „Каква е тая кръвь, която се пролѣ тукъ?“.

Азъ имъ отговорихъ, че не знамъ нищо, защото не съмъ взелъ никакво участие, и че азъ, колкото можахъ, покровителствувахъ самитѣ командири, Константинеску и Драгомиреску. Последниятъ, обаче, вмѣсто да ми бжде признателенъ, че му спасихъ живота, ме наклевети, че азъ ужъ съмъ казалъ на оня затворникъ да стреля върху него.

Винаги съмъ забелязвалъ, че колкото пжти правя добро нѣкому, все ми се е отвръщало съ лошо, но Богъ не ме е напускалъ никога, макаръ и да ме е оставялъ, първомъ да мина презъ тежки изпитания.

— Где ти сж, обаче, желѣзата отъ краката? Запитаха ме бояритѣ.

Отговорихъ имъ: „Станахъ и азъ господарь единъ часъ, дойдоха мишки и ги изгризаха! Сега правете, каквото обичате съ мене.“

Ето че се изпълни моето пророчество, когато казахъ на бояритѣ отъ Дивана, да бжда пазенъ добре, защото азъ не съмъ жена да нося обици на краката.

Веднага наредиха да бжда затворенъ въ една отъ самотнитѣ галерии на солницитѣ, дълбока 70 стънжена въ дъното на земята. Тамъ ме държаха една седмица, следъ което ми сложиха на краката нови желѣза, а два пжти по-дебели отъ предишнитѣ, а на врата ми туриха грамаденъ синджиръ, който го прикачиха на една кола, и така ме изпратиха въ Букурещъ, за да ме сждятъ отново.

Префектътъ отъ Плоещъ, който дойде въ затвора, преди да потегли колата, заповѣда да завържатъ и ржцетѣ ми отзадъ; стегнаха ме така силно, че едва дишахъ.

Възмутенъ отъ тая негова жестокость, го изпсувахъ:

— Куче недно! Не ми стигатъ толкозъ дебели желѣза на краката и коджамити синджиръ на врата, завързанъ на колата, та трѣбваше да ми завържете и ржцѣтѣ отзадъ, за да ми извадите душата! По-добре ме убийте, отколкото да ме изтезавате така безчовѣчно! Хей куче недно, проклети чокоино!

— Тъй ти се пада, ми каза, и така ме подкараха за Букурещъ.

Когато стигнахме до половината на пжтя, фелдфебельтъ на войницитѣ, които ме караха, ме съжали, загдето се измжчвамъ съ вързани ржце отзадъ, започна да псува префекта и заповѣда да ми се развържатъ ржцетѣ, казвайки: „Какъ да не сж достатъчни тия грамадни желѣза на краката и синджиръ на врата, па и ние четирима войници въоржжени!“

Когато пристигнахме въ Букурещъ, бѣ нощь, и никой не ни видѣ. Отведоха ме направо въ затвора въ една нарочно приготвена стая съ тъй запушени прозорци, че и денемъ нищо се не виждаше.

Скоро дойде при мене бившиятъ адютантъ на Киселевъ, човѣкъ благороденъ, по произходъ полякъ. Запита ме: „Вълковъ, ще му теглишъ ли единъ чубукъ?“ Отговорихъ му, че бихъ изпушилъ, но нѣмамъ нито тютюнъ, нито чубукъ. Веднага поржча да ми се донесе, докато е при мене, ½ ока тютюнъ, единъ чибукъ и нѣколко свещи. Поржча още да бжда пазенъ добре, за да не узнае никой, че съмъ докаранъ въ Букурещъ.

Следъ нѣколко дена съ затворена каруца ме отведоха въ Дивана. Когато слѣзохъ отъ каруцата, виждамъ пакъ съ хиляди хора, натрупани около Дивана. Цѣлиятъ Букурещъ пакъ говорѣше за насъ.

Когато влѣзохъ вжтре, намѣрихъ Дешу съ желѣза на краката[1]) и около 6 души отъ по-упорититѣ затворници, които зеха участие въ бунта, между които бѣ и прочутиятъ Стоянъ Вижелиу.

Боеритѣ бѣха пакъ 12 души, 13 заедно съ Вилара, председателя на сжда. Когато се заговори предъ Дивана за бунта и скжсването на веригитѣ отъ краката, азъ казахъ на сждиитѣ: „Честити боери! Не ви ли казахъ да турите добра стража да ме пази, защото не съмъ жена да нося вериги на краката? Е добре, туй, което Ви казахъ, стана!“

Боеритѣ се попогледнаха, и се чу тѣхниятъ шепетъ: „Ей този господинъ е виноватъ!“ Оттука се разбра, че акцията на арестантитѣ се отдава на моя проектъ за направата на една маса отъ сумаки, която щѣше да бжде представена на княза като подаръкъ по случай помилването ми.

Както и да е, Диванътъ произнесе присжда за това дѣло, и азъ бидохъ осжденъ тоя пжть на доживотенъ затворъ въ Окна.[2])

Андрей Дешу, щомъ чу и за себе си такава присжда, започна да плаче. Казахъ му, че е срамота, и добавихъ:

— Защо плачешъ? Нищо не губишъ, защото боеритѣ сами ни даватъ по 5 години отъ тѣхния животъ, т. е. 30 години отъ половината и 30 години отъ другата половина боери, и така ще живѣемъ. Добъръ е Богъ, ще дойде день да се спасимъ, да излѣземъ здрави и живи на бѣлъ свѣтъ и да видимъ своитѣ семейства.

Което казахъ на Дешу, съ божия помощь се изпълни. Отъ Дивана тоя пжть ни откараха направо въ Окна. Щомъ стигнахме, менъ поставиха въ една солница 70 стънжени дълбока. Дешу затвориха въ друга солница, сжщо така дълбока. Следъ това държаха ме 20 дни безъ вода. Следъ 20 дни, точно на Кръстовдень, извикаха отъ отвора на солницата, че ми се изпраща тайна. Въ тъмнината, пипайки, се натъкнахъ на едно умрѣло куче, на чиято уста бѣ увиснала една торба съ мамалига, а краката на кучето натопени въ гърнето съ леща!

---

[1]) Трѣбва да отбележа, че и ворникъ Андрей Дешу спечели желѣза на краката, или по-добре, и той си намѣри белята съ бунта на затворницитѣ въ солницитѣ. До тогазъ не бѣ почетенъ отъ властьта съ желѣза на краката, държеха го просто арестуванъ въ една стая подъ надзоръ. Сега, поради бунта, и желѣза му сложиха на краката, па и го осждиха на тежъкъ вѣченъ затворъ.

[2]) Първоначалната присжда била смъртно наказание, което било отмѣнено отъ княза съ доживотенъ затворъ (вж. княж. указъ за потвърждението на присждата, публикувана въ ромънския Държавенъ вестникъ отъ 28.X.1841 г., стр. 499—500). б. пр.

Боже, Господи! въздишахъ и си помислихъ: „Следъ като стоя 20 дни въ дълбочината на земята, наказанъ да стоя безъ капка вода, праща ми се за уталожване едно умрѣло куче. Това не сѫ хора! Язъкъ, че се казватъ християни! По-лоши сѫ и отъ агарянцитѣ, защото по единъ такъвъ начинъ се подиграватъ съ тѣхни братя въ нещастие. Азъ, който се бихъ за свободата на своето отечество, азъ, който толкова пѫти излагахъ живота си, за да мога да видя своитѣ братя свободни отъ робство, отъ които бѣхъ награденъ даже съ Гиоргиевския кръстъ за моитѣ заслуги на бойното поле въ войната противъ общия врагъ, уви, да бѫда осѫденъ на доживотенъ затворъ въ Окна за чужда вина и по интриги, да гасна въ дъното на подземията, да бѫда държанъ цѣли 20 дни безъ вода и най-после, като вѣнецъ на страданието, праща ми се мъртво куче!“ ... Дълбоко въздишахъ отъ болка. Въздишахъ отъ дълбочината на моето наранено и отровено сърце, измѫчванъ още повече отъ мисъльта за своята съпруга и своитѣ деца! . . .

На другия день, следъ това безчовѣчно и незаконно дѣло, ми изпратиха тайна. Виждайки, обаче, че на извикванията, които се повтаряха и потретяха, азъ не отговаряхъ, както бѣ обичая, и че даже не се докосвахъ до тайна, изтеглиха обратно тайна. Следващиятъ день стана сѫщото. На третия день дойде офицеринътъ и на три пѫти хвърлиха горящъ огънь, викайки, за да отговоря. Азъ все мълчахъ, докато най-сетне чухъ да се говори горе на изхода на солницата: „Той трѣбва непремѣнно да е умрѣлъ или ще да е избѣгалъ, щомъ като не разговаря, щомъ като нито отговаря, нито тайна си приема.“

Съобщи се следъ това за менъ въ Букурещъ, отдето пристигна полковникъ Соломонъ, директорътъ на затворитѣ. Уведоменъ за идването на полковника, на извикванията, последвани съ подхвърлени горящи кожи, намазани съ катранъ, азъ отговорихъ, че живѣя. Веднага се спуснаха по едно дебело вѫже съ запалени свѣщи 2 лица. Други трима, пакъ съ запалени свѣщи, слѣзоха на една стълба. Зеха ме и ме изкараха горе, на бѣлъ свѣтъ.

Като ме видѣ полковникъ Соломонъ, запита ме: „Защо не си получи таина цѣли три дена и защо не отговаряше на извикванията, които ти отправямъ.“

— Какъвъ таинъ да приема, полковниче, — му казахъ. Какъвъ отговоръ да дамъ на тия, ако мога да ги нарека човѣци и християни, когато 20 дена ме оставиха безъ капчица вода, а точно на Кръстовдень, при извикването имъ да приема таина, отивамъ въ тъмнината да търся съ пипане храната и се натъквамъ на едно мъртво куче, на чиято уста бѣ увиснала торба съ мамалига, а краката му потопени въ гърнето съ леща!

Съжелявамъ, че не се сетихъ въ оня моментъ да туря на страна мъртвото куче и да го посоча на полковникъ Соломона. Последниятъ се увѣри въ истината и отъ караулитѣ, които пазѣха, че проклетата прислуга въ затвора, следъ като пуснала първомъ при менъ мъртвото куче, измъкнала го и го пустнала въ солницата, гдето бѣ Андрей Дешу, когото изплашили, защото паднало надъ главата му. Тия беззакония сѫ ги вършили, за да се подиграятъ съ насъ.

Полковникътъ даде строга заповѣдь, да ми се дава редовно храна. Сложиха ме отново въ солницата, и следъ туй редовно ми се пращаше храна.

Единъ день, като ми се хвърли слама за постелка, намѣрихъ въ нея мишенце. Зехъ, та го убихъ, но тутакси се разкаяхъ твърде много, съжалявайки, че го убихъ, защото, ако би живѣло, щѣхъ да се залъгвамъ съ единъ другарь.

Въ тая изоставена солница прекарахъ една година. Следъ това ме премѣстиха въ солницата, гдето бѣха осѫдени злосторници. Отначало се зарадвахъ, че ще имамъ компания, когато, обаче, видѣхъ тѣхнитѣ физиономии и узнахъ за извършенитѣ отъ тѣхъ престѫпления, много се натъжихъ и скърбѣхъ, че не съмъ въ първото жилище. Предпочитахъ да съмъ самичъкъ, изолиранъ въ изоставената солница, отколкото да бѫда заедно въ общество отъ убийци. Последнитѣ пѣеха и играеха, а азъ плачехъ. Днесъ-утре, обаче, постепенно започнахъ да привиквамъ и съ тѣхъ до толкозъ, че съ време успѣхъ да бѫда уважаванъ отъ всички, съ изключение на двама догинарски чудовища, защото бѣха като диви звѣрове, и нищо на свѣта не можеше да ги опитоми.

Имахъ единъ часословъ, отъ който постоянно четѣхъ и тълкувахъ на моитѣ нови познайници, именно, кой отъ насъ ще се спаси и кой не. Виждайки съ време, че моитѣ тълкувания се изпълняха точно и че на които предсказвахъ, наистина, се освобождаваха, започнаха да ме смѣтатъ като истински пророкъ. Така прекарахъ и тукъ 2 години и вървѣхъ къмъ третата.

Единъ день сънувахъ, че идва при менъ съ евангелие въ рѫка Исусъ Христосъ, сѫщо такъвъ, какъвто е изписанъ изъ черквитѣ. Приклонихъ глава, сложи на главата ми евангелие и ми чете. Не разбрахъ, обаче, това, което ми прочете. Когато свърши, ми каза, че ще дойде пакъ при менъ, и изведнажъ изчезна. Когато се събудихъ, мислейки, какво ли означава тоя сънь, стана ми леко и весело, и не усѣщахъ никаква тежина.

Скоро следъ тоя сънь, презъ септемврий или октомврий, дойдоха и ме извадиха на свѣтлина, за да ми каже нѣщо полковникъ Соломонъ. Бѣхъ много любопитенъ да узная, какво ще ми каже. Щомъ ме изведоха вънъ отъ солницата, полковникътъ се приближи до менъ и ми каза: „Васили! Имай надежда, защото мисля, че Негово Височество Господарьтъ ще те помилва идущия Св. Георги. Дойдохъ нарочно да ти съобща туй, за да те утеша малко.“ На туй му казахъ:

— Господинъ полковниче! Благодаря за добрата весть, която ми донесохте, но до Св. Георги сѫ 7 месеци. Господъ знае, какво може да се случи до тогазъ. Не се знае, дали до тогазъ ще бѫде князътъ и дали азъ ще остана живъ въ дъното на солницата, гдето отъ моментъ на моментъ може да ми се причини смърть. Затова, като Ви благодаря за добрината, която имахте да ми донесете благата весть за менъ, моля Ви едновременно да ми повѣрвате, че не мога никакъ да бѫда застрахованъ отъ това, което Ви казахъ вече. Друго бѣше, ако Господарьтъ ме помилваше сега. Въ такъвъ случай щѣхъ да зная, че съмъ се спасилъ; 7 месеци, господинъ поковникъ, е доста дълго време, и само единъ Господъ знае, какво може да се случи до тогазъ, особено въ дъното на солницата, гдето, казахъ Ви, животътъ ми е застрашенъ отъ минута на минута!

Полковникъ Соломонъ, като чу моя отговоръ, каза, че азъ имамъ право, и нѣма какво да ми възрази, за да ми докаже, че ми иска доброто и съчувствува на злата ми сѫдба, каза, че на своя отговорность ще ме остави вънъ отъ солницитѣ, въ една отъ стаитѣ въ казармата. Заржча да ми се даде такава една стая, и веднага бидохъ отведенъ въ казармата, гдето престояхъ цѣлъ месецъ, благодарейки му за това благодеяние.

Следъ изтичането на месеца, отново бидохъ поставенъ въ солницата. Презъ нощьта срещу св. Никола сънувахъ, че дойде на моята врата св. Никола, облѣченъ въ червена дреха, съ вѣнецъ на глава. Когато замина, последваха го нѣколко затворници.

На другия день съобщихъ съня на затворницитѣ, като имъ казахъ, че непремѣнно ще бѫдатъ освободени тия, за които сънувахъ, че отиваха подиръ св. Никола. Не минаха много дни и моето пророчество пакъ се изпълни, защото още сѫщата седмица бидоха помилвани сѫщитѣ лица, които въ моя сънь вървѣха заедно съ св. Никола. Подобенъ сънь бѣхъ сънувалъ и за другитѣ затворници, които по-рано, по случай деня на св. Георги, бѣха освободени.

Затворницитѣ като видѣха, че всички мои пророчества се изпълнятъ едно следъ друго, почитьта имъ къмъ менъ стана безгранична.

Така минаваха дни, месеци и години въ дъното на Окна. Дойде и св. Георги. Други бѣха помилвани и освободени, само азъ бѣхъ забравенъ! Обещанието на полковникъ Соломона не се изпълни. Тия, на които е добре, малко искатъ да знаятъ, забравятъ намиращитѣ се въ нещастие. Сититѣ не вѣрватъ на гладнитѣ.

При все това добриятъ Богъ не забравя тия, които иматъ пълна вѣра въ него: „Имашъ ли вѣра колкото синапово зърно, кажи на планината да се отмѣсти оттука, и тя ще се отмѣсти“.

Мина още година и половина. Пакъ ми се случи да видя за втори пѫть Исуса Христа съ евангелие въ рѫце. Азъ се приготвихъ да наведа главата си, за да ми чете; той сложи евангелието на гърдитѣ ми (това бѣ знакъ, че ми се прощаватъ грѣховетѣ), чете ми около ¼ часъ, но пакъ не разбрахъ прочетеното. Следъ свършването на четенето каза, че ще ми изпрати единъ лѣкарь, и пакъ стана невидимъ.

Когато се събудихъ, се почувствувахъ пакъ леко. Мислѣхъ си, защо ли не ме остави да наведа глава, а ми чете отъ евангелието на гърди, което означава, че съмъ се очистилъ отъ много грѣхове.

Наистина, всичката ми надежда бѣ въ добрия Богъ, защото отъ хората нищо добро не можемъ да очакваме. Напротивъ, зло, защото тѣ сѫ, които ме осѫдиха въ дъното на солницата, като ме заровиха живъ, защото не пожелахъ да стана съучастникъ въ тѣхнитѣ пъклени замисли да катурнатъ трона и да докаратъ нещастие на страната, въ която намираме гостоприемство и благоденствуваме.

Така се мина още една година (бѣше во лѣто Господне хилядо осемстотинь четиридесеть и осемь). Пакъ сънь сънувахъ, че бѣхъ боленъ на легло въ една болница. Чухъ гласъ да ме вика: „Вълковъ, где си?“ Отговорихъ му: „Тукъ!“ И видѣхъ да ми се явява единъ човѣкъ, мургавъ, хубавъ и високъ. Запита ме, какво имамъ. Отговорихъ му съ охкане, че съмъ зле боленъ и едва мога да се движа и дигамъ. Той стѫпи на тритѣ други болнични легла, хвана да опита пулса, каза, че ще ми даде нѣкакви лѣкарства, за да ме спаси отъ тая болесть, и изединъ пѫть стана невидимъ.

Когато се събудихъ, бѣхъ вече напълно увѣренъ, че наистина, ще се спася отъ болестьта на затвора! . . .

Следъ 15 дена виждамъ, че отъ изхода на солницата на три пѫти да се хвърля огънь и при всѣко хвърляне се извиква: „Капитанъ Василъ да се приготви и да излѣзе вънъ съ цѣлия си багажъ“. Следъ третото извикване се пусна и вѫжето. Затворницитѣ весели и радостни, че ме виждатъ спасенъ, се надпреварваха, кой по-добре да ми услужи съ багажа. Възседнахъ моя жребецъ (така наричахме вързаното о вѫжето дърво, на което се качвахме) и излѣзохъ на повърхностьта на земята. Нѣколко цигани ковачи, дошли нарочно, веднага ми строшиха веригитѣ, а присѫтствуващитѣ офицери и боери дигнаха ме нагоре три пѫти, викайки: „Да живѣе капитанъ Василъ!“

Следъ менъ наредиха веднага да бѫдатъ изкарани и другитѣ затворници, които бѣха отъ Браила, но да не имъ се казва, че сѫ помилвани, за да не стане нѣкому зле и припадне отъ радость, нѣщо, което често се случваше отъ голѣма радость при помилването.

Изкараха и тѣхъ. Малко следъ туй ни се прочете указа на конституционното правителство отъ 1848 г., съ който бѣхме помилвани. Заминахме за Букурещъ. Пристигнахме. Когато минавахме предъ двореца на княза, единъ боеръ, който излизаше отъ тамъ, ни видѣ и запита: „Кои сѫ тия?“ Каза му се, че е капитанъ Василъ съ своята дружина отъ Телега (солницитѣ). Зарѫча ни да почакаме малко. Пристигна отново съ файтонъ и ни каза, че ще бѫдемъ отведени въ затвора на Деалулъ Спиру. Отведоха ни, и оставихме багажа си вънъ.

Като се видѣхме свободни, единъ мой съотечественикъ отъ Котелъ, на име хаджи Радославъ, ни донесе 6 хлѣба и ястие.

Наистина, по улицитѣ на Букурещъ се развѣваха трицвѣтнитѣ знамена на свободата! Спомнихъ си за пѣсеньта, преди 6 години, когато съ вериги на краката и подъ конвой излизахъ вънъ отъ Подулъ Могошоайей на пѫть за солницитѣ въ Телега. И тукъ пакъ видѣхъ божия пръстъ, защото, ако не бѣ избухнала революцията отъ 1848 г. за освобождението на поробенитѣ, кой знае, колко още години щѣхъ да гния въ дъното на солницитѣ, гдето може би щѣхъ да оставя и коститѣ си! . . .

На другия день рано пристигна и съпругата ми съ едно момче. То бѣ Скарлатъ, моето момче (тогава на 10 години, б. пр.). Не ги допуснаха да говорятъ съ менъ, защото ни се каза, че свободата отлетѣ,¹) и пакъ ще ни заведатъ въ солницитѣ. Азъ се разсърдихъ и казахъ на тъмничната стража:

— „По-рано имахъ 3 часа свободни да говоря, сега, когато съмъ помилванъ, нѣмамъ ли право да говоря? Ще видите вие, че капитанъ Василъ сега нѣма да умре съ вериги на краката“.

Моята съпруга си отиде отчаяна и плачейки. Управительтъ на затвора веднага следъ това замина за двореца да донесе, че пакъ ще стане бунтъ между затворницитѣ. Единъ приятель срещналъ на пѫтя моята плачаща съпруга и, като узналъ за причината на отчаянието, казалъ ѝ да си върви спокойна въ кѫщи, и следъ единъ часъ Капитанъ Василъ ще бѫде пуснатъ, защото свободата пакъ възтържествува. Наистина, всички по Браилското дѣло бѣхме освободени и всѣки замина, кѫдето желае.

Представихъ се въ руското консулство и си взехъ декорациитѣ. Консулътъ ми каза да си гледамъ спокоенъ работа, да не се мѣся съ никого и никому нищо да не разправямъ.

Най-сетне се прибрахъ при семейството си въ Браила.

---

¹) На 19. юний 1848 г. контрареволюционеритѣ въ Букурещъ нападнаха и арестуваха привременното конституционно правителство. Два дена следъ това станаха кървопролитни боеве и революцията отново възтържествува на 21. юний. Тъкмо тогава Вълковъ билъ въ Букурещъ (б. пр.).

Документи.

I.

Генералъ-адютантъ Киселевъ, пълномощенъ председатель на диванитѣ въ Влашко и Молдова, до дворничията на вѫтрешнитѣ работи, по поводъ оплакванията на Василъ Вълковъ противъ полицията въ Браила.

Васили Вълковъ, който е служилъ въ руската армия като преводачъ, ми донесе едно прошение, въ което излага притѣсненията, загубитѣ и обидитѣ, които му сѫ причинили полицмайстерътъ въ Браила Ставраке и бившия изправникъ Григорие Боеролу, добавяйки, че последниятъ вънъ отъ другитѣ обиди си е позволилъ да му смъкне военния орденъ, съ който е билъ почетенъ въ последната война, заради показаната храбрость срещу неприятеля.

Заедно съ настоящето препраща Ви се прошението, за да бѫдатъ разгледани всички оплаквания и да се даде на просителя законно удовлетворение.

Понеже просительтъ, наистина, се е отличилъ въ войната и съ височайша заповѣдь е получилъ военния орденъ за принесенитѣ услуги, което се удостовѣрява отъ приложения документъ, наредете незабавно да му се повърне кръста заедно съ документа.

№ 3352
19 октомврий, 1831 г.
Букурещъ.

[Arhivele Statului dos ocîvm. Brăila, № 2507/1831, fila 3].

II.

Докладъ на великия логофътъ (министъра) на правосѫдието до княза по издадената присѫда на българитѣ комплотисти отъ Браила.

По поводъ доклада на прокурора на почит. Върховенъ Диванъ, секция I, подъ № 84, Департаментътъ на правосѫдието смирено поднася на Ваше Височество криминалното сѫдебно дѣло на комплотиститѣ за възобновяване на смута, отъ който презъ септемврий м. 1843 г., биде застрашено спокойствието на жителитѣ на градъ Браила.

Съгласно съ свѣтлия указъ на Ваше Височество подъ № 396, Съединенитѣ Дивани, т. е. I секция на Върховния Диванъ и Криминалния Диванъ свикани заедно, разгледаха дѣлото и на 1 того издадоха присѫда № 5 съ мнозинство 6 гласа отъ 9-тѣ сѫдии, които гледаха дѣлото. Трима останаха при особено мнение, що се отнася до размѣра на наказанието. Съединенитѣ Дивани, като взеха предвидъ достатъчнитѣ основания, които уличаватъ виновнитѣ, решиха, щото вистиеръ Андрей Дешу, капитанъ Василе Вълковъ, Паня Градинаря, Иванчо Драгиолу Карамидорулъ, х. Васили Михаиловичъ, Никола Георгиу, Георге синъ Димитру, Димчеа синъ Андрей хлѣбаря, Желѣзко синъ Петре хлѣбаря, Нену Калдърарулъ, Александру Димитрие Червенолу, Тасе Стояновичъ, Иванчеа синъ Констандинъ Папазолу, Оста Иванъ синъ Андрей Плъчинтарулъ, Петре Колеа Морарулъ, Себе синъ Сава Мосху, Стефанъ Въюлъ Плъпумарулъ, Димитру синъ Стайку Боюклию, Барба Димитрие, Никола Филиповски, Петре Ивановичъ Гаровъ, дѣду Мошъ Люшканъ, Стефанъ Ангелу, Станчу Радовичъ, Ставри синъ Иоанъ Грекулъ, да се смѣтатъ като доказани комплотисти, които сѫ се стараели всячески и решили да извършатъ бунтъ и грабежъ въ княжеството Влашко. Съгласно основния законъ на страната ч. 6-а, гл. 1-а, л. 89, чл. 2, § 2, както и съгласно гл. 7-а отъ приложението подъ № 4, чл. 2, § 2, отъ органическия регуламентъ, и чл. 294 отъ регуламента, отнима се на първия (Андрей Дешу) чина вистиеръ и заедно съ поменатитѣ 24 души да се изпрати въ солницитѣ за срокъ отъ 15 години. Йонъ Николае Лимонджиу, като съмнителенъ да се подложи подъ полицейски надзоръ за 2 години, въ което време, ако се докаже, че и той е билъ замѣсенъ въ комплота, да се даде отново подъ сѫдъ, въ противенъ случай освобождава се следъ 3 години отъ всѣкакъвъ надзоръ. Филипъ Габрѫ Куриера, свещеника п. Христо, даскала Никола Триандафилъ, Танасе синъ Иванъ и Панаитъ синъ Иванъ Кръчмарулъ, понеже не се доказва, че сѫ участвували, нито сътрудничили въ поменатия комплотъ, да се освободятъ подъ гаранция за добро държане. Добринъ Моканулъ, който пристигна, ще бѫде разследванъ и сѫденъ, като и за него се издаде присѫда. Освобождаватъ се сѫщо и следнитѣ 14 обвиняеми по липса на доказателства за тѣхната вина: Георге Зографулъ, Иванъ синъ Коста Градинарулъ, Минко Господинъ, Иванъ синъ Станковичъ, Костадинъ Георги Гърка, Илия Доновичъ хлѣбаря, Каратанасе ковача, Тоне Чауша на дюлгеритѣ, Никола Паня—зеть на дѣду Мошъ Люшканъ, Оста Иванъ Дюлгера синъ Добре, Думитру Костоулу, Никола Пападополу, Иванъ х. Велчеа и Желѣзъ Думитру. Почтенитѣ Дивани препорѫчватъ да бѫдатъ помилвани отъ Ваше Височество двама отъ горепоменатитѣ осѫдени, именно: Никола Георгиу и дѣду Мошъ Люшканъ: първиятъ, задето веднага се разкаялъ, призналъ вината си и услужилъ на народа и държавата съ разкритията за виновнитѣ; вториятъ пъкъ — заради преклонната му възрасть и съвършенната тѣлесна слабость.

Тая присжда на почитаемитѣ Съединени Дивани, понеже не биде апелирана отъ осжденитѣ въ законния срокъ 6 дена отъ издаването й, Департаментътъ смирено я поднася на утвърждение отъ Ваше Височество, съгласно чл. 260 отъ органическия регуламентъ и чл. 8 отъ закона отъ 1840 г. за присждитѣ на Диванитѣ. Едновременно се прилагатъ сждебното дѣло и отдѣлнитѣ жалби, съ които осжденитѣ молятъ милость отъ Ваше Височество.

Великиятъ логофътъ: (п.) А. Вилара
Началникъ на отдѣлението: (п.) Т. Йатропуло

№ 1114
Година 1844
мартъ 18

[Arh. St., Ministerul Justiţiei, dos. № 2420/1843, file 81-82].

III.

Дирекцията на затворитѣ до Департамента на правосждието за рускитѣ ордени на Василъ Вълковъ и показанията на последния, кога е получилъ тия ордени.

У затворника В. Вълку, единъ отъ заговорницитѣ противъ обществената безопасность, се намѣриха два руски ордена, именно: единъ сребъренъ Св. Георгиевски кръстъ и единъ медалъ отъ годинитѣ 1828 и 1829. По тоя случай заведующиятъ букурещкия затворъ е снелъ надлежнитѣ показания на поменатия.

Заедно съ настоящето имамъ честь да препратя показанията и орденитѣ за по-нататъшното Ваше нареждане.

Директоръ на затворитѣ: (п.) Якобсонъ.

*

Въпроси	Отговоритѣ на Василе Вълковъ
Отъ кжде имашъ тия два ордена и кога си ги получилъ? Сиречъ, двата на единъ пжть, или единъ следъ другъ?	При разбиването армията на Везира въ Шуменъ азъ пленихъ едно турско знаме и се представихъ въ Щаба на армията. Узналъ за това, Н. В. Императорътъ ме награди съ кръстъ, който ми се даде заедно съ атестата отъ Н. Превъзх. Корпусния командиръ Регделъ. Другиятъ медалъ ми се даде пакъ отъ тоя командиръ по височайша заповѣдь за споменъ когато рускитѣ войски минаха Стара Планина.

Какви документи имашъ за тѣхъ и где се намиратъ сега тия документи ?	За документитѣ да се пита канцеларията на почитаемото руско консулство, защото тамъ сѫ записани номерата на документитѣ и моето име. Отбелязани сѫ сѫщо и въ моя паспортъ, който се намира въ руската канцелария. Паспортътъ ми се издаде отъ Кишиневското губернско управление, дето предъ свещеника отъ съборната черква положихъ клетва, за да получа руско поданство.

№ 5355
май 24, година 1844

[Arh. St , dos idem, fila 134].

IV.

Министерството на правосѫдието до руското консулство въ Букурещъ препраща орденитѣ на Василъ Вълковъ.

Между затворницитѣ, осѫдени съ потвърдена присѫда отъ почит. Дивани по дѣлото за комплота, който организираха, за да запалятъ Браила, да отровятъ гарнизона отъ тоя градъ и убиятъ всички, които биха се възпротивили на тѣхния грабежъ, осѫденъ е и единъ Василъ Вълковъ отъ градъ Браила на 15 години въ солницитѣ. У него Дирекцията на затворитѣ намѣрила два ордени, именно единъ сребъренъ Св. Георгиевски кръстъ и единъ медалъ отъ годинитѣ 1828 и 1829, които Дирекцията изпрати на Департамента.

Честь имамъ да препратя на почит. консулство орденитѣ, заедно съ показанията на Василъ Вълковъ.

Великиятъ Логофътъ: (на копието неподписанъ)

№ 2033
май 29, година 1844.

[Arh. St., dos. idem, fila 138].

V.

Заявление отъ Василъ Вълковъ до княза на Влашко да бѫде улесненъ въ своитѣ алхимически опити за фабрикуване на метала „сомаки“-

Височайши и премилостиви господарю,

Известна е присѫдата, която се издаде надъ менъ. Сега падамъ на колѣне предъ краката на Ваше Височество, молейки Ви да се смилите и ми разрешите да правя тукъ опитъ съ моето изкуство, да топя метали, за да направя сомаки. Когато ще се направи тоя металъ и Ваше Височество го види, тогазъ ще ми заповѣдате да правя, каквито и да сѫ голѣми метали. И чакъ тогазъ ще ме повѣрвате, колко бѣхъ правъ, когато на процеса заявихъ предъ Върховния Диванъ, че намѣренитѣ нѣща у менъ бѣха за такъво изкуство. Нека Св. Духъ Ви просвѣти, както спрямо менъ, така и спрямо моитѣ деца.

На Ваше Височество
най-покоренъ слуга
Василе Вълку, руски поданикъ и кавалеръ[1])

[Arh. St., dos. idem, fila 159].

VI.

Билкокъ до Гизо за бунта въ Телега и жестокото държане на князъ Бибеско предъ българскитѣ затворници.

Букурещъ, 23 августъ, 1844 г.

. . . .

Една ужасна кървава сцена се е разиграла въ солницитѣ на Телега, гдето бидоха пренесени преди известно време осѫденитѣ политически престѫпници, за които се говори въ моя рапортъ № 127.

Единъ замисленъ бунтъ отъ страна на тия нещастници причини въ вѫтрешностьта на затвора една такава касапница, че, въ по-малко отъ 1/4 часъ, тринадесеть затворници и 4 или 5 влашки войници били убити и една дузина сѫ още между живота и смъртьта.

Този актъ на отчаяние, за нещастие, даже и отъ очевидци се приписва на причинения ефектъ отъ посещението, което наскоро направи князъ Бибеску на тия затворници, които живѣятъ въ Карпатитѣ на едно много близко разстояние до именията на княза. Единъ день, като го видѣли, че е дошелъ ненадейно при тѣхъ, тѣ сѫ се озарили отъ надеждата, че присѫтствието на тѣхния князъ, който има право да помилва осѫденитѣ, ще се изрази въ нѣкакво смегчение на тѣхнитѣ страдания и проявление на нѣкаква мисъль на благоволение. Далечъ отъ туй, обаче, князътъ, зле разположенъ, изнаговорилъ имъ най-укорни и най-жестоки думи. Единъ, именуемъ Дешу, баща на семейство, богатъ собственикъ, всрѣдъ всички негови другари, паднали на колѣне като него, помолилъ княза да каже нѣколко думи и, когато му забелязалъ, че 15-годишната каторжна работа е едно наказание много жестоко за такива неопредѣлени обвинения, каквито били стоварени и на неговата глава, князътъ го прекжсналъ, казвайки, че 15 години сж много малко и че ако е зависѣло отъ него, той би удвоилъ наказанието; другъ единъ затворникъ, който се осмѣлилъ да издигне всрѣдъ тая група своя гласъ, за да моли пощада, билъ запитанъ отъ княза, какво е неговото наказание. Той отговорилъ, че е ималъ нещастието да посегне нѣкога на живота на единъ отъ подобнитѣ нему. „Е добре, казалъ князътъ, трѣбваше да ви обѣсатъ!“ Подробноститѣ за това посещение бидоха узнати веднага въ Букурещъ, направиха изобщо едно твърде печално впечатление и когато нѣколко дена по-късно се узна, че Дешу е билъ душата на цѣлия този комплотъ, не може да се оспори, че причината е била необикновеното отчаяние, което бѣ оставило между затворницитѣ въ Телега неумолимото държане на тѣхния князъ, на тѣхния сждия.

---

[1]) Това заявление е писано и подписано не отъ рѫката на Вълковъ Получено е въ Департамента на правосѫдието на 1 авг. 1844. Резолюцията гласи: къмъ дѣло, поради станалия комплотъ въ солницата Телега на 6 августъ, 1844 г.

Нѣма нужда да добавямъ, че ударитѣ на неговата справедливость отново се стовариха на тия осждени, и Дешу съ своитѣ съучастници, които по-рано, споредъ обичая на тия подземни каторги, излизаха вънъ отъ подземията всѣка вечерь, за да прекаратъ нощьта на откритъ въздухъ на земята, веднага бидоха по заповѣдь на княза хвърлени въ тия пропасти, отгдето не ще излѣзатъ може би никога.

[ib. Consulat de Bucarest, № 134; сжщо Hurmuraki, v. XVII, стр. 1024—1025].

VII.

Докладъ на министра на правосждието до княза по смъртната присжда надъ разбунтувалитѣ се затворници българи въ Телега.

По поводъ доклада на г. прокурора на почт. Върховенъ Диванъ подъ № 354, Департаментътъ на правосждието покорно донася до знанието на Ваше Височество, че, съгласно височайшия указъ № 16 отъ м. м. августъ подъ № 365, издаденъ по дѣлото за въоржжения бунтъ въ Окна Телега отъ 6 с. м. т. г., Върховниятъ Диванъ отново се събра заедно съ Криминалния Диванъ и въ присжтствието на подписания разгледа дѣлото за бунта на затворницитѣ отъ тамъ подъ ржководството на Андрея Дешу и Василе Вълку, осждения за замисления м. г. комплотъ въ Браила. Следъ като се влѣзе въ подробното разглеждане на всички обстоятелства по дѣлото за посочения бунтъ на затворницитѣ, доказа се, че тоя бунтъ билъ извършенъ отъ поменатитѣ Андрея Дешу и Василъ Вълку, чрезъ Стоянъ Вижиулу, Йонъ Шоймулъ, Матей Крачунъ, Тома Кладовеянулъ и х. Васили, който билъ убитъ въ бунта. Обвиняемитѣ сж имали за цель: да се освободятъ отъ затвора на солницитѣ, да се присъединятъ къмъ хората на Дешу, който казвалъ, че ималъ събрани въ своята мушия и въ градоветѣ Плоещъ, Зимнича, Александрия, както и въ други мѣста, да предизвикатъ бунтъ въ страната и да турятъ въ изпълнение комплота замисленъ миналата година отъ Дешу и Вълку. Заради всичко това Съединенитѣ Дивани съ присѫда № 30 отъ 20 миналия августъ, подписана отъ всички членове на сѫда, признаватъ бунта на затворницитѣ като дѣло, което има характеръ на разбойничество, придружено съ разбиване на казармата на войницитѣ отъ солницитѣ, завличане на пушки и патрони, раняване на 3 войници, единъ отъ които умѣръ, и смъртьта на 10 затворници, причинена въ боя. Съгласно чл. 5 и 6 на закона № 11 отъ 1832 г. за наказване на разбунтувани затворници, и съгласно чл. 1 и 2 отъ гл. 2-а, ч. 5-а отъ основния законъ на страната, сѫдътъ осѫжда всички горепоименовани 6 души на смърть.

Тъй като тая присѫда на почит. Дивани не биде апелирана отъ страна на осѫденитѣ, тя носи законна форма и е съставена точно споредъ чл. 8 на закона отъ 1840 г., за присѫдитѣ на Диванитѣ, Департаментътъ покорно я поднася до знанието на Ваше Височество.

Великъ логофътъ: (п.) А. Вилара
Началникъ на отдѣл.: (п.) Т. Йатропулу

№ 3840
1844, мѣсецъ октомврий 7.

[Arh. St., dos idem, fila 210 и 215].

VIII.

Князъ Бибеску утвърждава присѫдата надъ разбунтувалитѣ затворници въ Телега, отмѣнявайки смъртната присѫда съ доживотенъ затвовъ.

Ние Георги Димитрие Бибеско Воеводъ, по Божия милость князъ и владѣтель на цѣлата Влашка страна,

До Департамента на правосѫдието

Относително криминалното сѫдебно дѣло по бунта въ солницитѣ Телега на 6 миналия августъ, извършенъ отъ тамошнитѣ затворници;

Като видѣхме доклада на Департамента на правосѫдието подъ № 3840 отъ 7 т. м.;

Като видѣхме присѫдат на Съединенитѣ Дивани, именно Върховния и Криминалния, издадена по дѣлото подъ № 30 и въ която се казва, че отъ направенитѣ разследвания се доказало, какво този бунтъ билъ извършенъ отъ Андрей Дешу и Василъ Вълку чрезъ Стоянъ Вижиулиу, Йонъ Шоймулъ, Матей Крачунъ, Тома Кладовеянулъ и х. Василе, който билъ убитъ въ тоя бунтъ; доказва се още, че тоя комплотъ ималъ за цель, следъ като се освободятъ, обвиняемитѣ да се съединятъ съ хората, за които Дешу казвалъ, че има готови въ своята мошия и въ градоветѣ Плоещъ, Зимнича, Александрия и на други мѣста, да дигнатъ бунтъ въ страната, като турятъ въ изпълнение комплота, замисленъ миналата година отъ Дешу и Вълку въ гр. Браила. Диванитѣ признаватъ, че дѣлото на поменатитѣ 6 виновати има характеръ на разбойничество, придружено съ разбиване на войнишката казарма отъ солницитѣ Телега, съ задигане на пушки и патрони, съ нараняване на 3 войници, единиятъ отъ които е вече умрѣлъ, и съ смъртьта на 10 затворници, паднали въ боя съ войницитѣ, заради всичко това Диванитѣ решили споредъ закона да се накажатъ съ смъртно наказание.

Ние, възъ основа на чл. 8 на закона отъ 1840 г. за присѫдитѣ на Диванитѣ и чл. 298 отъ органическия регулиментъ, утвърждаваме това решение, като намаляваме смъртното наказание на доживотна каторжна работа въ солницитѣ, обаче, тия шесть виновати, както и другитѣ, които сѫ взели участие въ това разбойническо предприятие, да бѫдатъ подложени отъ Дирекцията на затворитѣ на усилена работа въ солницитѣ, а не да се държатъ както до сега само въ затвора. Едновременно нареждаме, щото ония отъ затворницитѣ, които сѫ участвували заедно съ осѫденитѣ на доживотна каторжна работа, да получатъ тѣлесно наказание, както е предвидено въ правилника за затворитѣ.

На господинъ шефа на Департамента на правосѫдието се възлага изпълнението на тая наша заповѣдь.

(п.) Георгие Димитрие Бибеску

Великиятъ логофътъ на правосѫдието: (п.) А. Вилара.

№ 464, година 1844, октомврий 16.

[Arh. St., dos. idem, fila 210, 211, публикуванъ въ държ. вестникъ „Buletin, Gazeta oficială, № 126, 20 octomvrie, 1844].

IX.

Рапортъ на Билкокъ, френски консулъ въ Букурещъ, до Гизо, министъръ на външнитѣ работи, за бунта на българскитѣ затворници въ солницитѣ Телега.

Букурещъ, 6 септемврий, 1844 г.

Отъ нѣколко дена тукъ се разпространява слухъ, че цельта на комплота, скроенъ отъ българитѣ въ Телега, е била да заловятъ княза презъ време на престояването му въ Комарникъ (б. м. близо до Телега), обаче, князътъ неочаквано се завърна въ Букурещъ, минавайки презъ Плоещъ, единъ отъ градоветѣ на княжеството, дѣто живѣятъ повече българи и дето изглежда е билъ приетъ по начинъ, който го е задоволилъ извънредно много.

Междувременно, дадена биде заповѣдь да бѫдатъ доведени въ Букурещъ затворницитѣ отъ Телега и да се пристѫпи къмъ тѣхното сѫдене. Дешо и други петь българи вчера бидоха осѫдени на смъртно наказание. Вѣрва се изобщо, че князътъ ще замѣни това осѫждане на доживотна усилена работа.

Увѣряватъ, че Дешу, който по отношение бунта отъ Телега е билъ силно уличенъ отъ своитѣ другари съобвиняеми, и който до последния моментъ се бѣ затворилъ въ една система на абсолютно отричане, най-сетне се е решилъ да представи предъ Върховния Диванъ подробни писмени показания относително всички факти, които му докарали на главата първата присѫда. Опитахъ се отъ най-добъръ източникъ да узная за сѫщностьта на тия показания и ето какво ми биде съобщено повѣрително: той призналъ, че отъ събитията въ Нишъ (= Нишкото възстание) насамъ е участвувалъ въ плана, който князъ Милошъ е кроилъ, за да направи България независима; на тоя планъ той приписвалъ вълненията на българитѣ въ Влашко; на нѣколко пѫти той споменялъ единъ влашки боеръ, князъ Константинъ Суцо, който го е турилъ въ прѣки връзки съ Милоша, и далъ да се разбере, че понеже въ България не е имало никаква аристокрация, главнитѣ заговорници решили, да предложатъ короната на България на единъ боеръ отъ Влашко; той посочва Константина Суцо, че сѫ го имали предъ видъ като князъ. Ясенъ по отношение всички тия факти, които причиниха първото му осѫждане, отъ друга страна, той отрича, че е взелъ каквото и да е участие въ бунта отъ Телега и въ туй отношение е въ флагрантно противоречие съ всички разбунтували се отъ солницитѣ, които го представятъ като такъвъ, който е замислилъ, рѫководилъ и изпълнилъ цѣлия комплотъ. Азъ побързахъ да се осведомя отъ сѫщитѣ източници за намѣренията, които е проявила влашката власть по отношение боера Константина Суцо; но така вървятъ работитѣ въ тая страна: признанията на Дешу могатъ да го отведатъ до бѣсилка, докато пъкъ боера, когото Дешу така тежко уличава, не е даже арестуванъ и на ония, които му говорятъ на засѣгащитѣ го обвинения, че наистина преди нѣколко години той е турилъ Дешу въ връзка съ князъ Милоша, той свободно отговаря, че, ако е представилъ Дешу като човѣкъ разбранъ, деятеленъ и енергиченъ, то политиката е била съвсемъ чужда на тая работа и че той не е ималъ на умъ друго, освенъ да го препорѫча на бившия князъ на Сърбия, за да управлява многобройнитѣ имоти, които той притежава въ Влашкото княжество.

[Рѫкописни копия на Ромънската академия отъ консулскитѣ рапорти, които се пазятъ въ френското външно министерство. Turquie, Bucharest, 1844, № 135. Вж. сѫщо Hurmuzaki, Documente privitiare la istoria românilor, vol. XVII, стр. 1026 –1027].

X.

Билкокъ до Гизо за присѫдата надъ обвиняемитѣ българи отъ Браила.

Букурещъ, 16 мартъ 1844 г.

Двадесеть и четири часа преди да се закрие Народното събрание, Диванътъ, който бѣ сезиранъ съ Браилската афера, е произнесълъ присѫда, съ която признава за виновни обвиняемитѣ и ги осѫжда на 15 години каторжна работа. Лица присѫтствували на заседанието на сѫда, казватъ, че покъртителна и внушителна е била гледката, когато тия нещастници сѫ протестирали, викайки до Бога, че сѫ невинни, и призовавайки Божието наказание върху сѫдиитѣ. Тукъ прилагамъ рапорта, който, следъ шесть месечни издирвания по тия събития, г. Кънингамъ, вице-консулътъ на Англия и заведующиятъ нашитѣ вице-консулства въ Галацъ и Браила, ми изпрати наскоро.

[ib., Consulat de Bucarest, 127; сѫщо Hurmuzaki, v. XVII, стр. 1010].

XI.

Рапортъ на вице-консула Кънингамъ до Билкокъ по събитията въ Браила.

Галацъ, 23 февруарий, 1844 г.

По въпроса за извършенитѣ арести въ Ибраила презъ миналия септемврий не съмъ ви изпратилъ до сега официаленъ рабортъ, защото не разполагахъ съ сигурни данни. Отначало не ми бѣ възможно да се снабдя съ сведения, заслужаващи напълно довѣрие, защото главниятъ източникъ, отъ гдето можеха да бѫдатъ почерпани, бѣха мѣстнитѣ власти, а тѣхнитѣ сведения имаха силенъ отпечатъкъ на предубеждение (portaient trop la cachet d'un parti-pris), за да бѫдатъ смѣтани като точни. По-късно, презъ неколкократнитѣ ми престоявания въ Ибраила, азъ можахъ възъ основа на събранитѣ сведения да проуча причинитѣ за строгитѣ преследвания на полицията и дойдохъ до убеждението, че не могатъ да бѫдетъ оправдани съ широко оповестения фактъ за нѣкакъвъ комплотъ, който сѫ кроили българитѣ. Общепризнато е, че жителитѣ отъ български произходъ, настанени въ Ибраила и Галацъ, не проявяватъ и найслабо желание да работятъ за конспирации, но, напротивъ, много държатъ за своето лично спокойствие. Така че този въображаемъ комплотъ може да се припише само на нѣкаква замислена отъ мѣстнитѣ власти въ Ибраила комбинация, за чието изпълнение биде употрѣбенъ отъ властьта всичкия нуженъ престижъ. Многобройни арести били насочени къмъ българитѣ, повечето отъ които се занимаватъ съ дребна търговия. Тѣзи нещастници били арестувани и ненадейно доведени въ полицията; обискирани били тѣхнитѣ жилища, гдето нищо не било пощадено, ограбили сѫ ги и докарали семействата до мизерия. Следъ като така известно време сѫ измѫчвали едно голѣмо число отъ жертвитѣ и следъ като сѫ направили разследванията, чиито ходъ никой отъ чуждитѣ консули не можа да узнае, съ изключение на вице-консула на Русия, който даже си е присвоилъ правото да наблюдава разследванията, една голѣма часть отъ задържанитѣ били освободени подъ гаранция, а тия, които сѫ задържани, били обвинени, че сѫ кроили бунтъ и че за тая цель сѫ имали скрито орѫжие. Това орѫжие, обаче, се е състояло, въ по-голѣмата часть отъ разни сатъри, които най-много могатъ да се нарекатъ касапски ножове и отъ които има въ всѣки дюкянъ на дребно, защото тѣ служатъ за приготовление на пастърма, която се прави въ тоя сезонъ. Разбира се, освенъ това, че у единъ отъ арестуванитѣ билъ намѣренъ 5 оки барутъ. Може ли нѣщо сериозно да се заключи отъ тия разкрития и сѫ ли тѣ отъ характеръ да събудатъ подозрения, подобни на тия, които влашкото правителство желае да подхранва? При все това, затворницитѣ на брой 22 души, следъ като прекараха три месеца въ Ибраилския затворъ, бидоха премѣстени въ Букурещъ, за да бѫдатъ сѫдени като престѫпници, и азъ не знамъ, какво е последвало, макаръ че по тоя въпросъ сѫществуватъ различни версии, на които не знамъ, дали може да се дава вѣра. Вие, г-нъ агенте, може би знаете, какво се е решило за сѫдбата на тия нещастници. Къмъ тѣзи жертви трѣба да се прибави единъ българинъ търговецъ, именуемъ Станчо Радовичъ, който се занимаваше тукъ съ дребна търговия на свини. Срещу него биде насочено отъ влашкото правителство обвинението, че е шефъ на единъ комплотъ, който щѣлъ да се организира въ Галацъ и да се присъединени къмъ тоя отъ Ибраила. Отправено биде едно искане до мѣстната власть въ Галацъ, за да бѫде предадено това лице на влашката полиция. Последната отказа, мотивирайки своя отказъ, че при старателниятъ обискъ, направенъ въ жилището на това лице не се намѣри никакво доказателство за неговата виновность, докато, напротивъ, той е познатъ като човѣкъ миренъ. По поводъ на тоя отказъ влашкото правителство отправи до това на Молдава една официална молба, съ която иска екстернирането на този българинъ, оплаквайки се даже, че галицкитѣ власти затрудняватъ разкритието на комплота, кроенъ противъ правителството на Султана. По поводъ на това искане властьта въ Галацъ получи нареждане да предаде незабавно този човѣкъ. Заловенъ на пазаря въ момента, когато продаваше своята стока, той биде отведенъ подъ конвой въ Ибраила, безъ да му дадатъ време да тури въ редъ търговскитѣ си работи, безъ да го оставятъ да си вземе сбогомъ отъ съпругата и многобройното си семейство, което остави въ лишения.

Ето, г-нъ агенте, фактитѣ и сведенията събрани отъ менъ, които смѣтамъ за свой дългъ да Ви ги съобща, относително извършенитѣ арести въ Ибраила.

[ib. Turquie, Bucarest II, 1843—1844; сѫщо Hurmuzaki, v. XVII, стр. 997—998].

XII.

Рапортъ на Билкокъ до Гизо по съучастничеството на боера Суцо въ „заговора“ на българитѣ отъ Браила отъ 1843 год.

Букурещъ, 14 октомврий, 1844 г.

Настжпилата промѣна у князъ Бибеску, която отбелязахъ на вниманието на Ваше Превъзходителство въ последния ми рапортъ, приписватъ я вече на трудното положение, въ което признанията и заявленията на Дешу поставиха неочаквано Н. В. княза и неговото правителство. Увѣряватъ съ положителность, че разкритията на този осжденъ противъ князъ Константина Суцо, бившия министъръ на външнитѣ работи, наложенъ отъ г. Дашкова на князъ Гика преди неговото падане, причиниха на генералния консулъ на Русия въ Букурещъ такова смущение, че той веднага поиска да се взєматъ нѣкои мѣрки, които поне въ момента да му запазятъ положението. Обаче, друго едно затруднение, което никой не очакваше, дойде отъ страна на Върховния Диванъ, който бѣ осждилъ Дешу и неговитѣ съучастници; нѣколцина боери, членове на Върховния Диванъ, неприятели на Константина Суцо, настояли, щото въ смъртната присжда, представена за утвърждение на княза, да фигуриратъ показанията на осждения Дешу и на другъ единъ осжденъ, именуемъ Вълковъ, които щѣха да компрометиратъ едновременно и Константина Суцо и петербургския кабинетъ по събитията въ Браила и България. Г. Дашковъ веднага дигна тревога, повика въпроснитѣ боери, получи отъ тѣхъ съгласието, щото присждата за Дешу да бжде поднесена за подписъ на княза, просто безъ коментарии, и следъ туй, поставяйки се между владѣтеля и Константина Суцо, успѣ, щото Н. В. да се съгласи да приеме този боеръ, който си призна грѣшката. При все това, увѣряватъ, че князъ Бибеску, доста зле възпитанъ или, може би, неподатливъ на дадения урокъ отъ г. Дашкова, приелъ съвсемъ неучтиво Константина Суцо, комуто билъ казалъ, между другото, че той е много щастливъ, загдето особени и чужди на него обстоятелства го накарали да му прости. Константинъ Суцо се отказва навѣрно отъ сега нататъкъ отъ всѣкаква опозиция противъ княза и г. Дашкова. Ето единъ отъ туя успѣхи, които продължителната безнаказаность осигурява понѣкога на г. руския консулъ въ Букурещъ.

[ib., Consulat de Bucarest, № 137; сжщо Hurmuzaki, XVII, стр. 1028, 1029].

XIII.

Рапортъ на Билкокъ до Княза, съ които се препращатъ показанията на Дешу.

Букурещъ, 30 октомврий, 1844 г.

. . . .

Следъ много мжчнотии, азъ можахъ да се снабя съ показанията, които осждениятъ Дешу направилъ предъ Дивана; имамъ грижата да ги приложа къмъ този рапортъ. Тукъ се носи слухъ отъ два дена насамъ, че този нещастникъ внезапно се побъркалъ.

[ib., Consulat de Bucarest, № 137; сжщо Hurmuzaki, XVII, стр. 1070].

XIV.

Писменитѣ показания на Дешу предъ сжда за заговора отъ 1843 г., както и за бунта въ Телега.

Въпросъ. — Понеже мнозина затворници единодушно те сочатъ, че си ржководилъ бунта въ солницитѣ, въ съучастие съ Вулка (= Вълковъ), у когото се намѣри барутъ, и че нападението на офицеритѣ е станало въ стаята, и че отъ всичко това следва, че ти знаешъ за тая работа, кажи ни истината за съучастничеството и за всичко, което ти не иска да признаешъ предъ комисията.

Отговоръ. — Нищо не зная. Зная само, че затворникътъ Васили избѣга преди 2 седмици съ своя братъ, следъ като строшиха оковитѣ си. Тѣ бѣха заловени отъ войницитѣ. Азъ имъ казахъ, че тѣ ще бждатъ застреляни, загдето разбиха затвора, за да избѣгатъ въ Турция, отгдето тѣ сж се завърнали въ Влашко, за да упражняватъ отново тѣхнитѣ кражби. Тѣ ми отговориха тогазъ: „Вие не сте по-добъръ отъ насъ, защото вие искате да направите бунтъ въ Плоещъ и Зимнича". — Но отгде знаете вие това? — „Защо вие тогазъ сте затворенъ съ насъ?"

Що се отнася до офицеритѣ, тѣ идваха всѣки день при менъ да играятъ на карти. Бѣше недѣленъ день, азъ бѣхъ неразположенъ и мошиерътъ Сотиръ, който ме намѣри въ моята стая, ме покани да излѣземъ и подишаме малко чистъ въздухъ. Азъ отидохъ до казармата. Привечерь, офицеритѣ ме повикаха при вратата на затвора и ме поканиха да играемъ на карти, а азъ се затворихъ въ стаята си. Следъ 1/4 часъ, чухме шумъ и внезапно затворницитѣ връхлетѣха на моята врата, разбиха я и ни подгониха. Отъ тамъ азъ отидохъ въ казармата съ часовоя. Офицеритѣ, следъ като се спасиха, ме повикаха, и азъ се показахъ; тогазъ именно войници, смѣтайки, че азъ съмъ единъ отъ бѣгълцитѣ, се прицѣлиха съ пушкитѣ къмъ менъ, но офицеритѣ ме защитиха.

Що се отнася до Вулка (= Вълковъ), нѣмахъ нищо общо съ него и само нѣколко пжти го поканихъ да обѣдва съ менъ.

Когато бѣше тукъ князъ Милошъ, азъ отидохъ при него съ г. Константина Суцо въ неговото имение въ Герещи. Следъ като си говориха помежду си, г. Суцо каза на Милоша: „Азъ заминавамъ за Гърция, но всички ваши нареждания за изпълнение давайте ги на Дешо." На заминаване азъ попитахъ г. Суцо, каква ли нужда ще има Милошъ отъ менъ, и той ми отговори, „че може би ще ме накара да мина отвждъ Дунава, за да му улесня нѣкои работи, защото мисля, че той има известни надежди."

Следъ като се завърнахъ въ Букурещъ, г. Суцо замина за Гърция, и азъ като нѣмахъ никаква кѫща тукъ, заехъ една стая отъ хана Манукъ (сегашния = хотелъ Дачия). Случайно единъ търговецъ дойде и зае другото легло въ стаята, и ние завързахме приятелство. Той започна да ми се разкрива и ме натовари да му намѣря едно лице, което да изпрати въ Нишъ въ България, чиито жители възстанали; да го изпрати, за да каже на последнитѣ да се държатъ още 40 или 50 дни, защото единъ таенъ членъ отъ договора гласи, че въ срокъ отъ 14 години България трѣба да се издигне въ княжество и че Русия съ нота е поискала отъ Портата да усмири тая страна (провинция) въ срокъ отъ 36 дни съ всички срѣдства, които смѣта за необходими, ако не желае да види да пристигнатъ тамъ руски войски. Прочее, азъ намѣрихъ едного на име Петри, който се съгласи за 25 дуката, и двамата заминаха; незная, обаче, дали заминаха за България или другаде.

Единъ другъ търговецъ се представи въ нашия окрѫгъ, за да купува царевица; ту казваше, че идва отъ Враца, ту отъ Търново. Той ми каза, че планътъ въ Ибраила не успѣлъ, че орѫжие и пари сѫ отишли напразно; и сега, той добави, имаме други планове: „Мнозина сѫ събрани въ Рахово, но нѣмаме разбрани хора, ако намѣримъ хора за командуване, ние сме готови, и Русия ще даде заповѣдь на своитѣ войски да минатъ Прутъ и да ни дойдатъ на помощь, въ случай, че ние бѫдемъ победени отъ турцитѣ. Въ противенъ случай, ние стоимъ на позициитѣ. Ние имаме сѫщо едно заявление до Султана; отъ една страна, ние възставаме, а отъ друга, искаме отъ Султана правда. Въ всѣки случай, ние имаме нужда отъ Влашко, понеже, ако Богъ ни помогне и щастието ни се усмихне да имаме князъ, ние смѣтаме да искаме отъ Влашко единъ шефъ, защото помежду ни нѣмаме нито единъ човѣкъ, способенъ да управлява.

Ето всичко, което зная.

[ib. Turquie, Bucarest, III, 1844—1846; сѫщо Hurmuzaki, vol. XVII, стр. 1030].

XV.

Указа на привременното правителство презъ революцията отъ 1848 г. за освобождението на политическитѣ затворници въ Влашко.

Въ името на ромънския народъ
Правда, Братство
Привременното правителство

Тъй като революцията отъ 11/23 юний, въ която нѣма човѣкъ, който да не е взелъ участие, доказа, че цѣлата нация е страдала подъ миналото правителство;

Тъй като, когато нацията страда подъ най-тежъкъ гнетъ, подъ който конспирира за свобода, е истински синъ на нацията, нареждаме:

Всички политически арестанти отъ монастири, затвори и солници сж свободни. Сжщо и всички провинени или подозрени въ събитията отъ революцията отъ 9—11 юний.

Г. директорътъ на затворитѣ се умолява да тури веднага въ изпълнение настоящия указъ.

Временно правителство: Неофитъ, Унгровлахийски
Митрополитъ, Г. Скурти.

Главни секретари:
Н. Бълческу, Й. К. Брътияну,
А. Г. Голеску, К. А. Росети.

№ 21
1848 г., юний 16.

[Ориг. въ министерството на вжтр. работи, dos № 271, публикуванъ на стр. 618 отъ „Anul 1848 în Principatele Române“, t. I, Bucureşti, 1902]

XVI.

Дирекцията на затворитѣ до министерството на вжтрешнитѣ работи праща списъкъ на затворницитѣ българи отъ Браила, подлежащи на освобождение.

Съгласно указа на Временното правителство подъ № 21, полученъ въ преписъ заедно съ вашето писмо подъ № 3156, подписаниятъ има честь да приложи при настоящето списъкъ на затворницитѣ, които се намиратъ въ затворитѣ на княжеството по политически причини. Тия, на брой 17 души, сж всички, които фигуриратъ по Браилското дѣло отъ 1843 г. и нѣматъ никаква друга вина. По поводъ революцията отъ 9 и 11 того не се намира по затворитѣ нито единъ задържанъ.

Директоръ на затворитѣ: (п.) Флореску.
Началникъ на бюро: (п.) Чеаликъ.

№ 1433
17 юний, 1848 г.

*

Поименен ъ списъкъ на затворницитѣ, намиращи се изъ разнитѣ затвори на княжеството по политически причини.

Солницитѣ Телега

1. Василе Вълку, 2. Барбу Димитру, 3. Александру Димитрие, 4. Тънасе Стояновичъ, 5. Димчеа синъ Андрей Брутару и 6. Думитру синъ Стоянъ.

Окнеле Мари

7. Никола Филиповски, 8. Петре Ивановичъ Гаровъ, 9. Паня Градинару, 10. Георги синъ Думитру, 11. Нену Калдърару, 12. Желѣзко синъ Петре Брутару, 13. Иванчеа Константинъ Папазолу, 14. Петре Колеа Морару, 15. Ставри синъ Ионъ Греку, 16. Щефанъ Ангелъ.

Монастиръ Мотру.

17. Аедрей Дешу.[1])

1. Цвѣтко синъ Трифу отъ Русе умрѣ въ солницитѣ Телега презъ 1842 г., 2. Велку Пиетросъ отъ Браила умрѣ въ солницитѣ Телега презъ 1843 г., 3. Думитру Меновичъ умрѣ въ солницитѣ Телега презъ 1843 г., 4. Георги Веселинъ умрѣ въ солницитѣ Телега прѣзъ 1842 г., 5. Оста Иванъ синъ Андрей Плъчинтару умрѣ въ солницитѣ Телега презъ 1846 г., 6. Иванчеа Дрългою Кръчмара умрѣ въ 1845 г., 7. хаджи Василе Михаиловичъ умрѣ въ солницитѣ Телега въ 1844 г., 8. Себе синъ Сава Еосху умрѣ въ солницитѣ Телега презъ 1844 г., 9. Щефанъ Рошу Плънъмару умрѣ въ солницитѣ Телега презъ 1845 г., 10. Станчу Радовичъ умрѣ въ солницитѣ Телега презъ 1844 г.

[ориг. ib., публикуванъ на стр. 629 и 630 отъ „Anul 1848 în Principatele Române“, t. I.]

XVII.

Държавниятъ секретариятъ до министерството на правосѫдието иска сведения за Василъ Вълковъ.

По височайшата заповѣдь държавниятъ секретариятъ има честь да покани почит. Департаментъ да благоволи и даде незабавно точни сведения за престѫплението извършено отъ единъ Вълку, който е билъ сѫденъ презъ 1843 или 1844 г., какво наказанието му е било наложено съ присѫда, намалено ли е било това наказание отъ Негово Височество бившия князъ Георги Бибеску, какво е било това намаление и, ако се намира понастоящемъ свободенъ, на какво основание е оставенъ.

№ 329
година 1850, януарий 27.

[Arh. St., Min. Iustiţiei dos. № 2420/1843, Fila 280]

---

[1]) Всички тия 17 българи полит. затворници сѫ били освободени, съгласно указа на Временното правителство подъ № 33 отъ 19 юний 1848 год., публикуванъ заедно съ списъка на затворницитѣ въ Ром. držж. вестникъ „Foae Offiţială“, бр. 33 отъ 24 юний, 1848 г. Вж. сѫщо „Anul 1848 în Principatele Române“, t. I.

Между умрѣлитѣ 10 полит. затворници четирима сѫ отъ осѫденитѣ по бунтоветѣ въ Браила презъ 1841 и 1842 г.

XVIII.

Указъ на влашкия князъ отъ 1851 г. за екстернирането на 17-тѣ заговорници отъ Браила, амнистирани презъ революцията отъ 1848 г.

Ние Барбу Димитрие Щирбей по божия милость
князъ и владѣтель на цѣлата влашка страна.

Като имаме предвидъ присѫдата на Върховния и Криминалния Дивани отъ 1844 г. подъ № 5, съ която едни се оправдаватъ, други се предоставятъ на помилване на владѣтеля, а останалитѣ се признаватъ за истински комплотисти, решени „да извършатъ бунтъ въ градъ Браила, да отровятъ гарнизона отъ тоя градъ и да убиятъ всички, които биха се опитали да се възпротиватъ на тѣхния планъ, и следъ това да минатъ отвѫдъ Дунава“, осѫжда на 15-годишенъ затворъ въ солницитѣ следнитѣ 17 души (следватъ имената, които сѫ упоменати въ документа XIII);

Като имаме предвидъ владѣтелския указъ отъ 26 априлъ 1844 г. подъ № 144, съ който се утвърждава поменатата по-горе присѫда;

Като взехме подъ внимание бунта, извършенъ презъ августъ 1844 г. отъ страна на нѣкои отъ горепоменатитѣ, намиращи се въ затвора на солницитѣ Телега, както и присѫдата на Съединенитѣ Дивани, съ която, признавайки ги като бунтовници и вършители на разбойническо дѣло чрезъ нараняване и убийство, „осѫждатъ се на смъртно наказание“;

Като имаме предъ видъ княжеския указъ отъ 16 октомврий 1844 г. подъ № 464, съ който смъртното наказание се отмѣнява съ доживотна каторжна работа;

Като узнаваме сега, че повечето отъ горепоменатитѣ, възползувани отъ свалянето на законната власть презъ 1848 г. въ времето на смутоветѣ, се освободиха отъ солницитѣ и отъ тогава скитатъ изъ княжеството, за гавра на законитѣ и за скандалъ на страната, налагаше ни се дългъ да ги пратимъ въ затвора, за да излежатъ наказанието, но желаейки да се ограничимъ въ туй, което непремѣнно изисква осигуряването на реда и спокойствието на страната,

Заповѣдваме на Департамента на вѫтрешнитѣ работи, щото веднага да нареди до столичната префектура и окрѫжнитѣ управления, въ срокъ отъ 6 седмици горепоменатитѣ да бѫдатъ изпѫдени задъ граница, безъ право да се връщатъ въ княжеството.

Изпълнението на настоящия указъ възлагаме на шефа на Департамента на вѫтрешнитѣ работи.

(следва подписътъ на князя)

№ 1527
г. 1851, октомврий 8.

[Arh. St., dos. id, fila 283]

XIX

АТЕСТАТЪ

за първото бойно знаме съ български надписъ, подарено отъ Василъ Вълковъ презъ Кримската война.

Въ днитѣ на Негово Величество Императора Всеросийски Николая I, всемилостивия покровитель на българитѣ, въ лѣто Господне хилядо осемстотинъ петдесеть и четвърто на 28 мартъ, день недѣля, на седемнадесетия день отъ превзимането на Мачинъ отъ рускитѣ войски, господинъ капитанъ Василъ Петровичъ Вълковъ, роденъ въ Котелъ, България, съ съизволението на Негово Превъзходителство генералъ-майоръ Сергия Гавриловичъ, кавалеръ на много ордени, главенъ командантъ на милицята въ Мачинъ и Браила, направи за българския народъ, за да се освети и тържествено издигне, българско знаме. Днесъ, въ черквата на Мачинъ, съ храмъ Св. Апостоли Петъръ и Павелъ, стана тържествено осветяване на знамето, при служенето на тѣхни свещеничества Иеромонахъ Теодоси, Иерей Маринаке Димитриевичъ, Иерей Марно Стоеновичъ, въ присѫтствието на военния комендантъ на Мачинъ, майоръ Бержинский, заедно съ всички военни служащи и граждани.

Емблемитѣ на националното знаме сѫ: отъ една страна бѣлъ кръстъ на червено поле, а до него изправенъ лъвъ съ надписъ отгоре: „Богъ съ нами! Дръжте братя за вѣра и отечество“! На другата страна изобразенъ Св. Георги, а отгоре другъ надписъ: „Да живѣе покровительтъ нашъ Великиятъ императоръ Николай Павловичъ!“ На края другъ надписъ: „I-ия български павильонъ 1854 г. януарий!“

За да се помни навѣки, състави се настоящиятъ атестатъ въ три автентични екземпляра, отъ които единиятъ ще се даде на Негово Превъзходителство генерала, за да го препрати въ руското министерство, другиятъ ще се даде на дарителя въ знакъ на почить и признателность, а третиятъ ще се съхранява въ . . . .

Мачинъ, 1854 г.

(Подписали)

Иеромонахъ Нил. Гавриловичъ.
Иеромонахъ Теодосие
Иеромонахъ Маринаке Димитровичъ
Иерей Минко Стоеновичъ
Василе Вълковъ
Боби Лазаровичъ
Секретарь: Николай Ивановъ Бастуровъ

Минчо Влади, Алекси Д. Сакули, Йованица Ивановъ, Йорданъ Калинъ, Хаджи Радукану Вълковичъ, Николай Вълчйовъ, Крумъ Върбиновъ, Хр. Георгиевичъ.

(м. п.) Командантъ на Мачинъ (п) С. Гавриловичъ.

[Преводъ отъ ром. преводъ, извършенъ отъ А. Савичъ и помѣстенъ на стр. 152—154 отъ „Memoriile căpitanului Vasile Vîlcof“, Brăila, Typografia „Univea“, 1872.]

XX.

Смъртниятъ актъ на Василъ Вълковъ.

Браилско Кметство
Регистъръ за гражданското състояние
за умрѣлитѣ.

№ 1266
Василъ Вълковъ

Хилядо осемстотинъ осемдесеть и втора година, месецъ декември, день седемнадесети, часа единадесеть преди обѣдъ,

Смъртенъ актъ за Василя Вълковъ, православенъ, на деветдесеть-годишна възрасть, по професия рентиеръ, жененъ съ г-жа Щефана на шестдесеть и три години, живущъ на ул. Букурешъ № 5, синъ цвѣтъ, умрѣлъ вчера, четвъртъкъ, на шестнадесети този мѣсецъ въ петь часа следъ обѣдъ, въ Браила, въ кѫщата на своето семейство. Настоящата декларация ми се направи отъ г-да Христаки Д. Иконому на четиридесеть и четири година, по професия рентиеръ, живущъ на ул. Луминей, цвѣтъ синъ, и Михелъ Крайселъ на петдесеть и четири години, по професия лѣкарь, живущъ на ул. Фрумоаса, цвѣтъ синъ, които, служейки като свидетели, следъ като имъ се прочете този актъ, подписаха го заедно съ насъ и съ г. Никола Йонеску на тридесеть и деветъ години, по професия медикъ, градски лѣкарь, който констатира този смъртенъ случай.

Съставенъ отъ насъ Йоанъ Стълпеану, чиновникъ по гражданското състояние на Браила.

(п. п.) С. Д. Иконому
М. Крайселъ
Д-ръ Н. Йонеску

Чиновникъ: Й. Стълпеану

[Оригиналътъ въ архивата на Браилското кметство].

ВЕСТИ И ОЦЕНКИ.

Черно море.

Отъ М. Фасмеръ[1]

Ако направимъ прегледъ на древнитѣ и сегашнитѣ морски имена, ще видимъ, че моретата могатъ да се назоватъ: 1) по своето качество, напр.: Mare magnum „Велико море“, Mare Congelatum „Замръзнало море“, Oceanus glacialis „Ледовитъ океанъ“, 2) по своето положение, напр.: Mare superum „Горно море“ или Mare inferum „Долно море“, ἡ ἔξω θάλαττα „Външно море“ или ἡ ἔσω θάλαττα „Вжтрешно море“, Προποντίς „Предморие“ или ἡ πρὸ τοῦ Πόντου τοῦ Εὐξείνου θάλασσα „Морето предъ Гостоприемното море“[2]), 3) по името на страна, градъ или народъ: Sinus Arabicus „Арабски заливъ“, Sinus Persicus „Персийски заливъ“, Mare Ionium „Ионийско море“, Mare Germanicum или Cimbricum „Германско или Кимбрийско море“, Rigaer Meerbusen „Рижки заливъ“, 4) по своята боя: Mare rubrum или Ἐρυθρὰ θάλασσα „Червено море“ и т. н. т. (срн. материяла у Forbiger Handbuch der alten Geographie II и Eberh. Schrader, Abh. d. preuss. Akad. 1887, philos.-hist. Kl., стр. 169 и сл.)

Между тия прозаични имена прави особено странно впечатление названието на Πόντος Εὔξεινος „Гостоприемно море“. Нито въ старитѣ, нито въ новитѣ езикови стадии съмъ срѣщалъ другаде подобно поетическо название. Това ме заставя да подиря едно особено обяснение за неговата поява. Възъ основа на самата антична традиция у Плиний NH. VI, 1 се казва: Pontus Euxinus antea ab inhospitali feritate Axinus appellatus „Гостоприемното море, наричано по-рано Негостоприемно поради негостоприемната му дивость“, а у Овидия, Tristia III c. 13, v. 27 и сл.: Pontus, Euxinus falso nomine dictus „Морето, наричано съ лъжливо име Гостоприемно“ и V c. 10, v. 13: Euxini mendax cognomine litus“ „Брѣгътъ на Евксина, що лъже съ своето прозвище“. Найсетне у Овидия Tristia IV, c. 4, v. 55 и сл. се казва: Frigida me cohibent Euxini litora Ponti: dictus ab antiquis Axenus fuit „Страшниятъ брѣгъ на Гостоприемното море ме задържа: то бѣ назовавано отъ древнитѣ Негостоприемно“. Въ гръцки извори се споменя името Ἄξεινος у Пиндара, Еврипида, Страбона и др. Срн. цитатитѣ у Latyschew, Scythica et Caucasica I 111, 324 и 345. Освенъ това името Ἄξεινος за означаване на Черно море е засвидетелствувано у мнозина по-сетнешни писачи. А названието Εὔξεινος се срѣща толкова често, че е излишно да се навеждатъ за това цитати. Възъ основа на казаното по-горе за имената на моретата, смѣтамъ, че имамъ основание да схвана Ἄξεινος „Негостоприемното море“ като народна етимология, и да произведа това име отъ ирански, гдето долавямъ неговия изворъ въ авест. aχšaēna- „тъменъ“ (вж. Bartholomae Altiran. Wörterb, s. v.) И тъй като иранското āe се предава и другаде на гръцки съ ει, напр. въ παράδεισος „градина“ отъ иранското pairidaēza, — то това обяснение не се натъква на фонетични мѫчнотии. Сематологично, обаче, то има предимството, че осигурява за името на Черно море значение, което му се дава въ много езици. Срн. съпоставкитѣ у Egli, Nomina Geographica^2, стр. 375. А понеже скитски езикъ сега се счита изобщо за ирански, то трѣбва да приемемъ, че Черно море се е назовавало на скитски *zrayo (или zrayas) aχšaenam „Тъмното море“. И, действително, първата половина на това предполагаемо название съответствува на старата дума sarajas, употрѣбявана въ финскитѣ народни умотворения за означение на морето, която Setälä въ Thomsen-Festschrift (1912), стр. 188—191 обяснява съ иранското zrayas „море“ и проследява чакъ въ езика на вотякитѣ, сирйенитѣ и остякитѣ.

---

[1] Статията е написана на нѣмски и напечатана въ Acta et Commentationes Univ. Dorpat. I, 1921, стр. 3—6.

[2] Съ това се означава днешното Мраморно море.

Даденото тукъ тълкуване се подтвърждава отъ факта, че иранското aχšaēna — се е запазило и до день днешенъ въ всички ирански езици. Срн. срѣдноперс. χašin, новоперс. χešīn, шигн. šoin, сарикол. χ́oin, афг. šin, кюрдски χešin, šin, осетски äχsinäg „гължбъ и т. н. Срн. Bartholomae, Altiran. Wörterb., s. v., Hübschmann, Osset. Etymol. s. v., ZDMG XXXVIII 427 и сл., Horn Neupers. Etymol. 109 s. v., Tomaschek, Pamirdial. 813 и сл., BB VII 204, Geiger, Afghan. Etym. 188. При това тая иранска дума се срѣща и въ географски имена. Срн. Tomaschek у Pauly-Wissowa V, стр, 1688 и Hübschmann ZDMG XXXVIII 427 и сл. Значението на думата се колебае между „тъменъ“, „синьочеренъ“ и „синь“.

Иранската етимология на Πόντος Ἄξεινος се подкрепя още и отъ това, че Черно море се назовава у древнитѣ „Скитско море“, както ни показва Σκυθικὸς πόντος у Теокр. XVI 99, Scythicus pontus у Лукана и Авсония (вж. Latyschew, Scythica II 146 и 315), Pontus Scythicus въ Сенековата трагедия Агамемнонъ, ст. 66 и сл., Scythicum fretum у Овидия и Марциала (Latyschew, ц. кн., II 86, 89 и 226). Тъй сѫщо названието Sarmaticus Pontus и Mare Sarmaticum „Сарматско море“, съ което се означава Черно море у Валерия Флака (Latyschew, ц. кн., II 214), Овидия и Марциала, подкрепя това тълкуване.

Синьочерната, resp. черна боя на Черно море е правила дори на древнитѣ впечатление. Авиенъ говори за Vaga glauci marmora Ponti „просторната повърхнина на синкавото море“ (срн. Latyschew Scythica I 181), Сенека въ Агамемнонъ, ст. 66 и сл. споменя Euxini caeruleae aquae „тъмносинитѣ води на Евксина“ (у Latyschew, ц. кн., II 143), а Еврипидъ говори вече, въ Ифигения въ Тавр., ст. 107, за Πόντος μέλας „Черно море“. За отбелязване сж и думитѣ, съ които завършва казачката оплакването надъ трупа на собствения си мжжъ въ Гоголевата Страшная Месть, гл. IX: „Ты посинѣлъ, какъ Черное море.“ Пъкъ и на модерния пжтникъ ще се покаже названието „синьочерно“ подходно за Черно море. Въ случая мога да се позова не само на своитѣ собствени впечатления, но и на Бедекера за Русия[7], стр. 390, който, безъ да му е известна иранската етимология, твърди: „Черно море оправдава понѣкога своето име чрезъ синьочерното обагряне на своята вода . . .“

Отъ горното става ясно, че тълкуването отъ ирански би било състоятелно дори и въ случая, че иранската дума би означавала първоначално „синьочеренъ“. Етимологично, обаче, тя значи „черенъ“ (срн. Bartholomae, Altiran. Wörterb., s. v.). Ако, обаче, се излиза отъ значението „черенъ“, то се получава название, което сематологично съвпада съ разпространенитѣ почти у всички народи имена на това море. Впрочемъ, и въ новогръцки то се нара Μαύρη θάλασσα „Черно море“.

Ако може да става дума за нѣкакъвъ езикъ, който би билъ предразположенъ да възприеме чуждата дума aχšaēna-, то такъвъ би билъ въ случая гръцкиятъ. Тъкмо именно въ йоническия, който по Черно море е билъ най-разпространенъ отъ всички гръцки диалекти, е сжществувало прилагателното ἄξεινος „негостоприеменъ“, съ което тя е съвпаднала звуково. Но сжщо тъй е ясно, че тая дума, следъ като е била веднажъ възприета, е трѣбвало да претърпи по-късно въ гръцки известна промѣна. Ако нѣкое море е важело за негостоприемно, то това обстоятелството би трѣбвало да възспре моряцитѣ да пжтуватъ по него, пъкъ и сжщевременно употрѣбата на името Πόντος Ἄξεινος „Негостоприемно море“ би трѣбвало да предизвика у моряцитѣ страха, че морското божество би си отмъстило на тѣхъ за това не ласкаво название. Тъй промѣната на ἄξεινος „негостоприеменъ“ въ εὔξεινος „гостоприеменъ“ — на евфемистична почва — е вече сама по себе си разбираема. По тоя начинъ е било поласкано морското божество и сж били успокоени боязливитѣ моряци. Единъ другъ поводъ за преименуването на „Негостоприемното море“ е билъ културниятъ подемъ, който Черноморското крайбрѣжие е дължало на гръцкитѣ колонии.

И тъй азъ считамъ — за да предамъ накратко резултата на това изследване — гръцкото име на Черно море за народно-етимологично преправяне на едно иранско название.

Два турски документа отъ 16. и 17. вѣкъ изъ Самоковско.

У жителя отъ с. Говедарци — Самоковска околия — Мито Бързановъ се намиратъ два турски документа (оригиналитѣ и преводъ) отъ 16. и 17. вѣкъ. Въ единия отъ тѣхъ се опредѣлятъ границитѣ на пасбището на селото Пеклилеръ, а въ другия, който е продавателенъ актъ, се опредѣлятъ границитѣ на пасбището, което самоковскиятъ житель Мусли паша продава на жителитѣ отъ с. Доспей.

И двата документа сѫ добре запазени и сѫ писани върху пергаментна хартия. Първиятъ отъ документитѣ е преведенъ презъ 1882 год. отъ д-ръ Т. Иванчовъ, тогавашенъ драгоманинъ при турското консулство, а вториятъ — презъ 1900 год. отъ известния преводачъ на турски документи Д. Ихчиевъ.

Тѣзи два документа сѫ интересни, преди всичко, за историята и топонимията на покрайнината по долината на Черни Искъръ. Следъ време, може би, тѣ ще изчезнатъ, ето защо необходимо е, не само тѣзи два, но и всички подобни документи, пръснати и изъ други селища, да се издадатъ, стига преводитѣ да сѫ задоволителни.

Първиятъ документъ въ преводъ гласи следното:

Забелязватъ се границитѣ на пасбището (яйлъка), познато подъ названието Пеклилерско пасбище, преди това Самоковски окрѫгъ. Едната му страна е Кюлли-дере, едната му страна дерето Къркумъ, едната му страна Кюмюрджийския пѫть, и отъ тамъ въ Карвакѫ, едната му страна вехтия (стария) Касабалъкъ (Казалъкъ) и въ надарския синуръ, по билото до голѣмия камъкъ и отъ тамъ да отиде до Искъра, свършва на мѣстото си. Пограничното съ тия граници пасбище, като остана неработено и въ почивка (коли ве муаталъ) и като има лице, което да заслужава тапия, като поиска и пожелае забелязаното пасбище нѣкой-си на име Рюсулъ (или Рисулъ) отъ Пеклилерската община, съобразно съ царския законъ, взе се право за тапия петь стотинъ акчи и се даде на рѫката му актъ (темесюкъ), така щото, като плаща всѣка година законния му десятъкъ и другитѣ му права, никой отвънъ да не се намѣсва и да не се противи на притежателството му.

Написа се въ началото на месецъ Мухаремъ-юлъ-Харамъ 990 год. (1582).

Самоковъ. Печатъ. Лутфуллахъ-Раджи

Преводътъ на втория документъ гласи:

Пасбището (яйлъкъ), притежавано отъ Самоковския житель Мусли-паша, разположено въ мѣстностьта Топанковица, разположено въ планината Ерлие, подчинено на Самоковския окрѫгъ отъ селата на вакуфа за джамията и шкарета, които е учредилъ Кара-Мустафа-паша въ чекбузъ, пасбище, погранично отъ мѣстото, гдето се смѣсва рѣката Лѫкатица съ . . . Одринъ, отъ тамъ до где се отиде до бѣлия камъкъ (акъ таши), отъ тамъ догде се отиде до виднището Махичица, отъ тамъ по реда на Тузла-пояса догде се смѣси съ Искъра. Едната четвърть отъ това си пасбище продадохъ съ истинска продажба за четири хиляди и петстотинъ акчии на християнитѣ отъ махлата Доспей — Самоковски окрѫгъ. Като поискаха позволително писмо отъ притежателя на земитѣ и съобразно Царския законъ, като заплатиха вакуфския ресимъ, написа се и се даде на рѫцетѣ имъ настоящия темесукъ, когато ефендиитѣ, подъ надзора на които подлежи да го признаятъ за истински и да имъ издадатъ Шериатски-Ходжетъ.

21 день отъ месецъ Шабанъ 1065 год. (1656).

Подписалъ: Мехмедъ Мустафа

Въ първия документъ се описватъ, както вече ясно се вижда отъ самия документъ, границитѣ на пасбището на Пеклилерската община, която по-рано е било къмъ Самоковски окрѫгъ. Ге се намирало с. Пекликлеръ, което, вѣроятно, се е състояло отъ нѣколко кѫщи или колиби, не е известно; но отъ акта личи, че това планинско селище се е намирало близо до изворитѣ на Черни-Искъръ, къмъ който край именно съвпадатъ и повечето отъ имената, които ограничаватъ продаденото пасбище. Границата на това пасбище започвала отъ Кюлли-дере, сега неизвестно, и е стигала до дерето Къркумъ. Сега нѣма дере (долина) съ подобно име, но името се е запазило въ неголѣмото плато и до него дълбокъ долъ, на 8 клм. западно отъ с. Говедарци до Павловичката планина, известно подъ името Кръкъмо. Границата по-нататъкъ не може да се опредѣли, тъй като Кюмюрджийскиятъ пѫть не е известенъ, както не е известно, где се намиралъ Карвакѫ. Вехтиятъ Касабалъкъ, може би, да отговаря на градището и до него селище въ сегашното „Овнарско“, на 7 клм. юго-западно отъ Говедарци, гдето е дворецътъ на Н. В. Царя. Отъ вехтия Касабалъкъ границата е отивала по надарския синуръ и по билото до Голѣмия камъкъ и е стигала до Искъра. Надарскиятъ синуръ, т. е. границата съ Надарица, е минавалъ западно отъ днешната обширна мѣстность между двета Лопушници, на 5 клм. западно отъ Говедарци, позната съ името Надарица. Тукъ на това мѣсто личатъ голѣми развалини отъ селище-градъ, чийто обитатели, ако се сѫди по грамаднитѣ купища згурия, по двата брѣга на рѣкитѣ, и възъ основа на запазеното предание между населението, сѫ се занимавали съ рударство и сѫ добивали желѣзо. За това ни подсѣща и името Кюмюрджийски пѫть, който, споредъ положението на мѣстото и редътъ въ описване на границитѣ, се намиралъ по-горе и на югозападъ отъ Надарица. Безспорно, презъ 1582 година, този градъ ще да е сѫществувалъ; това показватъ не само градежитѣ отъ развалинитѣ, които се отличаватъ по начинъ на строежъ отъ българскитѣ градежи отъ преди падането ни подъ турцитѣ, но и обстоятелството, че ако селището би изчезнало, въ документа не би ставало въпросъ за „надарски синуръ“, т. е. граница на землището на Надарица. Отъ друга страна, знаемъ, че рударството въ цѣлия този край, а, заедно съ това, и производството на желѣзо въ турско време е било силно развито, докато за периода отъ преди робството нѣмаме никакви сигурни данни. По тѣзи съображения именно може съ сигурность да се допуска, че Надарица е сѫществувала, като голѣмъ рударски центъръ презъ 16. и 17. вѣкъ, а това се потвърждава и отъ втория документъ, въ който се споменува и едно виднище, чиито следи и сега се намиратъ наблизо до Надарица. Где е Голѣмиятъ камъкъ и где точно до Искъра отива границата, не може да се установи точно, но може да се догади. Ако приемемъ вехтия Касабалъкъ за Овнарското, то надолу по права линия точно на северъ се минава по билото на склона и западно отъ вливането на р. Лопушница въ Искъра на 2 клм. тази линия се е пресичала съ Искъра.

Така очертаното пасбище, което се е намирало, споредъ изложеното по-горе, на дѣсния брѣгъ въ началото на Черни Искъръ, е било продадено на нѣкой си Рюсулъ, или Рисулъ отъ Пеклилерската община. Името на купувача не е турско, нито пъкъ българско, по окончанието „ул“, може да се приеме, че това ще да е билъ нѣкой цинцаринъ, който е ималъ стада, и, следователно, се е нуждаелъ отъ пасбище, „въ което никой отвънъ да не му се намѣсва“.

Пасбището, за което се говори въ втория документъ, е било притежание на самоковския житель Мусли-паша и се е намирало въ Топанковица, а последната е била разположена въ планината Ерлие, подчинена на Самоковския окрѫгъ. Въ този пасажъ сѫщо така идва на помощь топографската номенклатура. Името Топанковица и до днесъ е запазено въ голѣмата мѣстность, сега ниви, ливади и гори, която се простира покрай лѣвия брѣгъ на р. Черни Искъръ на едно протежение 8-9 клм. нагоре, отъ вливането на р. Лѫкатица въ Искъра, срещу с. Говедарци. А Топанковица, или както сега населението я изговаря Тапанковица, се намира, или по-право казано, съставя часть отъ така наречения Доспейски баиръ, или както е ясно, споредъ документа — Ерлие, име, което вече никой не знае.

Това пасбище, което е съставяло часть отъ вакѫфа, учреденъ още отъ Кара-Мустафа-паша, е започвало отъ мѣстото, гдето р. Лѫкатица се смѣсва съ . . . (тукъ въ оригинала нѣколко думи сѫ зацапани и нечетливи). Рѣката Лѫкатица, която идва отъ къмъ Сепарево, като раздѣля на две половини Доспейския баиръ (планината Ерлие), точно срещу с. Говедарци отлѣво се влива въ Черни-Искъръ. Следъ това се споменува нѣкакво име Одринъ, сега неизвестно, отгдето границата отива до Бѣлия камъкъ, сега непознато, и отъ последния се стига до виднището Махичица. Махичица отговаря на днешното Матарчица, низина до лѣвия брѣгъ на р. Черни-Искъръ, на 5 клм. надъ Говедарци, срещу вливането на Лопушница въ Искъра. Че действително тукъ е било виднището Махичица, свидетелствуватъ и голѣмитѣ купове згурия, които се намиратъ на това мѣсто, което е само 500 метра далечъ отъ Надарица. Отъ тамъ границата върви по реда на Тузла-пояса, до като се смѣси съ Искъра. Коя мѣстность отговаря на Тузла-пояса, не може да се установи и едва ли ще отговаря на низината и долъ Сòлище северозападно отъ с. Сепарево (Дупнишко), тъй като последното е много далечъ и настрана отъ границитѣ на пасбището Тапанковица. Мусли-паша е продалъ една четвърть отъ пасбището си на християнитѣ отъ махлата Доспей, т. е. на селянитѣ отъ с. Доспей. И сега доспейци иматъ гори далечъ въ Рила, а тритѣ села Маджаре, Говедарци и донѣкжде Доспей-махла, чиито жители сж преселници отъ с. Доспей, иматъ по-малко земи.

Такива и много други документи, било преведени, или не, вѣроятно, има още много, които ще трѣбва да се прибератъ или публикуватъ.

В. Миковъ

Fr. Hibl. **Dějiny národa bulharského.** Díl I a II. (302 + 225 стр.) V Praze, 1930. Nákladem Historického klubu.

Чешката наука, която преди 55 години надари историческата книжнина съ българската история на К. Иречека, презъ изтеклата година я снабди съ нова история на нашия народъ, написана отъ починалия историкъ Ф. Хиблъ. Нуждата отъ такава не подлежи на споръ. Следъ Иречековата история, отдѣлни въпроси и цѣли епохи отъ нашето минало станаха предметъ на студии и монографии, а за нѣкои епохи се появиха и обемисти истории (на Флорински, Бъри, В. Златарски, Н. Милевъ, П. Никовъ и др.). Въ сжщото време изучвания по византийската история, както и по историята на сърби и румъни отидоха много напредъ; а тия изучвания тласнаха напредъ и българската история. Научното равнило на последната вече не е такова, каквото бѣ преди 55 години. Ето защо написването на нова цѣла българска история за по-широка публика е не само умѣстно, но дори наложително. Това може да извърши само човѣкъ, който, безъ да е предаденъ всецѣло на детайлно изучване на отдѣлни въпроси, познава добре предмета, за да може да се справя съ многобройни, често противоположни мнения по едни и сжщи въпроси, като се допитва до самитѣ извори. Такъвъ именно човѣкъ бѣ покойниятъ Хиблъ. Дали той, наистина, е правилъ за повечето въпроси потрѣбнитѣ допитвания, не може да се каже положително, защото и изворитѣ, и литературата по предмета сж посочени отъ него само сумарно. За нѣкой случай е явно, че той се е задоволилъ съ готови мнения. Така, за кесаря Хрелъ, той твърди, че билъ умрѣлъ отъ естествена смърть (I, 221), когато отъ надгробния му надписъ, напечатанъ въ книгата на Й. Ивановъ за Рилския монастиръ (стр. 145), се вижда, че той е билъ убитъ; за Османа Пазвантоглу казва, (II, 9) че се издигналъ, като надвилъ видинския паша съ помощьта на кърджалийска чета, когато обнародванитѣ отъ Д. Ихчиевъ турски документи, споменати отъ самия него, явно показватъ, че Пазвантоглу се е издигналъ съ поддръжката на еничеритѣ. Но, както и да е, компетентностьта на покойния историкъ не може да подлежи на споръ.

Още преди да излѣзе отъ печатъ 2-та часть на Хибловата история, нѣкои българи въ Прага обърнаха чрезъ вестницитѣ вниманието на българскитѣ читатели върху нея. У нѣкои наши книжовници дори се появи мисъль, тя да се преведе на български. Но наскоро следъ това, въ „Македонски Прегледъ“, г. VI, кн. I, проф. Л. Милетичъ, поради изказаното въ I ч. колебливо мнение по въпроса за народностьта на македонскитѣ българи, даде за нея строга и неблагоприятна оценка. Поради тѣзи противоположни мнения за Хибловата история, въ кржговетѣ на историческото дружество се изказа желание, да се направи за нея по-подробна оценка. Изложението отъ насъ по-долу е резултатъ на това желание.

*

Следъ увода, въ който, между друго, е даденъ кратъкъ географически прегледъ на българскитѣ земи, авторътъ е посветилъ една глава на предиславянската история на Балканския полуостровъ. Макаръ стегнато изложена, тя е добра. Но въ нея пеонитѣ погрѣшно сж отнесени къмъ илирийцитѣ, вм. къмъ тракийцитѣ (I, 20). Сполучливо е изложено и състоянието на тракийското население подъ римска власть и неговата романизация, както и търговията и занаятитѣ му следъ прекратяването на последната. Умѣстно е посочено, че на Балканския полуостровъ не е имало толкова едри римски стопанства, колкото въ Галия и Италия. Достатъчни сж и сведенията за нападенията на галитѣ, германскитѣ племена и хунитѣ; но за етнографската принадлежность на племената, които сж нападали Тракия следъ разпадането на хунската държава, не е казано нищо. Понеже преди това се говори за германски племена, читательтъ може да помисли, че страшнитѣ нападения сж били извършени отъ сжщитѣ — което не е вѣрно. Първоначалнитѣ жилища на славянитѣ и началото на преселването имъ въ полуострова сж освѣтлени добре. Вѣрно е изтъкнато и това, че мнимата мекость на славянитѣ („гължбовъ характеръ“) е романтична басня. Не е забравено и влиянието, което сж имали за закрепяването на славянитѣ въ полуострова борбитѣ на византийцитѣ съ перситѣ, а по-късно и съ арабитѣ (I, 40—42). Но намъ се вижда погрѣшно това, гдето авторътъ, като мнозина други, дири причината за преследването на българскитѣ славяни главно въ търсене на сгодни за работа земи (I, 43). Ако е въпросъ за плодородие, днешна Румъния стои дори по-добре отъ българскитѣ земи; но последнитѣ сѫ давали по-сигурна защита срещу азиятскитѣ скитници. Твърдението на автора, че Тракия била слабо засегната отъ славянитѣ (43), може да се отнесе само къмъ южната часть на последната, а не и къмъ северната.

Битътъ на славянитѣ по време на тѣхното преселване въ полуострова (стр.46-9) е обрисуванъ доста сполучливо. Хвалената едно време тѣхна обичь къмъ свободата вѣрно се обяснява съ слабата имъ културность. Езическата имъ вѣра е очертана предпазливо (51-2); но мисъльта, че вѣрването имъ въ Перуна не може да се докаже, не е права поне относно българскитѣ славяни, както показа вече Й. Ивановъ въ статията си „Культъ Перуна у южныхъ славянъ.“¹) За византийскитѣ крепости по дѣсния брѣгъ на долни Дунавъ авторътъ погрѣшно твърди, че се били одържали дълго време следъ заселването на славянитѣ (55). Противъ това твърдение говори, между друго, известието на Теофана за борбата на Константина IV Погонатъ срещу Аспаруховитѣ българи. Ако тия крепости да не сѫ били паднали, тѣ биха се опитали да помогнатъ на императора.

Племеннитѣ отношения между заселенитѣ на полуострова славяни, отъ които следъ време се образували двата родствени народа, българи и сърби, на стр. 45 и 131 сѫ очертани нѣкакъ колебливо. Подчертана е близостьта на българския и сръбския езикъ, а сѫ пренебрегнати различията, поради които, и безъ настаняването на туранскитѣ българи, двата народа щѣха да си бѫдатъ отдѣлни. Тази колебливость, която изглежда да е плодъ на желание, да се покаже, че македонцитѣ биха могли да се считатъ близки и на сърбитѣ, предизвика доста строгата присѫда за разглежданата книга отъ страна на проф. Милетича, за която споменахме. Последниятъ посочи, че мнението за близость на македонцитѣ и до сърбитѣ не е дори издържано добре. И наистина, то противоречи на повечето други мѣста въ книгата, гдето македонцитѣ сѫ посочени като българи (I, 120—1, 139, 189, 267, 270 и др.). Но въ втората часть на труда колебливото на гледъ мнение на автора е разяснено и показва, че строгата присѫда на проф. Милетича е била малко прибързана. На стр. 131 отъ тая часть, Хиблъ, като говори наново за близостьта между българския езикъ и сръбския, която прави, македонскитѣ говори да изглеждатъ по-близки до книжовния сръбски езикъ, отколкото долнонѣмскитѣ говори до нѣмския книжовенъ езикъ, — бележи, че при такава близость сърбитѣ „биха могли да считатъ македонцитѣ за свои, ако да не сѫществуваше въ действителность още по-голѣмо ези-

---

¹) Изв. отдѣл. рус. языка и слов. Импер. Ак. наукъ, т. VIII (1904), кн. 4.

ково сродство между македонци и българи“. Следъ това, откакъ напомня, че за въпроса, къмъ коя народность трѣбва да се отнесатъ едни или други населения, важи особено много тѣхното нарадостно съзнание, тѣхното собствено теготение къмъ една или друга страна, авторътъ пише: „А въ случая не може да има споръ, че македонскитѣ славяни, когато въобще сж се съзнавали като народъ, сж се признавали по езикъ и народность за българи, и то не само въ XIX в., но и въ миналото. Макаръ въ края на срѣднитѣ вѣкове Македония да минала подъ сръбско владичество, поменатитѣ славяни и презъ време на турското господаруване, както и въ предисръбско време всѣкога сж се наричали българи, па така сж бивали наричани всѣкога и отъ чужденцитѣ“. Между друго, той посочва титлата на охридскитѣ архиепископи, чиято областьь се е състояла главно отъ Македония — ἀρχιεπίσκοπος τῆς πάσης Βουλγαρίας καὶ Πρώτης Ἰουστινιάνης Ἀχριδῶν, както и титлата на сръбския царь — „царь на сърби, гърци, българи и албанци.“ Като напомня, че най-забележителни слависти — у чехитѣ К. Иречекъ и Нидерле — сж решили въпроса за македонцитѣ въ полза на българитѣ, Хиблъ свършва съ тия думи: „Вземемъ ли предъ видъ още и това, че македонскитѣ българи още отъ най-старо време сами сж се чувствували българи, че за такива сж бивали считани и отъ съседитѣ имъ и че най-после съ окончателното развитие на народностното съзнание сами, безъ принуждения и безъ изкуствени влияния сж се обединявали духовно и културно въ една народностна цѣлость съ другитѣ българи, — не може да има съмнение, че сръбскитѣ претенции сж съвсемъ безосновни и че македонскитѣ славяни трѣбва да се причислятъ къмъ българския народъ“ (II, 132—3). И наистина, въ по-нататъшното изложение авторътъ не говори за никакви сърби въ Македония. Поради така решително заетото становище по въпроса въ II часть на труда, колебливостьта на едно-две мѣста въ първата часть буди недоумение. Човѣкъ неволно е принуденъ да предположи, че въ казанитѣ мѣста се е намѣсила нѣкоя коректорска ржка.

Относно славянитѣ въ Гърция, авторътъ е взелъ срѣдно становище: приема, че сж били послявянени само югоизточниятъ Пелопонесъ, старата Ахая и Тесалия, а въ другитѣ области и славянитѣ сж живѣли смѣсено съ гръцкото население (I, 69). И за румънитѣ северно отъ Дунава той приема пакъ срѣдно мнение, именно, че часть отъ поримченото население се е запазило въ Трансилванскитѣ планини, а друга е минала отъ Балканския полуостровъ (I, 47). Това мнение, наистина, е най-приемливо. За неславянскитѣ българи авторътъ се е присъединилъ безрезервно къмъ почти общеприетото днесъ мнение, че тѣ сж били сродни съ хунскитѣ племена (I, 52). Но той все още продължава да ги счита за пълни варвари (I, 62). Този възгледъ, както показватъ заемкитѣ на маджаритѣ отъ българитѣ и нѣкои остатъци отъ материалната имъ култура, ще трѣбва вече да се корегира.[1]) Не е известно, на какво основава авторътъ твърдението си, че, като се изключатъ българитѣ, всички останали свободни българи се наричали вагаини (I,61). По-вероятно е, че последнитѣ сж бли привилегировани класи, по-долни отъ българитѣ. При излагане царуването на Кардама, тракийската крепость Проватъ погрѣшно е отъждествена (I, 69) съ днешна Провадия (на зап. отъ Варна). Не е известно сжщо, на какво се основава твърдението (I, 80), че при Омортага била прекарана нова административна уредба, която турила край на славянското племенно самоуправление. Дори въ Византия включването на славянскитѣ племена въ темитѣ не е туряло скорошенъ край на старото имъ устройство, както се вижда отъ разказа на Камениятa за славянскитѣ главатари по случай арабското нападение върху Солунъ въ 904 г.[2]) Относно титлата „канартикинъ", следъ статията на проф. Миккола (Сборн. въ часть на В. Н. Златарски), не може вече да се поддържа, че означавала високъ сждия по углавни дѣла, както прави авторътъ (I, 79). Убиването на епископа Мануила и на други пленници въ царуването на Омортага сполучливо е представено като наказание за тѣхни сношения съ роднитѣ имъ мѣста, а не като проява на вѣрска нетърпимость (I, 81), защото и преди това въ България е имало християни. При излагане царуването на Бориса, Хиблъ е използувалъ монографията на проф. В. Златарски за хрониката на Симеона Метафраста и Логотета (Сб. акад. наук. XXIV), безъ да поправи нѣкои отъ изказанитѣ тамъ мнения, които Златарски по-сетне промѣни поради новооткрити паметници. Така, той приема за година на покръстването 864 вм.865, която се приема сега. Въпроситѣ на Бориса до папа Николая I, види се, поради печатарска грѣшка, сж посочени 100 вм. 106 (I, 89). За желанието на Бориса, България да има свой патриархъ, Хиблъ мисли (I, 89), че то било предявено на цариградския патриархъ още наскоро следъ покръстването. Изворитѣ не говорятъ нищо за такова ранно искане. Добре е изтъкната ползата, която Византия и България сж извлѣкли отъ сближението си, последвало подиръ покръстването на Бориса (I. 91—2). Въ свързка съ това сближение, Борисовиятъ походъ срещу сърбитѣ е отнесенъ следъ покръстването, както приема и Иречекъ въ своята история на сърбитѣ (гл. III). Редомъ съ поставения при Бориса пръвъ български архиепископъ въ изт. България, Хиблъ говори и за нѣкакви мними по-стари архиепископи въ Срѣдецъ и Пловдивъ (I, 92), като се води по списъка на епархиитѣ въ цариградската патриаршия, погрѣшно считанъ за официаленъ документъ, а не споменува за архиепископа въ гр. Моравскъ Агатонъ, за когото се знае отъ протоколитѣ на цариградския съборъ въ 879 г. Споменуваниятъ въ 878 г. епископъ Геор-

---

1) Вж. книгата на Г. Фехеръ: Bulgarisch-Ungarische Beziehungen in den V—XI Jahrhunderten.

2) В. Златарски, История, II, 331—2.

ги погрѣшно се счита отъ Хиблъ, както и отъ Цухлева, за архиепископъ, и то преславски. Грѣшката биде оправена вече въ историята на Златарски (II, 216—7).

Като излага царуването на Симеона, Хиблъ дава сведения за економическата мощь, земледѣлието, търговията и изкуството на България въ време на най-голѣмото ѝ засилване (гл. V); но не на мѣсто се говори тукъ и за мадарския конникъ, който погрѣшно е представенъ като ловна сцена на български князъ (I, 100). Разчитането на надписа при този забележителенъ паметникъ отъ маджарския ученъ Г. Фехеръ му останало непознато. Не се знае, на какво основава авторътъ твърдението си (I, 103), че Симеонъ билъ раздѣлилъ държавата си на две голѣми области — българска и гръцка. Между другото, авторътъ е разгледалъ накратко и книжнината въ Симеоново време (I, 97—8), но безъ достатъчно основание е обяснилъ изпращането на Климента и Наума въ западна Македония съ това, че тѣ били навикнали на глаголица, а Симеонъ въвеждалъ кирилицата. На царь Симеона погрѣшно е приписанъ преводътъ на Златоструя; въ сѫщность, той е направилъ само избора на словата за него. За Климентовата книжовна школа въ Охридъ се казва, че ужъ била много по-независима отъ византийската книжнина, отколкото преславската (I, 99). За Иоана Екзарха се казва, че билъ намѣстникъ (náměstek) на архиепископа (98). Голѣмото значение на старобългарската книжнина отъ Симеоново време за запазване на южнитѣ славяни отъ погърчване е оценено вѣрно (I, 99—100); но авторътъ се е увлѣкалъ отъ станалитѣ вече модни съжаления, че тази книжнина не отговаряла на народнитѣ нужди. Че въ коя книжнина на онова време е било по-инакъ? Освенъ това, усвояването на християнството отъ новопокръстения народъ не е ли било държавна потрѣба? Като излага пъкъ царуването на Петра, Хиблъ говори за мнима аскетическа насока на православието въ Византия по онова време, на която се приписва злотворно влияние върху духовния животъ на българитѣ (I, 109). Види се, че тука се има предъ видъ появяването на богомилството; но неговиятъ мистицизъмъ се дължи на източни влияния. Самото богомилство е изложено доста добре (I, 111—5). Събитията следъ смъртьта на Петра, особно войнитѣ на Самуила съ Василия II сѫ изложени прегледно (122—4); но твърдението, че изпратеното до импер. Отона I въ Кведленбургъ пратеничество имало за цель да иска военна помощь отъ нѣмцитѣ, не е обосновано никакъ.

Като разказва за византийското владичество надъ българитѣ презъ XI—XII в., Хиблъ добре е изтъкналъ, редомъ съ борбата на империята противъ туранскитѣ скитници печенеги, узи и кумани, още и борбата ѝ съ селджуцитѣ (139). Добре е посочено и това, че при българското възстание въ 1073 г. сръбскиятъ князъ Константинъ Бодинъ е билъ повиканъ за български царь не поради военна помощь, която можалъ да даде (той дошълъ въ българския тогава Призренъ само съ 300 души), а като внукъ на Самуила по майка (I, 139). Споменато е и малко познатото до скоро българско възстание въ Подунавието презъ 1074 г., чийто дейци се съединили съ печенежкия главатарь Татушъ (I, 140); но на автора останала неизвестна книгата на проф. П. Мутафчиевъ „Българи и румъни въ историята на дунавскитѣ земи“, въ която за Татуша и печенежкитѣ нападения въ негово време сѫ дадени нови освѣтления. Добре е схваната промѣната въ економическото и държавноправното положение на селското население въ империята презъ епохата на Комненовци (I, 142—3), която промѣна дала известно значение на неуседналото влашко население, но безосновно се твърди (I, 133), че презъ XI—XIV в. за такова население ужъ се споменувало най-много въ Добруджа. Въ сѫщность, за власи въ Добруджа се споменува само въ 1095 и 1164 г. (Иречекъ, Ист. болгаръ, 289). Сѫщо безосновно е и мнението, че въ изт. България могли да се запазятъ остатъци отъ старитѣ неславянски българи (I, 172—3).

За политическитѣ събития въ началото на второто царство не сѫ дадени нови освѣтления; твърдението пъкъ, че възстанието противъ Борила (въ 1211 г.?) въ Видинско било водено отъ самитѣ синове на Асеня I — Асенъ и Александъръ (I, 163), е безосновно. Много по-добри сведения е далъ авторътъ за поминъка и занаятитѣ въ второто царство (гл. IX). Добре е сторилъ той, гдето е изложилъ сведенията за вѫтрешната уредба и стопанския животъ на царството, още когато свършва разказа за сполуката на възстанието, а не въ края на II-то царство, както е постѫпилъ Иречекъ. Но сведенията за областнитѣ чиновници не сѫ точни: авторътъ е смѣсилъ кефалия (погрѣшно напечатано кофалия) съ duксъ и е поставилъ жупанитѣ по-горе отъ кастрофилакситѣ и катепанитѣ (I, 181). Направена е грѣшка и при посочване положението на селското население: парицитѣ невѣрно сѫ представени като крепостни (I, 176). Числеността на войската презъ време на второто царство е намалена прекалено. Асенъ II въ клокотнишката битка не е ималъ само 1000 конника (стр. 183), а само е почналъ нападението съ толкова кумани, които сѫ съставяли авангарда му. Градътъ Бичина невѣрно е отъждественъ съ Мачинъ (175). И за евреитѣ погрѣшно е казано, че живѣли само въ Търново (173): имало ги е още въ София, Никополъ, Плѣвенъ. И при излагане събитията следъ смъртьта на Асеня II сѫ допуснати нѣколко грѣшки. Така, Мицо невѣрно е отъждественъ съ севестократора Петъръ (I, 195—6). Плѣвенъ е включенъ въ владенията на Якова Святослава (200), види се, защото маджаритѣ въ похода си срещу Търново превзели и него; но това не дава основа за такова включване. Не се знае, на какво почива твърдението, че търновскиятъ патриархъ Игнатий ходилъ въ 1267 и въ Цариградъ, гдето, въ присѫтствието на папския легатъ Иеронимъ Асколски, се призналъ за подчиненъ на папата. Една българска бележка отъ 1277 г. го нарича „стлъпъ правовѣріа“.[1]

Татарскитѣ нападения и отхвърлянето на татарското иго при Теодора Светослава (204—214), както и началото на влашката държавица сѫ изложени добре. Но за българското влияние въ Молдава авторътъ неточно мисли, че се е разпространявало все презъ Влашко. Нему останало неизвестно владението на южна Молдова отъ Теодоръ Светослава подъ върховенството на татаритѣ. Постепенното разширение на сърбитѣ въ Македония не е изтъкнато ясно (I, 217—8). Като причина за враждата между Михаила Шишмана и Стефана Уроша III е посочено само напущането на царица Ана отъ първия. Царуването на Ивана Александра е изложено стегнато, но добре. Обаче върлуванията на Момчила погрѣшно сѫ отнесени къмъ сръбско-българската, вм. къмъ гръцко-българската граница (221). За убиването на кесаря Хрель се помена по-горе. Относно рѫкополагането на сръбския патр. Иоаникия е казано (222), че било извършено само отъ охридския архиеп. Николая: въ него е участвувалъ и търновскиятъ патриархъ Симеонъ. — Като говори за духовния животъ на България по времето на Ивана Александра, авторътъ е представилъ исихаството като отпоръ (vzepřeni) на източната мистика срещу западната схоластика; а въ сѫщность, както показа К. Радченко, върху Григория Синаита може да се допустне западно влияние.[2] Думитѣ на единъ български дамаскинъ отъ XVII в., че въ България имало най-много врачки и магьосници, безосновно сѫ отнесени отъ автора къмъ XIV в. (I, 225). Сѫщо безосновно е представено, че Теодосий Търновски, по въпроса за отношенията на търновския патриархъ къмъ цариградския, стоелъ на страната на последния.[3]

Завладяването на България отъ турцитѣ сѫ дадени достатъчно сведения, но нѣкои моменти не сѫ изтъкнати добре. Такива сѫ настаняването на турцитѣ въ крепостьта Цимпе и сръбската победа при Плочникъ, която е имала влияние върху поведението на Ивана Шишмана (I, 238). Неопредѣлено се говори за българското възстание, подбудено отъ синоветѣ на последнитѣ български царе. За него се казва, че било станало „въ нѣкои български мѣста, особено въ Подунавско“ (248), а въ сѫщность, главното му огнище е било въ крепоститѣ Свърлигъ и Соколецъ (въ Тимошко). Създаването на еничерската войска погрѣшно е отнесено къмъ XV в. (233). — Етнографскитѣ промѣни въ полуострова следъ настаняването на турцитѣ сѫ изложени сполучливо (256—259). Но за румелийското бейлеръ-бейство погрѣшно е казано, че съдържало 726 санджака, вм. кадалъка (260). Санджацитѣ по онова време сѫ били доста голѣми административни единици. И въ края на XVI в. въ крайдунавска България е имало само 3 санджака — Силистренски, Никополски и Видински.

---

[1] И. И. Срезневскій Древніе слав. памятники, 1868, стр. 224, Дриновъ, Съчинения, II, 87.

[2] К. Радченко. Религіозное и литературное движеніе въ Болгаріи въ эпоху передъ турецкимъ завоеваніемъ, Кіевъ 1898, стр. 55.

[3] Вж. статията на проф В. Златарски по този въпросъ въ „Библиотека,“ прилож. на Църк. вѣстникъ кн. VII—IX, стр. 97—116.

Животътъ на българитѣ подъ турска властъ презъ първитѣ 2—3 столѣтия е очъртанъ сполучливо, макаръ съ известна идеализация. Обърнато е достатъчно внимание на стопанския животъ; дадени сѫ сведения и за развитието на градоветѣ (гл. XIII). Значението на Рилския мънастиръ за поддържане на народния духъ презъ време на робството е добре изтъкнато (272); но погрѣшно е казано, че само въ него се служело по славянски. Сѫщото е правено и въ много други мънастири — Ястребъ (при Ловечъ), Батошевски, Карлуковски, Кукленски, Етрополски, Тетевенски, Търновски св. Тройца, Врачански св. Тройца и др. Славянски се е чело и въ много селски и градски черкви особено въ сев. България. И за изгубването на старобългарскитѣ книги се говори преувеличено (276). Преписването на църковни книги не е преставало до замѣстването имъ съ печатни. Дадени сѫ достатъчно сведения за католическата пропаганда и нейното влияние върху павликянитѣ; но последнитѣ погрѣшно сѫ отъждествени съ богомилитѣ (I, 274—5). — За военнитѣ сполуки на Турция срещу Унгария, Германската империя и Полша презъ XV—XVI в. авторътъ е казалъ много малко, та разширението ѝ следъ покоряването на България до границитѣ, посочени на стр. 278, остава неясно; упадъкътъ на турската държава пъкъ е изложенъ много рано (преди войната въ 1592—1606 г.). Движението въ сев. България презъ време на тази война и въ разглежданата история, както и въ оная на Иречекъ погрѣшно се представя като сѫщинско възстание (283); въ сѫщность, тогава сѫ излѣзли само нѣкои чети по горитѣ, а градоветѣ сѫ останали спокойни поради голѣмитѣ турски сили. Ходенето на търновския митрополитъ Дионисий Рали въ Русия е било не въ връзка съ възстание, а по случай признаването на московското патриаршество отъ другитѣ патриарси. — Като излага положението на българитѣ презъ XVII—XVIII в., авторътъ дава достатъчни сведения за лакомията и паричнитѣ изнудвания на фанариотитѣ, но не е посочилъ, че отъ събиранитѣ пари сѫ се ползу̀вали най-много самитѣ турци, които сѫ вземали отъ патриаршията и отъ владицитѣ голѣми вноски. Казаното за преследване на славянското богослужение отъ страна на гръцкото духовенство презъ XVII—XVIII в. е преувеличено (292); такова преследване е ставало главно презъ първата половина на XIX в.

Втората часть на книгата, общо взето, стои по-високо отъ първата. Това е щастливо обстоятелство, защото чешкото общество има потрѣба да знае по-добре новата история на българитѣ, за да може да се ориентирва правилно въ съвременнитѣ политически въпроси на полуострова.

Най-напредъ сѫ изложени буйствата на кърджалиитѣ и борбата на Портата съ последнитѣ и съ Османа Пазвантоглу. За погрѣшното твърдение, че уже последниятъ се издигналъ съ помощьта на хайдушка чета, се спомена по-горе. Усилията на султанъ Махмуда II да вкара редъ въ раздрусаната си отъ кърджалийската размирица и отъ непокорството на еничеритѣ държава сѫ подценени (II, 14); но жилавостьта на българския народъ, проявена въ тази размирица, е схваната добре. Относно действията на гръцкитѣ владици и елинизацията въ България авторътъ е повторилъ своитѣ преувеличения. Прозвището „гърци“ е било давано отъ селянитѣ не на всички граждани (стр. 16), а само на търновци, за което има специални причини. Добре е сторилъ авторътъ, гдето не е пропусналъ да спомене, покрай историята на отца Паисия, и оная на отца Спиридона (II, 19); но нему останало неизвестно, че Христаки Павловичъ е издалъ не самата Паисиева история, а една компилация отъ нея и отъ Спиридоновата. Въ казаното за първитѣ български училища въ началото на XIX в. (20) има нѣкои неточности, но тѣ нѣматъ значение. Добри сѫ сведенията за първитѣ български печатници въ Самоковъ, Солунъ и Цариградъ (27). За Богориди преувеличено е казано, че подъ влияние на гръцкото си възпитание сталалъ гръкъ (33): има вече достатъчно факти, отъ които се вижда, че той е билъ предпазливъ, но родолюбивъ българинъ. — Църковната борба на българитѣ съ патриаршията сѫщо е изложена добре; но за прогласената отъ гърцитѣ схизма погрѣшно е казано, че била одобрена отъ руската църква (42). Ценни сведения е далъ авторътъ за занаятитѣ и търговията въ северна България въ началото на XIX в. (гл. II). Не сѫ забравени и художественитѣ занаяти, свързани главно съ църковния животъ (строителство на църкви и мънастири, иконописство и златарство, стр. 44—5). — Изложението на революционнитѣ борби, макаръ да е изобщо задоволително, страда отъ една важна непълнота: нищо не е споменато за възстанието въ Търновско и Севлиевско и за героичната защита на Дрѣновския мънастиръ. За Ботева погрѣшно е казано, че билъ убитъ при Черепишкия мънастиръ (49). Панайотъ Хитовъ е посоченъ като председатель на централния революционенъ комитетъ (48), когато въ сѫщность той е председателствувалъ само събранието, което възстановило комитета въ 1875 г. Добре е спомнена малко познатата и у насъ борба на мухамедански чети срещу обозитѣ на рускитѣ освободителни войски следъ санъ-стефанския миръ и противоударътъ срещу тия чети на родопчанеца Петко воевода (60).

Първитѣ стѫпки въ уреждането на новоосвободенитѣ държавици — Българското княжество и Източна Румелия сѫ изобразени доста нагледно. Добре сѫ схванати усилията на българитѣ въ Румелия да надвиятъ мѫчнотиитѣ, създадени не само отъ новотата на държавния животъ, а и отъ прѣчкитѣ на Високата Порта (84-5). Обърнато е достатъчно внимание върху икономическитѣ промѣни въ новоосвободенитѣ области, настанали следъ преселването на българи откъмъ неосвободени мѣста въ Турция и откъмъ съседни християнски държави, гдето бащитѣ и дѣдитѣ имъ били избѣгали въ по-раншнитѣ усилни времена. Дадени сѫ достатъчно сведения за паритѣ, данъцитѣ и за други стопански въпроси, както и за уредбата на войската (90—91). Но авторътъ не е оценилъ важностьта на църковно-училищнитѣ общини въ края на робството. Споредъ него, преминуването отъ робство къмъ свобода било съвсѣмъ рѣзко, поради което се явили голѣми мѫчнотии въ управлението на новоустроенитѣ общини съ изборна система, непозната въ Турция (92). Въ сѫщность, български църковно-училищни общини, избирани отъ еснафитѣ, уреждали сами градскитѣ работи, а по-голѣмитѣ отъ тѣхъ изпълнявали и функциитѣ на епархиялни съвети. Сѫщо така погрѣшно е представено, че турската поща не действувала добре и че телеграфната мрежа служела само за военни цели. Истината е, че телеграфътъ почти отъ самото начало служелъ и на търговцитѣ, а и пощитѣ, осбено откакъ били поставени подъ телеграфното управление (май 1872 г.), обслужвали всички, като не се изключватъ и българскитѣ заточеници въ Диябекиръ, Мердинъ, Мусулъ и другаде.

Лошото влияние на партизанството върху чиновницитѣ и учителитѣ въ княжеството презъ първитѣ години на свободния животъ е очертано съ твърде тъмни бои. Политическитѣ събития следъ даденитѣ на князъ Александра пълномощия сѫ разказани живо и доста пълно. Авторътъ добре е схваналъ заинтересованостьта и грѣшкитѣ на руската дипломация, които отвориха пѫть на тежката Стамбулова диктатура. Откакъ излага последната, той споменува и за връщането отъ заточение на митроп. Климента, безъ да е казалъ нито дума за неговия шуменъ процесъ, който допринесе доста за нейното падане. — Съединението на Румелия съ княжеството, резултатъ на економически нужди и на общото желание на населението, е представено сполучливо; но невѣрно е казано (99), че Г. Кръстевичъ, подъ влияние на гъркинята си жена, следъ като билъ свậленъ отъ генералъ-губернаторството, останалъ до края на живота си врагъ на българскитѣ стремежи. Стариятъ заслужилъ деецъ умрѣ въ скромно жилище въ Арнауткьой (Цариградъ) като добъръ българинъ. Народното събрание почете смъртьта му (16. XI. 1898) съ вдигане на заседанието си.

Възраждането и борбитѣ на македонскитѣ българи сѫ очертани подробно и нагледно. Право казва авторътъ, че тѣхната сѫдба е най-болезнената страница отъ историята на нашия многострадаленъ народъ. За блѣскавата защита, която той прави на народностьта и правата имъ, се спомена по-горе. Има неточность въ казаното за македонскитѣ общини, тя е, че авторътъ говори за тѣхъ все като за смѣсени, когато въ много отъ тѣхъ не е имало никакви гърци. Изобщо елинизацията въ Македония, колкото се отнася до срѣдната и северната ѝ часть, е преувеличена (128). Споменати сѫ и усилията на румънитѣ (куцовласитѣ) следъ

1879 г. да добиятъ църковни права (135). Противопоставянето на гърци, сърби и румъни срещу идеята за автономна Македония Хиблъ е обяснилъ вѣрно чрезъ тѣхната малобройность въ тази область (149). На стр. 146 е повторено погрѣшното твърдение, че руската църква била признала българитѣ за схизматици. Къмъ него той е билъ насоченъ отъ подкрепата, която рускитѣ консули въ Македония сѫ давали на сърската пропаганда; но тази подкрепена се е дължала не на руския св. Синодъ, а на промѣна въ руската дипломация спрѣмо България следъ Стамбулова. Глава VII, въ която е изложено разгъването на народнитѣ сили въ началото на XX в. и несполучливитѣ усилия на освободенитѣ българи да подобрятъ участьта на робуващитѣ, сѫщо е написана съ знание на работата и съ явна симпатия къмъ трагичната сѫдба на българския народъ. Даденъ е прегледъ на културния напредъкъ на прогласената за независима държава България до 1912 г., па не е забравено и развитието на дипломатическитѣ и търговско-промишленитѣ сношения съ другитѣ държави, както и грижитѣ за работничеството (163—171).

Последната глава на книгата е посветена на балканската и свѣтовната война. Схваналъ положението на българския народъ въ началото на XX в., за автора не е било мѫчно да запази безпристрастие и при изобразяване на последнитѣ величави, но трагични събития въ неговата история. Той не е скрилъ играта на Русия въ полза на Сърбия и Румъния презъ балканската война, както и пожертвуването на славянскитѣ интереси съ оставянето на Турция да наруши подписания отъ нея лондонски договоръ (179—180). Хиблъ признава мудностьта и нерешителното водене на преговоритѣ съ България отъ страна на съглашението, и все пакъ намира за възможно да обясни отиването на царь Фердинанда къмъ централнитѣ сили съ неговитѣ нѣмски симпатии. Противъ това обяснение, както и противъ нѣкой негови мнения по случай общоеропейската война биха могли да се направятъ възражения; но все пакъ не може да му се не признае желание да бѫде безпристрастенъ и благосклоненъ къмъ онеправдания отъ чужди и отъ свои български народъ.

За пълнота на прегледа си трѣбва да споменемъ, че, понеже трудътъ на Хиблъ биде напечатанъ следъ смъртьта му, въ него сѫ се промъкнали доста много печатни погрѣшки особено въ собственитѣ имена, които погрѣшки останали незабелязани. Ето по-главнитѣ отъ тѣхъ: въ I ч. — Микена вм. Милеона (65), канханъ вм. кавханъ (79, 82, 121 и др.), гаганзи вм. гагаузи (172), Белане вм. Белауръ (215), юзуци вм. юруци (258) и др.; въ II ч. — Осмаръ вм. Омеръ (9), Прешковъ вм. Орѣшковъ (19), Юзовъ вм. Инзовъ (24), Баба-конакъ вм. Араба-конакъ (57), Схнилеръ вм. Скайлеръ (54), безликчии вм. бегликчии (73), Осанязаръ вм. Османпазаръ (75), Враницки вм. Браницки (76), Крсяковъ вм. Кесяковъ (84), Зах. и Стояновъ вм. Захарий Стояновъ (87), безликъ вм. бегликъ (90), Куяжево вм. Княжево (106), Мачовичъ вм. Начовичъ (108) и други.

Въ заключение трѣбва да кажемъ, че, макаръ книгата на Хиблъ, главно първата ѝ часть, да е работената повече възъ основа на готови съчинения и да съдържа не малко грѣшки, а на едно мѣсто и непоследователность, може би, чужда на самия авторъ, — тя представя доста сериозенъ исторически трудъ.

Ю. Трифоновъ.

Pierre de Coubertin. **Histoire Universelle.** 4 vol. I — 92 p., II — 190 p., III — 157 p., IV — 220 p., in-8⁰ (1930). Издадена отъ Société de l'histoire universelle (Aix-en-Provence).

Не е възможно да се обхване огромния потокъ на историческото битие на човѣчеството презъ десеткитѣ вѣкове въ нѣкакви 650 страници. Само най-общитѣ линии и насоки на развоя и най-едритѣ точки въ този развой могатъ да бждатъ набелязани на толкова ограничено поле.

Самопонятно е, че тази Всемирна история — която се намира hors de la commerce и е откупена отъ френското Министерство на народната просвѣта за библиотекитѣ на тамошнитѣ écoles normales — не може да има притезания на оригиналность. Това е една сглобна работа, при което авторътъ се е ползувалъ отъ материали изъ втора и трета ржка. Особена новость представя, може би, самиятъ редъ на съчетание и подреждане на материала, както и нѣкои общи, крайни изводи.

При подреждане на материала въ първитѣ два тома на своята книга, авторътъ се е ржководилъ отъ географския принципъ. Така, въ първия томъ, следъ кратко предисловие, той излага твърде накратко сждбинитѣ, отъ дълбока древность до ново време, на азиятскитѣ държави — отъ източна, южна и западна Азия. Въ втория томъ е разгледана „le drame méditerranéen": историята на Египетъ, евреитѣ, финикийцитѣ, гърцитѣ и Римъ, варварскитѣ държави, Византия, арабитѣ, кръстоноснитѣ походи, отоманскитѣ турци и др. Третиятъ томъ е нареденъ по народностния принципъ и въ него сж описани историческитѣ сждбини на келти, германци и славяни, съ заключителна глава: Европа въ края на XV в. Най-сетне, въ четвъртия томъ, нареденъ по политическия принципъ, е разгледано „образуването и развоя на съвременнитѣ демокрации" — между другото, царуването на Карла V, Франсуа I и Хенри VIII, реформацията и противо-реформацията, тридесетгодишната война и Вестфалския миръ, френската история отъ Людвика XIV до Империята, образуването на Северо-американскитѣ щати.

Като оставяме настрана достойнствата и недостатъцитѣ при изложението на историята на другитѣ страни и народи, за насъ е по-интересно да видимъ доколко и какъ е отразена нашата история въ грамадното цѣло на всемирната история. Изказанитѣ сѫждения за нашето минало сѫ важни и затова, че посрѣдствомъ книгитѣ на Р. С., опредѣлени за многобройнитѣ и съ значително влияние френски écoles normales, тѣ ще се превърнатъ — доколкото може да се допусне въздействието на историческото образование върху формирането на личностьта — въ кръвь и плъть и жизнено отношение на цѣло поколѣние къмъ българското минало и народъ.

Трѣбва да се признае, че приетиятъ отъ автора начинъ при изложение на материала изъ всемирната история не е много сполучливъ и крие известни недостатъци. Липсата на единенъ принципъ, смѣсването на географския, етническия и политическия принципи, въпрѣки че авторътъ смѣта „почвата, расата и обществото, като нормална градация“ (I, XVI), въ изложението се явяватъ несъответствия, несъобразности, а, за да бѫдатъ поправени и избѣгнати, нѣкѫде и повторения. Този недостатъкъ изпѫква особено силно отъ прегледа на съдържанието на втория (по географския принципъ) и на третия (по народностния принципъ) томове. По-късни събития — и, следователно, поставени въ по-тѣсна или по-далечна причинна връзка съ по-предишни, близки и далечни, събития, — се излагатъ преди по-предишнитѣ събития, така че е нарушена обикновената приета логика въ изложението на историческитѣ събития, сиречь, да се върви „отъ по-ранщното къмъ по-късното“, „отъ причина къмъ следствие“. Така: кръстоноснитѣ походи сѫ изложени въ втория томъ (стр. 143 сл.), а едва въ третия томъ (стр. 9 след.) се говори за расата, държавицитѣ и духа на келтитѣ; въ втория томъ (стр. 106 сл.) сѫ разгледани „варварскитѣ държави“ на Западъ (на остготи, бургунди, франки, вестготи и вандали), а въ третия томъ (стр. 16 след.) — римското владичество и влиянието му въ галскитѣ земи; въ втория томъ (стр. 155 след.) сѫ засѣгнати „Папската държава“ и „Възраждането“, а въ третия томъ (стр. 67 след.) — свещената германо-римска империя, и др. п. Това преплитане на изложението е отразено и въ нашата история. Така, въ втория томъ отъ тази история, въ връзка съ изложението на византийската история (стр. 118 след.), сѫ засѣгнати събития изъ нашата история следъ Симеона до падането подъ турска власть (стр. 134), а едва въ третия томъ (стр. 60 след.) се говори за славянитѣ, образуването на българската държава и сѫществуването ѝ до Петрово време.

Тази липса на стройно единство и вѫтрешна последователность въ изложението намалява цената на историята на Р. С., като отражение на мировия животъ презъ вѣковетѣ. Трѣбва сѫщо да се посочи известна несъразмѣрность въ изложението на свѣтовната история. Нѣкои времена, страни, събития и личности сѫ облѣни съ ярка свѣтлина, докато други, не по-малко важни, сѫ оставени въ мракъ или полумракъ, отминати тихомълкомъ.

Първиятъ допиръ на славянитѣ съ римската империя, пише авторътъ (III, 60), е станалъ презъ II в. сл. Христа, при походитѣ на Траяна срещу дакитѣ, обитатели на днешнитѣ Ромъния и Трансилвания. Отвѫдъ дакитѣ живѣели славянитѣ, като „отдълго време, може би, тѣ сѫ били назовавани скити, а после сармати: имена на народи, за които почти нищо не знаемъ и между които римлянитѣ не сѫ могли да откриятъ следи отъ единство". Явно е, че авторътъ се е заловилъ съ една странна теория, споредъ която Херодотовитѣ скити и сармати, съ тѣхния ирански произходъ, сѫ прародители на славянитѣ. Седмиятъ вѣкъ следъ Христа е, споредъ думитѣ на автора, апогей на западното славянство". Славянитѣ сѫ разпръснати по цѣлия Балкански полуостровъ: въ Тесалия, Тракия, Македония, Епиръ и даже въ Беотия и Пелопонезъ. За опредѣляне на „les caractéristiques du slavisme" сѫ използувани думитѣ на Ernest Denis, съ неговото идеализирано схващане на славянския битъ, съ приписвания на славянскитѣ общини земеленъ quasi-комунизъмъ, пълното равенство на всички работници, равенството на женитѣ съ мѫжетѣ и тѣхното влияние и участие въ общата работа, както и „пълната автономия" на славянскитѣ общини. Авторътъ подчертава невъзможностьта на славянитѣ лесно да се издигнатъ до народностно съзнание, и добавя, че „славянитѣ най-често сѫ дохождали до народностно съзнание само подъ чужди влияния" (III, 62).

За жалость, обаче, даденото опредѣление за пришълцитѣ-българи, които организирали славянитѣ отъ полуострова въ една държава и ги възвели до народностно съзнание, е твърде опростено, безкритично и остарѣло, почти въ всичкитѣ му точки. Така, споредъ автора, презъ IV в. сл. Христа „българитѣ сѫ били на северъ отъ Каспийско море; тѣ водятъ името си (dit-on) отъ единъ градъ въ Казанската околия, чиито развалини още личатъ. Часть отъ тѣхъ се изселили поради неизвестни причини. Извѣстно време тѣ пребивавали между Каспийско и Черно море" (III, 62). Съ непълна увѣреность (ils paraissaient être) авторътъ приема Рьослеровата теория за финския произходъ на българитѣ, като добавя, че сѫ били „смѣсени съ по-прѣсни азиятски елементи, но, изобщо, тѣ сѫ били вече донѣкѫде славянизирани". Византийската империя била разтревожена отъ тѣхното съседство, защото български дружини дохождали до стенитѣ на Византия. Презъ периода 457—517 год. къмъ вѫтрешнитѣ борби въ Византия се прибавятъ и външни опасности: „отскоро настаненитѣ край Дунава българи ставатъ тревожни съседи" (II, 122). Споменати сѫ нападения при Юстиниана и при Константина IV.

Твърде неопредѣлено е твърдението на автора за основаването на българската държава (finalement on s'entendit avec eux . . . сякашъ допускането на българитѣ въ предѣлитѣ на Византия е станало по взаимно доброволно съгласие! . . .) въ 679 г. „на мѣстата, гдето сѫ и днесъ, като се наложили, въ сравнително ограниченъ брой, на славянското население и му дали една политическа организация, която му липсвала." (III, 62). Това събитие се явявало въ ущърбъ на славянитѣ, споредъ автора. Изглежда, че той схваща настаняването на българитѣ всрѣдъ славянитѣ като заробване. Това личи особено отъ думитѣ му за положението на южнитѣ славяни презъ IX вѣкъ: „южнитѣ славяни, пише той, чувствуваха върху себе си усилването на тройното иго: българско, маджарско и германско“ (III, 66), както и отъ това, че той ги смѣта „заробени вече и сжщо непретопими народностно, както и неспособни да си възвърнатъ и да възвеличатъ своята политическа независимость“ (III, 67). Неумѣстно е да се говори за заробени славяни отъ шепата българи и то презъ IX вѣкъ, когато самитѣ пришълци българи сж вече почти претопени въ гжститѣ славянски маси и когато се отива бързо къмъ изглаждане на различията и къмъ сливане.

Като засѣга дейностьта на славянскитѣ равноапостоли Кирилъ и Методи въ Полша, Моравия и България, авторътъ добавя, че „малко евангелисти сж създали въ толкова кратко време такова трайно дѣло; тѣ сж дали на славянитѣ азбука и книжнина, въ сжщото време, както и една отдѣлна църква“ (III, 64). Съ право се забелязва за „дълбокитѣ следи“ на църковно-славянския езикъ върху българската, сръбската и руската книжнина, обаче, непълно е указанието за кирилицата като азбука, „отъ която произхожда днешната руска азбука“, безъ да се споменава за употрѣбата ѝ, напр., у насъ и сърбитѣ.

Безъ да вникне въ по-дълбокитѣ и сериозни съображения на Борисовото поведение по единъ така жизнено важенъ за държава и народъ въпросъ, какъвто е било покръстването на българитѣ и подчинението на новата българска църква на цариградския патриархъ или на римския папа, авторътъ пише, че Борисъ направилъ „явно отъ своя изборъ предметъ на пазарлъкъ, като е протѣгалъ ржка надѣсно и налѣво, готовъ да се реши за оногова, който ще го облагодетелствува повече“ (III, 64).

Странно нѣкакъ-си звучатъ думитѣ на автора за царь Симеона: „българитѣ подъ скиптра на „царь“ Симеона (892—927; другаде, II, 130, е посочена за начална дата на Симеоновото царуване приетата отъ проф. В. Н. Златарски 893 година) се увличатъ въ империализъмъ. Тѣхниятъ вождъ насочвалъ погледи къмъ Константинополъ и въ това време успѣлъ да си създаде — за смѣтка главно на сърбитѣ — едно значително, но съвсемъ изкуствено царство. Симеонъ билъ ученъ човѣкъ, или най-малко, той се показвалъ такъвъ (du moins s'en donnait-il les apparences). Наричанъ е билъ „полугрък“. Дворътъ му билъ блѣстящъ. Тамъ се развивало едно твърде завършено, но, споредъ Хилфердинга, изкуствено и малко сериозно книжовно дѣло. Всичко това било краткотрайно“ (III, 66).

При Петра, който, споредъ автора, „не можалъ да се държи въ равновесие между българитѣ (византийцитѣ, иска да каже авторътъ?), руситѣ и маджаритѣ“, богомилската ересь предизвикали „une guerre religieuse“, въ която се „похабили силитѣ на раждащата се монархия“, така че следъ 971 год. Дунавска България пада подъ византийска власть. Богомилството пъкъ авторътъ е опредѣлилъ като едно движение „противообществено, осѫждащо брака и изобщо човѣшкитѣ учреждения“. Относно състава на богомилското движение, твърди се, че „то е групирало множество неуки, мистици и луди“(!?). Другаде (III, 94 след.) сѫ засегнати западнитѣ секти валденси и албигойци, като се подчертава тѣхното сходство и връзка съ нашето богомилство.

При изложение на византийската история (II, 118 след.) авторътъ засѣга и българската история. Така, той отбелязва (II, 129) заемането на Одринъ отъ българитѣ презъ 813 година. Следъ като изрежда историята на Византия при Михайла III, при Василия I и др., той бележи: България така страшна подъ своитѣ голѣми вождове Симеона и Самуила (977—1014) била „finalement réannexée (!) à l'empire“ (II, 130). Относно завладяването на България отъ Василия II, авторътъ пише: „когато въ 1018 Василий II извършилъ своето тържествено пѫтуване презъ България, той можалъ съ гордость да установи, че, като я покорилъ благодарение на храбростьта си, сѫщо съ своята мѫдрость и умѣреность я усмирилъ (sic!) въ четири години“ (II, 130).

Наскоро Византия пада подъ ударитѣ на кръстоноситѣ и византийската империя, раздѣлена, си свива две гнѣзда — въ Трапезунтъ и Никея. Теодоръ Ласкарисъ и Иоанъ Ватаци се борятъ противъ латинцитѣ, като се „опиратъ ту на българитѣ, ту върху султаната въ Икониумъ“, докато, най-сетне, Михаилъ Палеологъ се коронясва въ църквата Света София. Наскоро турцитѣ се задаватъ като страшна опасность за Византия и за балканскитѣ народи. „Завистливиятъ и отмъстителенъ Западъ гледа съ задоволство заемането на Балканския полуостровъ отъ завоевателитѣ турци“ (II, 134). Следъ 1365 год. Одринъ е тѣхната столица. Тѣ разсипватъ Сърбия при Косово поле (1389) и наскоро следъ това заематъ и България. — Споменато е за съюза начело съ маджаритѣ противъ турцитѣ, сражението при Марица, заемането на София презъ 1383 година, биткитѣ при Никополъ и при Варна (II, 172).

Турското иго, пише авторътъ, се установява надъ сърби, българи и ромъни твърде тежко и безмилостно, но безъ тежнение да ги подтисне изцѣло и, още по-малко, да ги претопи. Наспроти упадъка на силата на отоманската империя, натискътъ намалява и подтиснатитѣ народности започватъ явно да се въздигатъ (IV, 117). Р. С. разглежда положението на сърбитѣ подъ турска власть и опититѣ на Карагеоргиевича и на Милоша Обреновичъ за освобождение отъ иго, както и положението на ромънитѣ. „Българитѣ, по-близки (!) до властьта на поробителитѣ и по-слабо изразени като народность (!), бѣха прекарали четири вѣка въ нѣкаква дрѣмка, но и измежду тѣхъ се проявяваха знацитѣ предвестници на близко събуждане“ (IV, 118).

Новата история, отъ Възраждането насамъ, е разгледана по-общо и по-бѣгло, въ противоположность на други истории, гдето събитията отъ XVI в. насамъ, поради „une erreur de vision“, сѫ разгледани широко и подробно.

Изобщо, сравнително доста мѣсто върху общата, твърде сбита площь на мировата история е дадено на нашето минало. За жалость, обаче, не навсѣкѫде изложението на нашата история се отличава съ нуждната дълбочина, точность и критичность.

Книгата — едно добре изпълнено технически издание — би спечелила въ своята цена, ако бѣше снабдена съ библиографски указания и съ показалецъ на имената.

Ив. Дуйчевъ

Библиография

по история на българитѣ и българскитѣ земи (1929).

Съкращения: БИБ=Българска историческа библиотека. — БМ=Българска мисъль. — БП=Български прегледъ. — БПЛ=Български писатели. — ГСУИ=Годишникъ на Софийския университетъ, Историко-филологически факултетъ. — ГСУБ=Годишникъ на Софийския университетъ, Богословски факултетъ. — ДК=Духовна култура. — ИАИ=Известия на Археологическия институтъ. — ИЕМ=Известия на Етнографския музей. — ИИД=Известия на Историческото дружество. — ЛИЛ=Ловечъ и Ловчанско, София 1929. — МП=Македонски прегледъ. — НП=Наученъ прегледъ. — ОП=Отецъ Паисий. — ПОВ=Прослава на освободителната война. — СГ=Славянски гласъ. — УП=Училищенъ прегледъ. — ЮП=Юридически прегледъ.

Аврамовъ, В., Юбилеенъ сборникъ Плиска—Преславъ. София 1929. Часть I — 253 стр., ч. II — 176 стр., ч. III — 204 стр., 4 приложения. — Войната на България съ Византия въ 1190 г. и погромътъ на императора Исакъ Ангела при гр. Трѣвна. София 1929, 236 стр.

Аврамовъ, Ст., Революционни борби въ Азотъ и Порѣчието. София 1929, 201 стр.

Албумъ на Македония, Тракия, Добруджа и Западнитѣ покрайнини. София 1929, 64 стр.

Алманахъ на Софийския университетъ. I. Георговъ, Ив., Погледъ върху развитието на университета, II. Животописни и книгописни сведения за преподавателитѣ и асистентитѣ. Университетска библиотека № 91. София 1929, 728 стр.

Андоновъ, Ив., Съединението на България. Пловдивъ 1929, 163 стр. — Изъ споменитѣ ми отъ турско време. Пловдивъ 1927. I. — 96 стр., II. — 64 стр.

Апостолидисъ, М., Пакъ за античния Пловдивъ. Пловдивъ 1928, 18 стр.

Апостоловски, Ив., Отварянето на първото българско училище въ село Киричкьой (Солунско). МП, год. V (1929), кн. 3, стр. 77—82.

Арнаудовъ, М., Георги Раковски, БПЛ, т. II (1929), стр. 59. — Василъ Априловъ. БПЛ, т. I (1929), стр. 127—168. — Ф. Каницъ и неговата „Дунавска България“. БМ, 1929, кн. VII—VIII, стр. 481—487. — Ив. Д. Шишманвоъ (1862—1928). ИЕМ, год. VIII—

IX (1929), стр. 1—24. — Любенъ Каравеловъ. БМ 1929, кн. II, стр. 89—102.

Асѣновъ, Б., Нови-Пазаръ. Културно-исторически очеркъ. София 1929, 99 стр.

Атанасовъ, Т., Софроний Врачански. БПЛ, т. I (1929), стр. 32—67.

Баждаровъ, Г., Горно-Броди. Мѣстоположение, жители, битъ, борба за българско училище и българска черква, революционна борба. София 1929, 85 стр.

Байновъ, Ив., Ньойискиятъ договоръ и репарациитѣ. ОП, кн. XXI—XXII (1929), стр. 339.

Баламезовъ, Ст., Какъ е билъ съставенъ проектътъ за нашата Конституция. НП, 1929, кн. III, стр. 49—66. — Какъ е билъ въведенъ парламентарниятъ режимъ въ България. ОП, 1929, кн. IX, стр. 149—152. — Първитѣ отношения между България и Югославия, пакъ тамъ, кн. XV—XVI, стр. 229—231.

Баласчевъ, Г., Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на десетия вѣкъ. Съ снимки отъ релефна карта. София 1929, 84 стр.

Батаклиевъ, Ив., Градъ Банско (антропогеогрфски изучвания), ГСУИ, томъ XXV, (1929), стр. 1—56. — Къмъ въпроса за антропогеографскитѣ изучвания въ България. УП 1929, кн. 3, стр. 322—342.

Бешевлиевъ, В., Народностьта на старитѣ македонци, БИБ год. II (1929), т. 2, стр. 1—24. — Гръцки и латински извори за вѣрата на прабългаритѣ. ИЕМ, год. VIII—IX (1929), стр. 149—192.

Бицилли, П., Русия и Европа въ надвечерието на освободителната война. БИБ, год. II (1929), т. I, стр. 242—277. — Россія и Восточный вопросъ въ царствованіе императора Николая I. ПОВ, стр. 66—84.

Бобчевъ, С., Правосѫдието въ царь-Симеоново време. ЮП, 1929, кн. 7—8, стр. 281—284. — Историко-правни паметници въ Копривщица, пакъ тамъ, стр. 318—330. — Руско-турската освободителна война 1877—1878. Исторически очерки и разкази. 3-о изд. София 1928. — Творцитѣ на българското освобождение. УП 1929, кн. 9, стр. 1243—1261. — Значението на славянската идея за сръбско-българскитѣ отношения. СГ 1929, кн. 3, стр. 62—73. — Заслуги на цариградския печатъ въ освободителното дѣло съ огледъ къмъ славянската идея. ПОВ, стр. 94—115. — Българскитѣ делегати при чуждитѣ дворове и при Царя-Освободителя. Тѣхниятъ мемоаръ, пакъ тамъ, стр. 262—286.

Бобчевъ, Н., Славянофилското движение въ Русия и новобългарското образование. ПОВ, стр. 156—244. — Идейна подготовка на нашето освобождение. ОП 1929, кн. X, стр. 161—164.

Бобчевъ, С. Н., Nicopolis ad Istrum, снимки и опити за реставрации. ИАИ, т. V (1929), стр. 56—76.

Богаевскій, П., Кючукъ-Кайнарджійскій договоръ и его значеніе. ПОВ, стр. 25—35.

Бръняковъ, Б., Действията около гр. Ловечъ презъ освободителната война. София 1929. — Освободителна война. Действия на Балканитѣ около Шипка 1877—1878. София 1928, 56 стр.

Вазовъ, Г., генералъ о. з. Изъ нашето недалечно минало. Спомени отъ балканската война. София 1929, 24 стр.

Вакарелски, Хр., Изъ веществената култура на българитѣ. ИЕМ, год. VIII—IX (1929), стр. 55—109.

Ванковъ, Н., Петъръ Беронъ. БПЛ, т. I (1929), стр. 68—86.

Василевъ, Ер., Страници отъ славното минало на българитѣ. Войнишка библиотека № 12. София 1929, 32 стр.

Ватралски, Ст., Българи и Съединенитѣ държави. София 1929, 52 стр.

Велковъ, Ив., Стари римски пѫтища и селища въ днешнитѣ български граници. БИБ, год. II (1929), т. 4, стр. 44—71. — Нови могилни находки. ИАИ, т. V (1929), стр. 13-55. — Мъртви градове. Библиотека „Нашата родина и минало“. София 1929, 66 стр. — 50 Проникването на Римъ въ българскитѣ земи. София 1929, 45 стр. — Сердика-Срѣдецъ. Изъ очеркитѣ „Мъртви градове“. БМ 1929, кн. V—VI, стр. 418—427.

Величковъ, К., Петь имена (Бенковски, Воловъ, Каблешковъ, Петлешковъ). Брацигово. Пловдивъ 1929, 15 стр.

Велчевъ, В., Сръбско-българскитѣ отношения. СГ 1929, кн. 3, стр. 60—62. — Катастрофитѣ и народниятъ духъ. ОП 1929, кн. VIII, стр. 121—122.

Венедиковъ, Йор., Историята на възстанието въ Батакъ, 1876. София 1929, 186 стр.

Върховски, Н., Ямболски патриоти по духовното и политическото ни възраждане 1820—1876. Ямболъ 1928.

Гавриилъ, архим., Цариградъ. Археологически и исторически сведения. Варна 1928.

Ганевъ, Н., Провадия въ своето минало и настояще. София 1929, 127 стр.

Ганчевъ, Ст., Свищовъ (приносъ за историята му). Свищовъ 1929, 426 стр.

Геновъ, Минко, Презвитеръ Козма и неговата Беседа противъ богомилството. БИБ, год. II (1929), т. 3, стр. 65—96.

Геновъ, Г., Българскиятъ въпросъ на Цариградската конференция, въ Санъ-Стефано и Берлинъ. БИБ, год. II (1929), т. I, стр. 321—357. — Договоритѣ за българскитѣ малцинства. ОП 1929, кн. XXI—XXII, стр. 335—339. — Трауръть на западнитѣ покрайнини, пакъ тамъ, кн. XII, стр. 191—193. — Сръбско-българскитѣ отношения, пакъ тамъ, кн. XIII—XIV, стр. 205—207.

Геновъ, М., Културниятъ животъ на старитѣ българи. УП 1929, кн. 10, стр. 1371—1398.

Георгиевъ, Св., Четвъртиятъ кръстоносенъ походъ и графъ Балдуинъ Фландърски. БИБ, год. II (1929), т. 2, стр. 112—159. — Амадей VI Савойски — Зелениятъ графъ и походитѣ му срещу Черноморското ни крайбрѣжие, пакъ тамъ, т. 4, стр. 72—101.

Георговъ, Ив., Протестътъ противъ Ньойи. ОП 1929, кн.

XXIII—XXIV, стр. 361—363. — Ньойскиятъ договоръ въ английския парламентъ, пакъ тамъ, кн. XXI—XXII, стр. 346—352.

70 ✓ **Гешовъ, Ив.,** Спомени и студии. София 1928, 393 стр.

Гошевъ, Ив. свещ., Единъ срѣдновѣковенъ барелефъ отъ Созополъ. ГСУБ, кн. VI (1929), стр. 1—99. — Ролята на Илариона Макариополски въ църковния въпросъ и поуката отъ нея. ДК 1929, кн. 39, стр. 27—34.

✓ **Даневъ, Ст.,** Графъ Игнатиевъ, Руско-турската война, Санъ-Стефанскиятъ и Берлинскиятъ договори. ПОВ, стр. 361—3. — Конвенцията между Русия и България отъ 1902 г., НП 1929, кн. III, стр. 45—48. — Взаимоотношенията между славянитѣ. СГ 1929, кн. 1—2, стр. 17—20.

✓ **Даскаловъ, Хр.,** Възраждане на българитѣ или реакция въ Европейска Турция. ДК 1929, кн. 41, стр. 220—238.

✓ **Дейностьта** на ротмистъръ Бендеревъ въ сръбско-българската война въ 1885 г., София 1929, 41 стр.

✓ **Делирадевъ, П.,** Изследвачитѣ на България. Чужденци. София 1929, 79 стр.

Державинъ, Н. С., Къ въпросу о литературной деятельности Климента Величскаго. МП, год. V (1929), кн. 3, стр. 27—44.

80 ✓ **Дечевъ, В.,** Миналото на Чепелари. Приносъ за историята на Родопа, съ предговоръ отъ проф. В. Н. Златарски. София 1929, 303 стр.

✓ **Димитровъ, М.,** Златнитѣ сѫдове отъ гробницата на царь Аспаруха. София 1929, 128 стр.

Димитровъ, М. и Никитовъ, Г., Походни писма отъ Южна Бесарабия на единъ опълченецъ презъ 1855—1856 год. отъ Александъръ Рачински. БИБ, год. II (1929), т. 2, стр. 174—248.

✓ **Димитровъ, А.,** Царь Симеонъ и неговото време. Пловдивъ 1929, 57 стр.

✓ **Диневъ, А.,** Историята на гръцко-турския съюзъ срещу В. М. Р. О. София 1929, 72 стр.

Домусчиевъ, К., Наши и чужди стремежи къмъ бѣломорския брѣгъ. ОП 1929, кн. VII, стр. 112—113.

Дончевъ, Н., Маринъ Дриновъ. ОП 1929, кн. XIII—XIV, стр. 214—215.

Доросиевъ, Л., Нашето училище и народното ни възраждане. БИБ, год. II (1929), т. 1, стр. 63—99.

✓ **Дочевъ, Г.,** Георги Стойковъ Раковски. София 1929, стр.

Дяковичъ, Вл., Българитѣ въ Бесарабия, преселване и настаняване, обща характеристика. ОП 1929, кн. IV, стр. 63—64. — Българитѣ въ Бесарабия, учредяване на болградската гимназия, пакъ тамъ, кн. XXIII—XXIV, стр. 375—380. 90

✓ **Захареновъ, Хр.,** Историята на 22 пехотенъ тракийски полкъ. София 1929, стр.

✓ **Захариевъ, Йор.,** Село Клокощица. Антропогеографско изучаване. София 1929, 64 стр.

Златарски, В., Политическото положение на северна България презъ XI и XII вѣкове. ИИД, кн. IX (1929), стр. 1—50. —

Императоръ Александъръ II и българскиятъ църковенъ въпросъ. ПОВ, стр. 130—143. — Държавно-политическитѣ идеи на царь Симеона. ОП 1929, кн. IX, стр. 137—143. — България при царь Самуила и неговитѣ приемници. БИБ, год. II (1929), т. 3, стр. 1—32. — Отецъ Паисий Хилендарски, пакъ тамъ, т. 1, стр. 2—18. — Какъ сѫ писали македонцитѣ преди 115 години. МП, год. V (1929), кн. 1, стр. 117—120.

Иеремиевъ, Ив., Василъ Ангеловъ Петлешковъ. Апостолъ и организаторъ на брацигoвското възстание презъ 1876. Пловдивъ 1929, 32 стр.

Илински, Г., Къмъ въпроса за българското влияние върху староруското църковно право. БП, год. I (1929), кн. 2, стр. 243—248.

Иречекъ, К., Историята на българитѣ. Преводъ подъ редакцията на проф. В. Н. Златарски. София 1929, 462 стр.

Иширковъ, А., Имената на градъ Ловечъ. ЛИЛ, кн. I, 1929, стр. 88—89. — Стари описания на градъ Ловечъ, пакъ тамъ, стр. 116—118. — Мирниятъ договоръ въ Ньойи и границитѣ на българското царство. ОП 1929, кн. XXI—XXII, стр. 331—335. — Нашата народностна политика, пакъ тамъ, кн. X, стр. 157—160. — Георги Раковски за етнографията на Източна Тракия, пакъ тамъ, кн. V, стр. 72—74. — Брой и разпредѣление на българитѣ въ Добруджа въ 1918. ИЕМ, кн. VIII—IX (1929), стр. 29—54.

Йордановъ, Д., Приносъ за промишлената история на гр. София. София 1929, 105 стр.

Йоцовъ, Б., Илия Блъсковъ. БПЛ, т. III (1929), стр. 169—210. — Петко Славейковъ, пакъ тамъ, т. II, стр. 105—172. — Славянскитѣ литератури и славянското съзнание въ България. БП, год. I (1929), кн. I, стр. 39—79. — Българската революционна романтика. БИБ, год. II (1929), т. 1, стр. 160—197, и т. 4, стр. 152—177.

Казанлъкъ въ миналото и днесъ. По случай петдесеть-годишнината на освобождението му. София 1929, 671 стр.

Караивановъ, Г., Спомени на Димитъръ Тодоровъ — Димитрото, четникъ отъ Христо Ботйовата чета. София 1928, стр. 25.

Карамановъ, Вл., Кукушъ и околията му и българското управление въ тѣхъ презъ войнитѣ на 1912—1913 г., Кюстендилъ 1929, 76 стр.

Кацаровъ, Г., Македония въ древностьта. ОП 1929, кн. XVIII, стр. 273—275. — Приносъ къмъ древната история на Ловчанско. ЛИЛ, кн. I, стр. 76—86. — Антични паметници изъ България. ИАИ, т. V (1929), стр. 77—89.

Кеповъ, Ив., Гаврилъ Кръстевичъ. БПЛ, т. III (1929), стр. 197—211. — Източна римска империя — Византия. София 1929, 63 стр. — Старитѣ славяни. София 1929, 60 стр.

Кехайовъ, Хр., Капитанъ дѣдо Никола или Никола Филиповски. Габрово 1928, 30 стр.

Кизеветеръ, А., Россія и южное славянство въ XIV—XVII столѣтіяхъ. ПОВ, стр. 1—11.

Кировъ, С., Двама незабравими благодетели на българския народъ. ОП 1929, кн. XI, стр. 174—178.

Киселковъ, В., Патриархъ Евтимий (животъ и обществена дейность). БИБ, год. II (1929), т. 3, стр. 142—177.

Кожухаровъ, Конст., Източниятъ въпросъ и България, 1875—1890. Дипломатически студии. София 1929, 446 стр.

Константиновъ, Г., Любенъ Каравеловъ. БПЛ, т. III (1929), стр. 3—64. — Найденъ Геровъ, пакъ тамъ, т. II, стр. 60—82. — Константинъ Фотиновъ, пакъ тамъ, т. I, стр. 169—188.

Костовъ, Ст., Трънска носия. ИЕМ, кн. VIII—IX (1929), стр. 135—148.

Кочовъ, А., Църковно-училищнитѣ борби въ Драмско. МП, год. V (1929), кн. 2, стр. 97—110.

Кушевъ, Ив., Покровителството на българскитѣ малцинства. ОП, кн. IV (1929), стр. 60—63. — Заблужденията на враговетѣ на българското племе, съ предговоръ отъ проф. Г. Геновъ. София 1929, 52 стр.

Къневъ, Н., (Поповъ, А.), Попово, градътъ и околията му. Попово 1929, стр.

Кършовски, П., Изъ миналото на гр. Елена. Елена 1928, кн. I—100 стр.; кн. II—96 стр. — Кърджалийското нашествие въ Елена. Елена 1928. 2-о изд., 31 стр.

Лабовъ, Н., Спомени отъ приключенията на кървавата 1876 година. Брацигово 1928, 16 стр.

Лазаровъ, В., генералъ, Българскиятъ гарнизонъ въ Солунъ презъ 1913 (спомени). София 1929, 54 стр.

140 **Лаппо, И.,** Петръ Великій и южное славянство. ПОВ, стр. 12—24.

138 **Ловечъ и Ловчанско.** Географско, историческо и културно описание, кн. I, София 1929, 150 стр.

Маджаровъ, Мих., Временното гражданско управление на Южна България и нейното последующе организиране. ПОВ, стр. 371—389.

Макдъфъ (Наумовъ), Чий е Ботевъ. Нравствениятъ ликъ на тая зловеща личность. София 1929, 116 стр.

Максимъ, митрополитъ, Възстановяването на екзархията въ Цариградъ подиръ освободителната война. ОП, 1929, кн. XVIII, стр. 275—279. — Сръбската пропаганда въ Скопско, пакъ тамъ, кн. III, стр. 42—43. — Спомени за съединението — 1885, пакъ тамъ, кн. XX, стр. 310—313.

Материали изъ дейностьта на Славянския благотворителенъ комитетъ въ Москва. БИБ, год. II (1929), т. 4, стр. 178—202.

Махъ, Рихардъ фонъ, Изъ българскитѣ бурни времена. Спомени отъ 1879—1918. Съ предговоръ отъ проф. М. Арнаудовъ. София 1929, 221 стр.

Миковъ, В., Ловчанско въ предисторическо време. ЛИЛ, кн.

I (1929), стр. 57—66. — Могилитѣ въ България. БИБ, год. II (1929), т. 4, стр. 1—43. — Скални изображения отъ България. 154 ИАИ, т. V (1929), стр. 291—308.

Милетичъ, Л., Македонскитѣ българи и сърбитѣ. МП, год. V (1929), кн. 4, стр. 71—107. — Едно простонародно писмо по Крушовския говоръ, пакъ тамъ, кн. 3, стр. 83—87. — П. Милю-Крушовския говоръ, пакъ тамъ, кн. 3, стр. 83—87. — П. Милюкова), пакъ тамъ, кн. 1, стр. 121—128. — Документи за противобългарскитѣ действия на сръбскитѣ и на гръцкитѣ власти въ Македония презъ 1912—1913. София 1929, 293 стр. — Единството на българския езикъ въ неговитѣ наречия. БП, год. II (1929), кн. 1, стр. 3—21.

Миналото. Документи по политическото ни възраждане, книга II. Елена 1929, 400 стр.

Миховъ, Н., Населението на Турция и България презъ XVIII и XIX в. Библиографски издирвания съ статистични и етнографски данни. София 1929, 486 стр.

160 **Мишевъ, Д.,** Ромънитѣ въ долината на Дунава въ миналото и сега. ОП 1929, кн. VI, стр. 88—95. — Безчовѣчия и безчовѣчна 158 граница, пакъ тамъ, кн. II, стр. 23—24.

Миятевъ, Кр., Фрагментъ отъ фреска на Св. Четиридесеть мжченици въ църквата при село Водача (Струмишко). МП, год. V (1929), кн. 4, стр. 46—62. — Мадарскиятъ конникъ. ИАИ, т. V (1929), стр. 90—126. — Новооткритъ оловенъ печатъ на български архиепископъ, пакъ тамъ, стр. 249—262. — Симеоновата църква въ Преславъ и нейниятъ епиграфиченъ материалъ. БП, год. I (1929), кн. 1, стр. 100—124.

Младеновъ, Ст., Какъ разбиратъ сърбитѣ въпроса за частнитѣ основни училища за народностнитѣ малцинства. ОП, 1929, кн. V, стр. 78—81. — Езикътъ на Кирила и Методия и великосърбиянскитѣ писания. БМ 1929, кн. VII—VIII, стр. 526—535. — Иванъ Богоровъ. БПЛ, т. I (1929), стр. 189—214.

Московъ, М., Запискитѣ на Юрданъ Юрдановъ (другарь на Хр. Ботевъ по оржжие). В.-Търново 1929, 56 стр.

130 **Мутафчиевъ, П.,** Въ кои земи е живѣлъ и живѣе българскиятъ народъ. Видинъ 1929, 39 стр.

Мушмовъ, Н., Византийски печати отъ XI вѣкъ съ значение за българската история. МП, год. V (1929), кн. 2, стр. 90—96. — Новооткрити срѣдновѣковни печати въ България. ИАИ, т. V (1929), стр. 225—248.

Начовъ, Н., Князъ Стефанъ Богориди (биографични бележки). Сборникъ на Българ. академия на наукитѣ кн. XXIV (1929), стр. 73. — Българската колония въ Одеса. УП 1929, кн. 5, стр. 601—627. — Ролята на цариградската българска колония и на дейцитѣ ѝ въ българското възраждане и духовно-политическо освобождение. ПОВ, стр. 116—129.

Недевъ, Н., полковникъ, Освободителни войни, 1877—78, 1885, 1912—13, 1915—18. Съ 30 схеми и 110 образи. София

1929, 238 стр. — Военнитѣ клаузи на Ньойиския договоръ. ОП, 1929, кн. XXI—XXII, стр. 339—342. — Освободителната война (1877—1878). БИБ, год. II (1929), т. 1, стр. 278—320. — Освобождението на София. София 1928, 54 стр.

180 **Недѣлчевъ, М. х.,** Български монети намѣрени въ гр. Ловечъ и околноститѣ му. ЛИЛ, кн. I, стр. 95—102.

Никовъ, П., Българи и татари въ срѣднитѣ вѣкове, БИБ, год. II (1929), т. 3, стр. 97—141. — Едно описание на България отъ 1852 год., уводъ и преводъ, пакъ тамъ, т. 1, стр. 131—159. — Последни църковно-национални борби около създаването на Българската Екзархия, пакъ тамъ, т. 1, стр. 19—62. — Възраждане на българския народъ. Църковно-национални борби и постижения. София 1929, 351 стр.

Николаевъ, Н., Политическитѣ идеи на предосвободителната епоха. ОП, 1929, кн. IX, стр. 146—148.

Никольскій, ген. В., Освободительная война, ПОВ, стр. 311—360.

Орѣшковъ, П., Автобиография на Григоръ С. Пърличевъ (съ речникъ на автобиографията на Гр. Пърличевъ). София 1929, 170 стр. — Априловъ и Срезневски, 1831—1847. БП, год. I (1929), кн. 2, стр. 203—229.

Павловъ, Мл., Мемоари. Кратки бележки изъ моя животъ. София 1928, 74 стр.

190 **Пандалеевъ-Орманджиевъ, Ив.,** Тракийскиятъ въпросъ като кумиръ на българската държава. София 1929, 42 стр. — Приносъ 183 къмъ историята на възстаническото движение въ Одринско, 1896—1903. кн. II София 1929, 152 стр.

Пантеонъ на освобождението. Историческо издание 1878—1928. Сборникъ на падналитѣ герои. София 1928, 32 стр.

Панчовъ, Мл., Спомени и статии. София 1928, 71 стр.

Пастуховъ, Ив., Римско владичество въ България. София 1929, 80 стр. — Старитѣ траки въ България. Предговоръ отъ Г. Кацаровъ. София 1929, 63 стр. — Българитѣ въ източния въпросъ до Кримската война. БИБ, год. II (1929), т. I, стр. 198—241.

Пеневъ, Б., Начало на българското възраждане. София 1929, 74 стр.

Петко Каравеловъ. По случай 25-годишнината отъ неговата смърть и 50-годишнината на българската конституция. София 1929, 59 стр.

Петковъ, Ст., Историческата истина по възобновяването на днешната българска държава. София 1929, 47 стр.

200 **Пешевъ, П.,** Историческитѣ събития и деятели въ надвечерието на освобождението ни до днесъ, второ издание. София 1929, 864 стр.

[illegible] **Поповъ, Н.,** Описание на Русчукъ за време отъ 1860—1879. Русчукъ 1928, 45 стр.

Поповъ, Р., Доисторическа България, 2-ро изд.. София 1929, 94 стр. — Новооткрити паметници отъ желѣзната епоха въ България. ИАИ, т. V (1929), стр. 273—290.

Попруженко, М., Общественныя настроенія въ Россія наканунѣ освободительной войны. ПОВ, стр. 286—310. — Козма Презвитеръ. БП, год. I (1929), кн. 1, стр. 22—38. — Юрий Ивановичъ Венелинъ. БИБ, год. II (1929), т. 2, стр. 160—173.

Протичъ, А., Света Гора и българското изкуство. БП, год. I (1929), кн. 2, стр. 249—276.

Пундевъ, В., Неофитъ Хилендарски Бозвели. БПЛ, т. I, (1929), стр. 107—126. — Григоръ Пърличевъ. БПЛ, т. II (1929), стр. 238—258.

210 **Радевъ, С.,** Македония и българското възраждане въ XIX вѣкъ, часть III. София 1928.

Радославовъ, Цв., Титлитѣ на българскитѣ владѣтели. ИАИ, т. V (1929), стр. 159—186.

Райновъ, Б., Нашето освобождение (Спомени за Санъ-Стефанска България) съ прибавка на Султанския ферманъ за Екзархията. Манифеста на Царь-Освободителя. София 1929, 85 стр.

Рилски, иеродяконъ Поликарпъ, Иосторическиятъ Дрѣновски монастиръ „Св. Архангелъ Михаилъ“ при гр. Дрѣново. Търново 1928, 43 стр.

Румански, Ст., Имената на нѣкои македонски градове. Битоля. МП, год. V (1929), кн. 4, стр. 63—70. — Охридъ, пакъ тамъ, кн. 3, стр. 70—76. — Солунъ, пакъ тамъ, кн. 2, стр. 78—84. — Славянска прародина. БИБ. год. II (1929), т. 2, стр. 64—79. — Славяни на Дунава. БП, год. I (1929), кн. 1, стр. 80—99.

Сакаровъ, Н., Търговското и икономическо значение на Свищовъ до освобождението и къмъ края на XIX вѣкъ, въ началото на XX вѣкъ — причини за упадъка и перспективи за неговото бѫдеще. София 1928, 40 стр.

Сакѫзовъ, Ив., Стопанството въ срѣдновѣковна България, БИБ, год. II (1929), т. 3, стр. 178—211. — Търговията на България съ Анкона презъ 16 и 17 в. по нови извори. ИИД, кн. IX (1929), стр. 1—44.

Сантурджиевъ, П., Доброволцитѣ въ сръбско-българската война въ 1885 год.. София 1929, 24 стр.

Сборникъ Илиндень, 1903—1929. Въ паметь на голѣмото македонско въстание. София 1929, 104 стр.

Сборникъ епопея на българския воинъ. Съ приложение на портрета на Н. В. Царя-Баща, 26 портрети и 112 фотографически снимки отъ фронта. София 1929, 328 стр.

Селимински, Ив., Българскиятъ църковенъ въпросъ. София 1929, 112 стр.

Селищевъ, А., О переселении болгар в Россию и греко-болгарский спор в Битолской и Охридской областяхъ. МП, год. V (1929), кн. 4, стр. 27—45. — Семья Д. Миладинова, изъ донесеній консула М. Хитрова (1864), пакъ тамъ, кн. 3, стр. 63-69. — Единъ протестъ на българитѣ въ Битоля отъ 1876 год., пакъ тамъ, кн. 2, стр. 85—89.

Симеоновъ, С., Русе въ миналото и днесъ. Исторически, географски и статистически бележки съ плана на града. София 1929, 95 стр.

Славейковъ, Р., Изъ дейностьта на рускитѣ жандармерийски офицери въ Македония презъ 1904. МП, год. V (1929), кн. 1, стр. 71—116.

23 **Снѣгаровъ, Ив.,** Руски опити за предотвратяването и вдигане на схизмата. МП, кн. V (1929), кн. 1, стр. 1—44, кн. 2, стр. 1—32. — Положението на Охридската църква отъ падането на Охридъ подъ турцитѣ (1394) до 1557, пакъ тамъ, кн. 3, стр. 1—26; кн. 4, стр. 1—26. — Къмъ въпроса за зависимостьта на Молдавската църква отъ Охридската презъ XV вѣкъ, пакъ тамъ, кн. 3, стр. 45—62. — Отношенията между българската църква и другитѣ православни църкви следъ провъзгласяването на схизмата. Църковенъ архивъ, кн. II—V, София 1929, 173 стр.

Спомени на рускитѣ ветерани за освободителната война, 1877—1878. Подъ редакцията на полковникъ Золотухинъ. София 1929, 128 стр.

Стамболийски, Ал., Личность, дѣло, епоха. Галерия убити държавни мѫже. Редакторъ П. Думановъ. София 1929, 127 стр.

Станевъ, Н., Царь Симеонъ. Златенъ вѣкъ на българската книжнина и държава. Библиотека „Бележити българи“ № 3. София 1929, 92 стр. — Нашитѣ възстанически движения презъ XIX вѣкъ. БИБ, год. II (1929), т. 1, стр. 100—130. — Движението на Русия къмъ Цариградъ и освободителнитѣ усилия на българитѣ. ПОВ, стр. 245—261.

Станимировъ, Ст., Архиепископъ Йосифъ Соколски въ Холмъ. София 1929, 35 стр. — Единъ рѫкописъ отъ началото на XVIII вѣкъ. ДК, кн. 40 (1929), стр. 176—179.

Стоиловъ, Г., Освобождението на Хасково. Спомени отъ освободителната война отъ 1877—1878. София 1928, 71 стр.

Стояновичъ, С., Тутраканската епопея, часть II. Добруджа презъ 1916. София 1929, 116 стр.

Стояновъ, Л., Христо Ботйовъ. БПЛ, т. III (1929), стр. 65—114. — Захари Стояновъ, пакъ тамъ, т. IV, стр. 154—185.

Стояновъ, Цв., Василъ Левски. Юнашка библиотека „Дунавски юнакъ“ № 2. София 1929, 16 стр.

Страшимировъ, Д., Василъ Левски. Животъ, дѣла, извори. т. I. Извори. София 1929, 727 стр.

Табаковъ, М., Записки за миналото на гр. Тетевенъ. Орѣхово 1929, 16 стр.

Табаковъ, Н., Добри Чинтуловъ. БПЛ, т. II, стр. 83—104. — Д. и К. Миладиновци, пакъ тамъ, стр. 213—237.

237 **Табаковъ, С.,** Историята на гр. Сливенъ. Икономически развой, народенъ битъ. София 1929, 350 стр.

Тасевъ, П., На битолския фронтъ съ 6-та пехотна бдинска дивизия въ свѣтовната война (1915—1918). София 1929, стр. —

Тодоровъ, Д., Василъ Левски. София 1929, 63 стр.

Тодоровъ-Хиндаловъ, Вл., Възстания и народни движения въ предосвободителна България. Споредъ новооткрити турски официални документи. София 1929, 190 стр.

Тодоровъ, Я., Исторически карти на българската държава. ОП, кн. X (1929), стр. 168—169. — Античната цивилизация въ България. БИБ, год. II (1929), т. 2, стр. 25—63.

Тошевъ, А., Дипломатическа подготовка на балканската война отъ 1912 година. ОП, кн. XV—XVI (1929), стр. 233—240. — Балканската война. томъ I. Предистория и причини. София 1929, 436 стр. — Бѣгли спомени отъ турско време. БМ, 1929, кн. V—VI. стр. 389—401. — Черна-гора и България, пакъ тамъ, кн. III, стр. 231—238.

Трифоновъ, Ю., Зависимостьта на молдавската църква отъ охридската въ половината на XV вѣкъ. МП, год. V. (1929), кн. 1, стр. 45—70. — Михалъ-бейовци въ преданието и историята. БИБ, год. II (1929), т. 3, стр. 212—229. — Русия и българскиятъ църковенъ въпросъ. Филаретъ и неговото участие въ този въпросъ. ПОВ, стр. 144—155.

Турлаковъ, М., История, принципи и тактика на българския земедѣлски народенъ съюзъ. София 1929, 418 стр.

Уста-Генчевъ, Д., Начало на гражданското управление въ България. ИИД, кн. IX (1929), стр. 1—16. — Генералъ Столѣтовъ като водачъ на българското опълчение. София 1928, 42 стр.

Фехеръ, Г., Религията на прабългаритѣ. ОП, кн. XIII—XIV (1929), стр. 208—211. — Остатъкъ отъ езика на дунавскитѣ прабългари. ИАИ, т. V (1929), стр. 127—158. — Културата на прабългаритѣ. Научно-популярно изложение съ 24 образа въ текста. София 1929, 78 стр. — Прабългари. Произходъ, история, битъ и култура. София 1929, 134 стр. — Хуни ли сѫ прабългаритѣ. УП 1929, кн. 6, стр. 758—764. — Езикътъ на прабългаритѣ. УП 1929, кн. 9, стр. 1265—1271.

Филиповъ, Н., Паисий Хилендарски. БПЛ, т. I (1929), стр. 1—31. — Маринъ Дриновъ, пакъ тамъ, т. III (1929), стр. 211—239. — Произходъ и сѫщность на богомилството. БИБ, год. II (1929), т. 3, стр. 33—64.

Филовъ, Б., Разкопкитѣ въ Мадара и Преславъ. БМ 1929, кн. V—VI, стр. 360—369. — Произхождение на старобългарското изкуство. Златорогъ, 1929, стр. 294—300. — Римско съкровище отъ Ловчанско. ЛИЛ, кн. 7, стр. 86—87. — Елинизъмътъ на Македония. 280 ОП 1929, кн. V, стр. 70—72. — Глинена статуйка на Артемида отъ южна България. ИАИ, т. V (1929), стр. 1—12.

Флоровскій, А., Россія и южные славяне въ царствованіе императора Александра I. ПОВ, стр. 54—65.

Франговъ, П. свещ., Тържеството на Дрѣновския монастиръ на 16. май 1926. 50-годишенъ юбилей (1876—1926). Търново

1928, 36 стр. — Спомени отъ освободителната война 1877 за опълченеца Иорго Еневъ Радевъ отъ с. Самоводени. Търново 1928, 38 стр.

Францевъ, В., Первые русскіе труды по изученію славянства, преимущественно южнаго. ПОВ, стр. 36—53.

Хербертъ, Фр., Отбраната на Плѣвенъ, 1877. Съ предговоръ отъ генералъ съръ Джонъ Френчъ. София 1929, 312 стр.

Ценовъ, П., Османъ Пазвантоглу и българитѣ. УП 1929, кн. 6, стр. 795—813. — Кърджалийското време, пакъ тамъ, кн. 4, стр. 435—448. — Българскитѣ освободителни движения и Русия. ПОВ, стр. 85—93.

290 **Цончевъ, П.,** Изъ стопанското минало на Габрово. Монографично изследване. София 1929, 636 стр. — Преживѣлици на Габрово отъ края на XVIII вѣкъ до освобождението (материали и спомени). БИБ, год. II (1929), т. 4, стр. 121—151.

Чилингировъ, Ст., Любенъ Каравеловъ като просвѣтенъ деятель. УП 1929, кн. 1, стр. 2—16. — Драганъ Цанковъ. БПЛ, т. II (1929), стр. 173—196. — Неофитъ Рилски, пакъ тамъ, т. I (1929), стр. 87—106. — Василъ Друмевъ, пакъ тамъ, т. III (1929), стр. 137—168.

Чочковъ, Хр., Градъ Велесъ. Учебното дѣло до революционнитѣ борби. София 1929, 43 стр. — Градъ Велесъ. Историко-Геона 1877—1878, съ 30 образа. София 1929, 132 стр.

Чушковъ, Н., Дѣдо Никола Филиповски или Капитанъ Никола и неговото възстание въ Габровско презъ 1856 г. Габрово 1928, стр. 16.

Шейтановъ, Н., Симеонъ Велики и Цариградъ. УП, 1929, кн. 4, стр. 415—434.

304 **Шишковъ, Ст.,** Бѣломорска Тракия въ освободителната война 1877—1878, съ 30 образа. София 1929, 132 стр.

Шкорпилъ, К., Старобългарската съобщителна мрежа около Преславъ и крепоститѣ по нея. БИБ, год. II (1929), т. 2, стр. 80-111.

Юбилеенъ сборникъ на Царство България. София 1929, 144 стр.

Юбилеенъ сборникъ Екатерина Каравелова, 1878—1928. София 1929, 200 стр.

Юбилейна книга на Първата софийска мжжка гимназия по случай 50-годишнината отъ основаването ѝ. София 1929, 266 стр.

~~293~~ **Янковъ, Т.,** Освобождението на Търново (споменъ). ПОВ, стр. 390—395.

ОТЧЕТЪ

НА НАСТОЯТЕЛСТВОТО НА ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО ВЪ СОФИЯ ЗА 1929/30 ГОДИНА

(Четенъ на годишното събрание на 25. VI. 1930 г.)

Почитаемо събрание,

Днесъ се привършва тригодишния мандатъ на дружественото настоятелство, време твърде продължително, за да може едно рѫководно тѣло на дадена организация да изпълни възложенитѣ му длъжности и да прояви своята инициатива и творческа дейность въ полза на тази организация. Ето защо, слагайки мандата си предъ васъ, ние ви молимъ най-настойчиво да бѫдете напълно откровени и съ всичката сериозность и взискателность да изразите своята оценка върху нашата дейность.

За да улеснимъ изпълнението на задачата, която ви предстои, виждаме се принудени да ви припомнимъ нѣкои по-важни моменти отъ дейностьта на дружеството презъ изтеклия тригодишенъ периодъ.

1. Дружеството се реорганизира на по-широки начала, като създаде свои клонове въ близо 40 центра на страната. Новата организация почива върху положенията на преработения отъ годишното събрание презъ 1927/28 година уставъ, който е одобренъ отъ Министерството на вѫтрешнитѣ работи и отъ Министерството на народното просвѣщение, и съ който вие разполагате. То се знае, че две-годишниятъ периодъ, който премина новата организация, не е достатъченъ, за да се видятъ всичкитѣ положителни и отрицателни страни на нейния животъ. При все това, набелязаха се вече признаци, които свидетелствуватъ, че тя бавно, но сигурно се затвърдява и почва да дава положителни резултати. Преди всичко, можемъ да констатираме съ задоволство все по-близкия контактъ между софийскитѣ и провинциалнитѣ членове на дружеството, който се проявява: а) въ растящата кореспонденция между центра и клоноветѣ, и б) въ търсенитѣ и устройвани съ охота общи заседания, които се държаха презъ днитѣ на дветѣ конференции-екскурзии, уредени отъ дружеството — едната станала на 27. IX. 1927 год. въ Дрѣновския монастиръ и другата, станала на 24. IV. т. г. въ парахода между Видинъ и Ломъ. И въ дветѣ заседания взеха участие дружествени членове отъ всички краища на България и се изказаха както по важнитѣ въпроси

върху организацията на дружеството, така и по неговата обществена просвѣтна и научна дейность. Въ първото отъ тѣзи заседания се установиха клоноветѣ на дружеството и се опредѣлиха тѣхнитѣ ржководители.

2. Дружеството взе живо участие както въ инициативата, така и въ уредбата на две голѣми тържества, съ които се чествуваха — презъ 1929 година хилядо-годишнината отъ смъртьта на царь Симеона и петдесеть-годишнината отъ освобождението на България и отъ създаването на Търновската конституция, а презъ 1930 година — 700-годишнината отъ Клокотнишката битка. Негови видни членове бѣха членове въ комитетитѣ по устройване на тържествата и референчици въ публичнитѣ събрания, устройвани презъ днитѣ на тѣзи тържества.

3. Дружеството продължи научнитѣ срещи въ София презъ зимнитѣ сезони, на които предимно негови членове четоха важни реферати и научни съобщения, намѣрили следъ това мѣсто въ специални научни издания. Неговитѣ членове изъ провинциалнитѣ клонове възприеха тази дейность и въ нѣколко мѣста се опитаха да уредятъ публични сказки по история. Чрезъ това историческитѣ познания почватъ да се разпространяватъ отъ най-компетентнитѣ имъ носители и да се повишава живота на историческата култура всрѣдъ интелигенция и народъ. Следвало би тази дейность тепърва да се систематизира, да се разшири и да се задълби. Презъ изтеклата година се държаха въ София следнитѣ беседи:

1) 13. XI. 1929 год. Проф. П. Никовъ, Обществено-националенъ животъ въ България следъ Кримската война.

2) 20. XI. 1929 год. Юрданъ Трифоновъ, Борбата на настоятелството и еснафитѣ съ владиката въ Плѣвенъ следъ Кримската война.

3) 27. XI. 1929 год. а) Д-ръ В. Киселковъ, Панагирикъ на дяка Андрея. б) Прочитане на писма отъ турската архива отъ проф. Протоиерей Ив. Гошевъ.

4) 4. XII. 1929 год. Проф. Протоиерей Ив. Гошевъ, Исторически материали отъ Враца (XVII—XIX в. в.).

5) 11. XII. 1929 год. П. Ценовъ, Отецъ Паисий и началото на възраждането на българския народъ.

6) 18. XII. 1929 год. Проф. В. Н. Златарски, Положението на българския народъ презъ първитѣ години следъ покорението му отъ Василия II.

7-8) 29. I. и 5. II. 1930 год. Проф. В. Н. Златарски, Петъръ Дѣлянъ и неговото възстание.

9) 12. II. 1930 год. Юрданъ Трифоновъ, Изъ живота и дейностьта на Иоана Екзарха.

10-11) 19. II. и 26. II. 1930 год. П. Гжбенски, Приносъ за нашето възраждане.

12) 23. III. 1930 год. Проф. В. Н. Златарски, Клокотнишката битка въ 1230 година (въ Академията на наукитѣ).

13) 26. III. 1930 год. Д. Уста-Генчовъ, Раковски като издатель на исторически картини.

14-15) 9. IV. и 16. IV. 1930 год. П. Павловъ, Учителската дейность на Тодоръ Пейовъ преди освобождението.

16) 7. V. 1930 год. а) Проф. В. Н. Златарски, Единъ фалсификатъ, който се отнася къмъ българската история, б) Проф. В. Бешелиевъ, Къмъ въпроса за народностьта на старитѣ македонци.

4. Презъ изтеклия периодъ по инициативата на дружеството и въ съгласие, и съ подкрепата на Министерството на народното просвѣщение се уредиха главно за учителитѣ по история и по география въ срѣднитѣ училища две голѣми екскурзии- конференции, съ цель да се запознаятъ участвуващитѣ въ тѣхъ съ най-важнитѣ исторически мѣста на България и съ нейната природа. За екскурзията-конференция презъ 1927/28 год. ние ви докладвахме на времето. Тукъ считаме за умѣстно да ви изложимъ станалата тази година презъ великденската ваканция конференция-екскурзия.

Въ нея взеха участие близо 150 преподаватели по история и география отъ всички срѣдни училища на Царството. Подпомогна и материално, съ пѫтни и дневни, Министерството на народното просвѣщение отъ специалнитѣ фондове за екскурзии, образувани отъ училищни такси при всѣко срѣдно училище, а г. директорътъ на пристанищата Г. Аврамовъ предостави въ разположение на екскурзиантитѣ специаленъ параходъ за пѫтуване по Дунава отъ Видинъ до Свищовъ. На Министерството и на г. директора изказваме нашата благодарность. Екскурзията трая петь дни и се посѣтиха градоветѣ Видинъ, Ломъ, Орѣхово, Гигенъ, Никополъ, Свищовъ. Заседания станаха въ Видинъ и Орѣхово, дето се държаха следнитѣ реферати:

1) Проф. В. Н. Златарски, Политическото и социално положение на българитѣ на XVIII и въ началото на XIX в.

2) Проф. А. Иширковъ, Дунавскитѣ градове.

3) Проф. Ж. Радевъ, Долно-Дунавската равнина — произходъ и физико-географски особености.

4) Н. Филиповъ, Методика и история въ срѣднитѣ училища.

5) Г-жа Несторова, Методика и география въ срѣднитѣ училища.

6) Юрданъ Трифоновъ, Бележки върху сведенията на Софрония за кърджалиитѣ и Пазвантоглу.

Пѫтуването съ парахода по Дунава позволи на професоритѣ по география да посочатъ географскитѣ особености на цѣлото преминато крайбрѣжие, а посѣщенията на градоветѣ и на разкопкитѣ при Гигенъ даде възможность за запознаване съ всички тѣхни исторически ценности.

Настоятелството намира, че екскурзиитѣ-конференции даватъ най-задоволителни резултати, и затова трѣбва да се устройватъ и въ бѫдеще съ най-голѣма енергия.

Нека отбележимъ и днесъ, че презъ отчетния три-годишенъ периодъ се тури начало отъ Врачанския клонъ на локални, окрѫжни исторически конференции съ участието на учители отъ срѣднитѣ училища и прогимназиитѣ на окрѫга. Надѣваме се това хубаво начало да се разшири за всички окрѫзи.

5. Презъ изтеклия периодъ Дружеството разшири своитѣ връзки и сношения съ разни лица и институти и тукъ, и въ чужбина. За първитѣ две години ние ви дадохме на времето отчетъ по това. Презъ настоящата година тази страна отъ дейностьта на дружеството се долавя отъ изпращане „Известията“ на дружеството на следнитѣ лица и институти:

IX книга за редакциитѣ на Учителския вестникъ, Съзнание, Миръ, Демократически сговоръ, Свободна речь, Слово, Лѫчъ, Знаме, Македония, Зора, Радикалъ, Народъ, Утро, Независимость, Църковенъ вестникъ, Македонски прегледъ, Училищенъ прегледъ, Отецъ Паисий, Еврейска трибуна; на г. министра Найденовъ, г. Ал. Радославовъ, главенъ секретарь, началникъ на културнитѣ учреждения, зап. полковникъ Тошковъ; на Народния (археолог.) музей, Етнографическия музей, Академията на наукитѣ, Археологическия институтъ, Студентско историческо дружество, Варненски археол. музей, Пловдивски археол. музей; проф. Matl въ Грацъ, проф. Bidlo — Praha. Славянски семинаръ, Pére de Ryek—Paris, Stuart Chapin, Колумбийския университетъ въ Ню-Йоркъ, Artur Andreus Кебриджъ, С. Щати, Югославянска академия — Загребъ, Университетска библиотека — Загребъ. Решено е да се изпратятъ VII-VIII и IX книги на д-ръ Oscar Wudy — Wien-National Bibliothek, славянски семинаръ при университета въ Graz, Археолог. музей въ Шуменъ, славянски семинаръ въ Берлинъ, Лайпцигъ, Мюнхенъ, Бреслау, Кьонигсбергъ, Виена; L'Institut des études slaves, Paris; M. Weingart — Praha — въ замѣна; L. Niderle — Praha, славянски семинаръ въ Загребъ, Варшава, Братислава; Leon Beaulieux, Paris; La Direction des Ehos d'Orient, Assomption Stamboul, ако поискатъ; Редакцията на Народни Старини въ Загребъ, Славянски институтъ при университета въ Стразбургъ; Institut International de cooper. intellectuelle, Paris.

6. Презъ изтеклия периодъ дружеството издаде VII, VIII и IX книги отъ Известията. Тѣ сѫ въ рѫцетѣ на всички ви и можете да дадете преценка за тѣхъ. Приготвя се и книга X, която ще бѫде отпечатана презъ есеньта. Въ нея между другото, по решението на миналогодишното събрание, ще се напечати съдържанието на излѣзлитѣ досега 10 книжки отъ Известията. Трѣбва да се прибави къмъ тѣзи книги и ценниятъ „Сборникъ въ честь на проф. В. Н.

Златарски“, който е издание и притежание на дружеството. Освенъ тѣзи издания дружеството бѣ решило да се подготви печатането на Monumenta Bulgarica, като натовари и специална комисия да приготви и подреди нужднитѣ материали. За голѣмо съжаление изпълнението на това решение срещна важни спънки, и затова още не е отепачатана нито една книжка. Материали, обаче, се събиратъ, и ние се надѣваме въ скоро време да видимъ началото на тѣхното издаване. Нека споменемъ, че двама отъ членоветѣ на настоятелството, професоритѣ В. Н. Златарски и П. Никовъ основаха и редактиратъ „Българска историческа библиотека“, която живѣе третата си годишнина и съ широкото си разпространение на ценни знания по българска история въ цѣлото общество.

7. Подъ управлението на дружеството е „Фондъ 41 п. полкъ“, размѣрътъ на който стигна до почетната цифра 61.004 лв. Настоятелството вече разгласи съгласно „Правилника за управление на фонда“ конкурсъ за добиване премия отъ лихвитѣ на фонда по написване най-доброто съчинение върху историята на полка или по въпроси изъ българска история. Срокътъ на конкурса е до 31 декемврий т. г. На обявения преди три години конкурсъ не се отзова никой. Надѣваме се тази година да имаме успѣхъ въ това отношение.

8. Изтеклиятъ периодъ отбеляза значителенъ редъ и затвърдяване броя на дружественитѣ членове на около 300 за цѣла България. Отъ тѣхъ сѫ платили напълно членския си вносъ за изтеклата 1929/30 год. 244 души. Това положение даде възможность и да се заздравятъ по-добре финансиитѣ на дружеството, а последното да почне да работи и съ редовенъ бюджетъ. Както за състоянието на касата, така и за нейния бюджето-проектъ ще ви се даде специаленъ докладъ.

София, 25 априлъ 1930 год.

Председатель: (п.) В. Н. Златарски
Подпредседатель: (п.) Юрд. Трифоновъ
Секретарь: (п.) Ив. Пастуховъ
Библиотекарь: (п.) П. Никовъ
Касиеръ: (п.) Ив. Гребенаровъ

ПРОТОКОЛЪ

Днесъ, 14 юний 1930 год., контролната комисия, състояща се отъ г. г. Ст. Станимировъ и Ив. Поповъ, прегледа смѣткитѣ на касиера на Историческото дружество Ив. Гребенаровъ за времето отъ 13 юний 1929 год. до 14 юний 1930 год. и намѣри:

А. По Историческото дружество.

I. Приходъ.

1. На 12 юний 1929 год. е имало			81,123 лв.
2. Прибавени отъ 13.VI. 1929 г. до 14. VI. 1930 год.:			
а) Членски вноски		15,976 лв.	42,941 лв.
б) Помощь отъ М-то на Н. Просвѣщ.		15,000 „	
в) Продажба на книги:			
II—IX	4,179	5,289 „	
Сборникъ В. Златарски	1,110		
г) Лихва отъ Пощ. сп. Каса	3,603	5,246 „	
и отъ влогова кн.	1,643		
д) За отпечатъци		1,360 „	
е) Случайни		70 „	
Всичко.			124,064 лв.

II. Разходъ.

1. За отпечатване 500 екземпл. отъ IX кн. Известия		30,760 лв.	57,974 лв.
2. За печатане отпечатъци отъ IX кн.		1,360 „	
3. Хонораръ	13,850	16,450 „	
Редакция и коректура	2,600		
4. Канцеларски	2,335·8	3,056 „	
За изпращане книги	720·2		
5. За прислуга	1,000	1,288 „	
Събиране членски вноски	288		
6. Покани за срещи и заседания		1,000 „	
7. По конференцията — Екскурзия — Видинъ — Свищовъ		1,000 „	
6. За касиера		2,400 „	
Оставатъ.			66,090 лв

(шестдесеть шесть хиляди и деветнадесеть лева), отъ които въ пощ. сп. к. (кн. 863,150 I. X. 1927 год.) 40,500 (четиридесеть хиляди и петстотинъ) лева, въ влогова кн. въ Б. З. банка (кн. № 50,031/ 635, 6.VII 1926 год.) 25,135 (двадесеть петь хиляди сто тридесеть и петь) лева и въ наличность 455 (четиристотинъ и петдесеть) лева.

Б. Фондъ 41 п. полкъ при Соф. Историческо д-во.

1. Въ Б. З. Банка на 2. II. 1822 год. имало	2,983 лв.
2. По банково свидетелство № 9992, 2. IX. 1922 г.	33,297 „
Всичко.	36,280 лв.

Първата сума въ влог. кн. № 50,032/ 636, 6.VII. 1926 г. на 1.I. 1930 г. възлиза на	5,284 лв.
Втората отъ банково свид. № 1649 отъ 21. IX. 1927 год. възлиза на	55,720 „
Всичко. . .	61,004 лв.

В. Издания на Историческото дружество.

Известия на Историческото дружество.

I книга на 12.VI. 1929 год.	2,	дадени	— ,	оставатъ	2	екз.
II „ „ „ „ „	28,	„	4,	„	24	„
III „ „ „ „ „	45,	„	7,	„	38	„
IV „ „ „ „ „	203,	„	9,	„	194	„
V „ „ „ „ „	171,	„	9,	„	162	„
VI „ „ „ „ „	105,	„	10,	„	95	„
VII-VIII „ „ 199+5 (върн.)	204,	„	15,	„	189	„
IX напечатани	500,	„	302,	„	198	„
Сборникъ В. Златарски . . .	371,	„	13,	„	358	„

Настоящиятъ протоколъ се състави въ два екземпляра, отъ които единия за касиера и другия за дружеството.

София, 14. IV. 1930.

Контролна комисия: { Ст. Станимировъ
Ив. Поповъ
Касиеръ: Ив. Т. Гребенаровъ

Въ годишното събрание на 25. VI. т. г. се прочетоха отчетътъ и докладътъ за смѣткитѣ на дружеството, одобриха се и се освободиха отъ отговорность настоятелството и касиерътъ.

Прие се следния бюджетъ за 1930/31 година:

БЮДЖЕТЪ ЗА 1930/31 ГОДИНА

№ по редъ	ПРИХОДЪ	Предвидени за 1929/30 г.	Получени	Предвидени презъ 1930/31 г.	№ по редъ	РАЗХОДЪ	Предвидени за 1929/30 г.	Похарчени	Предвидени презъ 1930/31 г.
I.	Останали отъ миналата година	81,123	81,123	66,090	1	За печатане IX и X кн.	24,000	30,760	17,000
II.	Прибавени презъ год.:				2	За отпечатъци	—	1,360	—
1	Членски вноски	9,700	15,976	13,440	3	Хонораръ, редакция и коректура	14,000	16,450	9,000
2	Помощь отъ Министер. на Нар. Просвещ.	10,000	15,000	12,000	4	Канцеларски и изпращане книги	4,000	3,056	4,000
3	Продажба на книги.	4,000	5,289	5,000	5	За прислуга (1000) и събир. чл. вн. (500).	1,200	1,288	1,500
4	Лихви	5,177	5,246	4,470	6	Покани за срещи и заседания	1.000	1,660	1,600
5	За отпечатъци	—	1,360	—	7	По конференцията — екскурзия	—	1,000	—
6	Случайни	—	70	—	8	За касиера	2,400	2,400	3,000
					9	Непредвидени	1,400	—	500
							48,000	57,974	36,600
						Оставатъ.	62,000	66,090	64,400
	Всичко.	110,000	124,064	101,000		Всичко.	110,000	124,064	101,000

Избраха се за членове на настоятелството за времето 1930/31—1932/33 год. следнитѣ лица: Проф. В. Н. Златарски, проф. П. Никовъ, д-ръ В. Бешевлиевъ, д-ръ В. Славовъ (Киселковъ) и Ив. Гребенаровъ.

За контролна комисия: Ст. Станимировъ, Ив. Поповъ и Г. Пауновъ.

Новото настоятелство въ заседанието си на 2. VII. 1930 год. се конституира по следния начинъ:

Председатель: Проф. В. Н. Златарски
Подпредседатель: Проф. П. Никовъ
Секретарь: В. Славовъ
Библиотекарь: Д-ръ В. Бешевлиевъ
Касиеръ: Ив. Гребенаровъ

СЪДЪРЖАНИЕ

НА ИЗВЕСТИЯТА НА ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО ВЪ СОФИЯ (I—IX КНИГИ).

КНИГА I. 1905 ГОДИНА.

1. Бележки за основанието на Историческото дружество 3
2. Реферати, четени и обсѫждани въ срещитѣ на Историческото дружество отъ основанието му до края на учебната 1904/5 год. 9
3. Документи по сръбско-българскитѣ отношения презъ 1830—1836 год. отъ Г. Баласчевъ 18
4. Една анонимна византийска хроника отъ П. Чилевъ 34
5. Материали за историята ни подъ турското робство отъ Д. А. Ихчиевъ: 59
    а) Отъ рѫкописния тевтеръ № 1 61
    б) Отъ рѫкописния тевтеръ № 2 61
    в) Султанска заповѣдь, издадена къмъ раята — войнигани за данъка „джизие харачи“ отъ 1614—15 год. 102
    г) Сѫдебно-шериатски актъ, издаденъ отъ софийския кадия за нѣкои права и задължения на раята-християни подъ название „чакарджи-тайфаси“ отъ гр. София отъ 1616—1617 г. . . . 112
    д) Султанска заповѣдь, дадена за правата и привилегиитѣ на ливницата за свѣщи въ гр. София отъ 1614—15 г. 114
    е) Императорски височайши ферманъ отъ 1753 год. 117
    ж) Надписътъ на Черната джамия 130
6. Бележки за караманлиитѣ и тѣхната литература отъ С. Табаковъ . 131
7. Уредба на Историческото дружество 196

КНИГА II. 1906 ГОД.

1. Крумовото законодателство отъ С. С. Бобчевъ 3
2. Бендида отъ д-ръ Г. И. Кацаровъ 30
3. Помощнитѣ войски на римската провинция Мизия отъ д-ръ Б. Филовъ 41
4. Материали за историята ни подъ турското робство, съобщава Д. А. Ихчиевъ:
   а) Превзимането на София отъ турцитѣ 91
   б) Минаването на Влашко подъ върховенството на турцитѣ при Мирча войвода 98
   в) Бюджетъ на Видинската область въ втората половина на XVIII вѣкъ 102
   г) Права, привилегии и задължения на нѣкои класове раи-християни, особено българи презъ време на турското владичество 129

КНИГА III. 1911 ГОД.

1. Йорданъ Ивановъ, Бѣласицка битка, 29 юлий 1014 год. 1
2. В. Н. Златарски и Г. И. Кацаровъ. Договорътъ на княза Иванко, синъ Добротичевъ, съ генуезцитѣ отъ 1387 г. 17
3. В. Н. Златарски. Архимандритъ Онуфрий Поповичъ Хилендарецъ 39
4. Д. Ихчиевъ. Материали по монетното дѣло въ Турция 75
5. Д. Ихчиевъ. Актъ на завещание за Карловския тавлиетъ, написанъ на 1-и день отъ мес. шабанъ 801 год. отъ егира (8 апр. 1399) 208
6. П. Никовъ. Кой е билъ Синадинъ, чичата на царь Ив. Александъръ 217

КНИГА IV. 1915 ГОД.

1. Проф. Г. И. Кацаровъ. Нови антични паметници отъ България . . 1
2. Д-ръ Б. Филовъ. Възобновяването на Пловдивската крепость въ времето на Маркъ Аврелия 9
3. Д-ръ Д. Дечевъ. Приносъ къмъ античната география на България . 23
4. Проф. В. Н. Златарски. Известието на Михаила Сирийски за преселението на българитѣ 37
5. Проф. А. Иширковъ. Скопската область останала българска и подъ духовното владичество на сръбска ипекска патриаршия (1557—1766) 53
6. Проф. С. С. Бобчевъ. Царь-Срацимировото писмо до Братовяни . . 71
7. К. Крачуновъ. Франция и съединението на България 79
8. Н. Милевъ. Единъ неизданенъ документъ за българската история (1597) 89
9. К. Крачуновъ. Лондонскиятъ исторически конгресъ 101
10. Проф. I. B. Bury. България презъ IX вѣкъ и покръстването на славянитѣ и българитѣ 105
10. Проф. I. B. Bury. Пресиамъ, Маламиръ 180
12. Проф. I. B. Bury. Върху нѣкои отъ изворитѣ за историята на Константина и Методия 184

13. Н. А. Мушмовъ. Названията на старобългарскитѣ монети . . . 189
14. Г. Ивановъ. Исторически известия и предания изъ Ловешко . . 207
15. Проф. Йор. Ивановъ. Поменици на български царе и царици . . 219
16. Ц. Стояновъ и К. Крачуновъ. Вести и оценки 231

КНИГА V. 1922 ГОД.

1. Проф. Г. И. Кацаровъ. Приносъ къмъ старата история на Македония 1
2. Мария Т. Бръчкова. Месемврия и старата ѝ уредба споредъ епиграфския материалъ 11
3. Проф. Д. Дечевъ. Една келто-тракийска религиозна успоредица: ieru — ηρωι 17
4. Проф. В. Н. Златарски. Де се намира гр. Деволъ 35
5. Проф. П. Никовъ. Изправки къмъ българската история 57
6. Ю. Трифоновъ. Велика Търновия, Велика Сардакия и Велика Европия 85
7. Проф. Н. И. Милевъ. Охридскиятъ патриархъ Атанасий и скитанията му въ чужбина (1597—1615) 113
8. Ст. Станимировъ. Споменитѣ ми за архиеп. Йосифа Соколски . . 129
9. Гено Ивановъ. Ловечъ въ борбата за национална църква . . . 155
10. Неджибъ Асимъ. Българитѣ въ Анадолъ 163
11. Вести и оценки:
  а) Цв. Стояновъ. Трудове по българска история 172
  б) Библиография по българска история за времето 1915—1921 г. . 175

КНИГА VI. 1924 ГОД.

1. П. Мутафчиевъ. Пронията въ Византия и отношението ѝ къмъ военната служба 1
2. Гавр. И. Кацаровъ. Тракийскитѣ беси 31
3. В. Н. Златарски. Български архиепископи-патриарси презъ първото царство 49
4. П. Никовъ. Образи на видинския князъ Михаила Шишмана и на семейството му 77
5. Ст. Станимировъ. Страница изъ живота и дейностьта на архим. Йосифа Соколски 91
6. Юрд. Трифоновъ. Византийскитѣ хроники въ църковно-славянската книжнина 163
7. К. Стояновъ. България и българитѣ въ писмата на Молтке . . . 183
8. Ив. Сакъзовъ. Известия за българската търговия въ Цариградъ презъ X вѣкъ 195
9. Научни вести и оценки:
  а) Я. Тодоровъ. Къмъ въпроса за капитализма и индустриалното развитие въ древна Гърция 205
  б) П. Мутафчиевъ. Сборникъ на византийскитѣ грамоти 213
10. Библиография 218
11. Отчетъ за дейностьта на Истор. д-во презъ 1923—24 год. 227
12. Правилникъ за управлението на „Фонда 41 пех. полкъ“ при историческото дружество 234

КНИГА VII—VIII. 1928 ГОД.

1. М. Бръчкова. Анталкидовъ миръ 1
2. Ив. Сакѫзовъ. Търговскитѣ отношения между България и генуезцитѣ въ началото на XIV вѣкъ 13
✓3. П. Никовъ. Турското завладѣване на България и сѫдбата на последнитѣ Шишмановци 41
4. Ст. Станимировъ. Изъ историята на Бачковския монастиръ 113

5. Вести и оценки:

  а) Ю. Трифоновъ. Le slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle par F. Dvornik . . . . , ... 145
  б) П. Мутафчиевъ. Серсемъ-кале и Мòрия 165
  в) Гено Ивановъ. Предмети и документи отъ нашето недалечно минало . . . . , 173

6. Исторически материали:

  а Архим. Антимъ Шивачевъ. Материали за историята на българския църковенъ въпросъ и храма „Св. Стефанъ“ въ Цариградъ — Фенеръ 177
  б) Ив. Пандалеевъ. Единъ документъ по новата българска история 223
  в) Д. Уста-Генчевъ. Документи за историята на последния български централенъ революціоненъ комитетъ въ Букурещъ . 227
7. Библиография по историята на българитѣ и българскитѣ земи презъ 1925—1926 год. 253
8. Отчетъ за дейностьта на Истор. д-во презъ 1926—27 год. 261

КНИГА IX. 1929 ГОД.

1. Г. И. Кацаровъ. Древна Армения и произходътъ на арменския народъ . . . . 1—24
2. В. Н. Златарски. Политическото положение на северна България презъ XI и XII вѣкове . . . . 1—50
3. Ив. Сакѫзовъ. Търговията на България съ Анкона презъ XVI и XVII вѣкове . . . . 1—44
4. Д. Уста-Генчевъ. Начало на гражданското управление въ България . . . . 1—16

5. Исторически материали:

  а) Яковъ де Промонторио де Камписъ. Управлението и приходитѣ на Султана. Държавата на Султана. Превелъ П. П. Иковски . . . . 1—44
  b) Jacobo de Promontorio de Campis, Governo et entrate dell gran Turco. Stato dell gran Turco . . . . 45—80
6. Библиография по история на българитѣ и българскитѣ земи презъ 1927—1928 год. . . . . 1— 8
7. Отчети за дейностьта на Историческото дружество за 1927/28 и 1928/29 год. . . . . 1—13
8. Списъкъ на членоветѣ на Историческото дружество . . . . . 14—16

СПИСЪКЪ
НА
ЧЛЕНОВЕТѢ НА ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО ВЪ СОФИЯ.

а) ЧЛЕНОВЕ ВЪ СОФИЯ.

1. Аврамовъ Василъ
2. Андреевъ Стефанъ
3. Баджовъ Стефанъ
4. Батаклиевъ Иванъ
5. Бешевлиевъ Веселинъ
6. Бицилли Петъръ
7. Благоева Стела
8. Благоевъ Никола
9. Бобчевъ Стефанъ
10. Божковъ Дило
11. Ботевъ Димитъръ
12. Братовановъ Стефанъ
13. Бръчкова Мария
14. Бъчваровъ Герчо
15. Василевъ Григоръ
16. Велевъ Петко
17. Велковъ Иванъ
18. Венедиковъ Йорданъ
19. Вранска Елена
20. Георгиевъ Светозаръ
21. Герасимова Рада
22. Гребенаровъ Иванъ
23. Гѫбенски Петъръ
24. Дановъ Сребро
25. Дерманчевъ Георги
26. Дечевъ Димитъръ
27. Джансѫзова Екатерина
28 Диамандиевъ Андрей
29. Димитровъ Благой
30. Димитровъ Д.
31, Димитровъ М.
32. Добревски Илия
33. Жилковъ Атанасъ
34. Загорчиновъ Стоянъ
35. Златарски Василъ
36. Иванова Вѣра
37. Иванова Ружа
38. Ивановъ Йорданъ
39. Иширковъ Атанасъ
40. Кацаровъ Гаврилъ
41. Караманджуковъ Христо
42. Кепова Ивана
43. Кертевъ Георги
44. Крачуновъ Кръстьо
45. Кюркчиевъ Петъръ
46. Ламбревъ Атанасъ
47. Маджаровъ Рашко
48. Михайловь Ненчо
49. Мутафчиевъ Петъръ
50. Мушмовъ Никола
51. Негенцова Милка
52. Недѣлкова Ася
53. Неновъ Йоакимъ
54. Никовъ Петъръ
55. Николовъ Ангелъ
56. Николовъ Владимиръ
57. Николовъ Коста
58. Павловъ Панчо
59. Пандалеевъ Иванъ
60. Панайотовъ Иванъ
61. Пантелеевъ Пантелей
62. Панчевъ Младенъ
63 Паскалева Пия
64 Пастуховъ Иванъ
65 Пауновъ Георги
66 Пенчева Мария
67 Петрова Веселина
68 Петрушевъ Петъръ протоерей

69 Попова Гавраила
70 Поповъ Ангелъ
71 Поповъ Иванъ
72 Поповъ Сава
73 п. Василиевъ Георги
74 Противъ Андрей
75 Радевъ Жеко
76 Радевъ Никола
77 Райковъ Ташо
78 Ризовъ Никола
79 Савова Мария
80 Сакжзовъ Иванъ
81 Симеоновъ Георги
82 Славовъ Василъ
83 Снѣгаровъ Иванъ
84 Ставревъ Иванъ
85 Станевъ Никола
86 Станимировъ Станимиръ
87 Стояновъ Цвѣтанъ
88 Табакова Олга
89 Теодоровъ Александъръ — Баланъ
90 Тодоровъ Янко
91 Трифонова Надежда
92 Трифоновъ Юрданъ
93 Уста — Генчовъ Дабко
94 Филиповъ Никола
95 Филовъ Богданъ
96 Цанковъ Ст. Протопресвитеръ
97 Ценовъ Петъръ
98 Цоковъ Иванъ
99 Чешмеджиевъ Григоръ
100 Шалдевъ Христо
101 Шивачевъ Антимъ анхимандритъ.

б) ЧЛЕНОВЕ ВЪ ДРУГИ МЕСТА.

102 Мирчева Дона Анхиало
103 Иванчева Милка Берковица
104 Скопакова Елена „
105 Аргирова Пенка Бургасъ
106 Археологическо д-во „
107 Воденичаровъ П. „
108 Войниковъ Нягулъ „
109 Гинева Иванка „
110 Зурковъ Илия „
111 Месечкова В. „
112 Мечкуевски Гавраилъ „
113 Милевъ Мильо „
114 п. Аджовъ Георги „
115 п. Николовъ Дим. свещ. „
116 Яневъ Д. „
117 Бѣленски Цвѣтко Бѣла-Слатина
118 Новински Р.— с. Търнакъ, Бѣлослат.
119 Божиковъ Божидаръ Варна
120 Вакавчиева Магда „
121 Войковъ Иванъ & Яконъ „
122 Иванова Стефа „
123 Карамаждракова Райна „
124 Параскевовъ Щерю „
125 Софийска Ст. „
126 Стояновъ Иванъ „
127. Тодоровъ Йорданъ — Варна
128. Христовъ Георги „
129. Влаховъ Туше — Видинъ
130. Йосифовъ Кузманъ — Видинъ
131. Куртелевъ Ангелъ „
132. Попова София „
133. Стояновъ Димитъръ „
134. Ангеловъ Иванъ — Враца
135. Анковъ Найчо „
136. Архимандритъ Евлогий „
137. Бобошевски Вл. „
138. Василевъ Д. „
139. Вишански Вл. „
140. Георгиевъ Йорданъ „
141. Гешева Сия „
142. Димитровъ Никола „
143. Добрушки Никола „
144. Доневъ Иванъ „
145. Куновъ П. д-ръ „
146. Лазарова Ст. „
147. Липовански Иванъ „
148. Младеновски Д. „
149. Марфовъ Христо „
150. Павловъ Хар. „
151. Панчевъ Т. „
152. Пенчевъ Т. К. „
153. Пиляковъ „
154. Полковникъ Чукурски „
155. Първановъ Първанъ „
156. Рангеловъ Н. „
157. Н. свещ. Спасовъ „

158. Халачева Н. — Враца
159. Цвѣтковъ Андрей „
160. Ценовъ Ст. „
161. Цвѣтковъ Иванъ с. Д. Кремена, Врачанско
162. Алипиевъ Н. — Мездра Врачанско
163. Димитровъ Пенчо — Габрово
164. Захариевъ Константинъ — Гор. Джумая
165. Григоровъ Александъръ — Горна Орѣховица
166. Кожухаровъ Енчо — Г. Орѣховица
167. Георгиевъ Никола — с. Сергевецъ Г. Орѣховско
168. Андреева Мария — Дупница
169. Величкова Цвѣтана „
170. Даскалова Валерия „
171. Даскалова Дена „
172. Дукова Василка „
173. Ивановъ Александъръ „
174. Икономова Мария „
175. Маноловъ Георги „
176. Митревъ Методи „
177. Панчеревска Цвѣтана „
178. Поповъ Георги „
179. Радевъ Александъръ „
180. Секилариева Тодора „
181. Йовева Стефана — Ески Джумая
182. Бакаловъ Владимиръ — Казанлъкъ
183. Гюдюлевъ Андрей „
184. Делева Екатерина „
185. Константиновъ Илия „
186. Кузмановъ Владимиръ „
187. Николова Зоя „
188. Стоенчевъ Никола „
189. Игнатовъ Атанасъ — Карнобатъ
190. Босилкова Параскева Кюстендилъ
191. Кирова Люба „
192. Алексиевъ Арсени — Ловечъ
193. Василевъ Димитъръ „
194. Ивановъ Гено „
195. Терзиева Янка „
196. Антолевъ Наумъ Луковитъ
197. Астарджиевъ Димитъръ „
198. Ниновъ Михалъ „
199. Томовъ Йорданъ „
200. Койчевъ Н. — Нова Загора
201. Русева Иванка „
202. Гешаковъ Ив. с. Новачене, Орхан.
203. Андреева Мария Орѣхово
204. Давидовъ Н. К. „
205. Комаровъ Иванъ „
206. Куновичъ Мария с. Малорадъ Орѣх.
207. Крамолински Н. с. Турс. Тръстен.
208. Цаковъ Ангелъ „
209. Баировъ Иванъ — Панагюрище
210. Бучуклиева Вѣра „
211. Галишкова Мария „
212. Гориновъ Недьо „
213. Захариевъ Атанасъ „
214. Зунпалова Стояна „
215. Каймакова Параскева „
216. Кръстевъ Стоянъ „
217. Нейкова Вида „
218. Панчевъ Георги „
219. Савлековъ Евдоки „
220. Сухлевъ Иванъ „
221. Узуновъ Никола „
222. Георгиева Пена — Петричъ
223. Балтовъ Никола — Пловдивъ
224. Васевъ Андрей „
225. Влакхинова „
226. Кеновъ Никола „
227. Ковачева Фани „
228. Крапчева Цвѣтана „
229. Стефанова Райна „
230. Узунска Люба „
231. Цанковъ Иванъ „
232. Милтеновъ Димитъръ — Попово
233. Димитровъ Стоилъ Плѣвенъ
234. Младеновъ Спасъ „
235. Стрезова Бояна „
236. Сърмаботовъ Никола „
237. Милошевъ Станимиръ Радомиръ
238. Михаиловъ Начо — Русе
239. Асянчина Венера Самоковъ
240. Стоименовъ Димитъръ „
241. Радославовъ Цвѣтанъ Свищовъ
242. Яръмовъ Георги с. Хибелий, Свищ.
243. Аврамовъ Христо Севлиево
244. Андреева Неда „
245. Илевъ Пенчо „
246. Панайтова Люба „
247. Бошковъ Георги Сливенъ
248. Георгиева Мина „
249. Измиревъ Захари „

250. Тончевъ Ст. д-ръ — Сливенъ
251. Милевъ Лампо Дѣлчевъ — Сопотъ
152. Мавродиевъ Драганъ — Станимъка
253. Ангеловъ Петъръ — Стара Загора
254. Димитровъ Михаилъ „
255. Лотевъ Александъръ „
256. Минковъ Стефанъ „
257. Митрополитъ Павелъ „
258. Зайковъ Христо „
259. Янковъ Димо „
260. Димитровъ Кирчо — В. Търново
261. Йордановъ Иванъ „
262. Михаилова Ана „
263. Николовъ Стоянъ „
264. Смиловъ Недѣлко „
265. Цончевъ Димитъръ „
266. Ангеловъ Янаки — Т.-Пазарджикъ
267. Битева Стояна „
268. Трифоновъ Данаилъ „
269. Денковъ Йото — Трънъ
270. Петрова Райна „
271. Попова Мара — Фердинандъ
272. Поповъ Данаилъ — Харманлий
273. Никова Стефана — Хасково
274. Ангеловъ Стефанъ — Шуменъ
275. Антоновъ Петъръ „
376. Генчевъ Денчо „
277. Господиновъ Йорданъ „
278. Захариевъ Георги „
279. Колчевъ Иванъ „
280. Моловъ Иванъ „
281. Панайтовъ Добри „
282. Паскалева Елена „
283. Поповичъ Октавия „
284. Таневъ Константинъ „
285. Качулева Кръстина — Ямболъ
286. Пейчевъ Павелъ „

Нар. Библиотека, София.

ИЗДАНИЯ НА ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО.

Известия на Историческото дружество въ София: — I книга 1905 год. изчерпана. — II книга 1906 год. изчерпана. — III книга 1911 год. ц. 150 л. — IV книга 1915 год. ц. 50 л. — V книга 1922 год. ц. 50 л. — VI книга 1924 год. ц. 80 л. — VII—VIII книга 1927—1928 год. ц. 150 л. — IX книга 1929 год. ц. 150 л. — X книга 1930 год. ц. 150 л.

Сборникъ въ честь на Василъ Н. Златарски — София, 1925 год. ц. 250 л.

Изданията на Исторческото д-во сж одобрени и препоржчани за училищнитѣ библиотеки отъ М-то на Нар. Просвѣщение съ окр. № 29174 отъ 7. XI. 1926 г.

Поискване на адресъ: Иванъ Гребенаровъ, касиеръ на Историческото дружество, ул. „Люлинъ“ № 2, София VI.

ЦЕНА 150 ЛЕВА.